

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**KUR'ÂN-I KERÎM'DE SALİH (A.S.) İLE İLGİLİ
ÂYETLERİN EĞİTİM AÇISINDAN YORUMU**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
İsmail ÇAVDAR

Danışman
Prof.Dr. M. Faruk BAYRAKTAR

İstanbul - 1998

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ.....	1

GİRİŞ

SALİH (A.S.) VE SEMÛD KAVMİ

1- Bir Eğitici Olarak Salih Peygamber	3
2- Semud Kavmi Arasındaki Konumu.....	5
3- Tebliğ Nasıl ve Nereden Başladı.....	8
a) Peygamberler Bir Beşerdir, (Melek Değildir):	9
b) Her Peygamber Allah'ın Elçisi Olduğunu Açıklar:.....	9
c) Allah'a İbadete Dâ'vet, O'na ve Elçisine Mutlaka İtaati İster.....	10
d) Kavmini Allah'tan Af Dilemeye ve Tevbeye Dâ'vet Eder	14
e) Allah'a Duâ ve Niyaza Dâ'vet Eder	15
f) Nimetlerin Kaynağını Hatırlatır	16
4- Peygamber Olarak Gönderiliş Gayesi	17
5- Diğer Peygamberlerle Ortak Özellikleri.....	19
a) Aynı Görevi İfa Etmeleri	19
b) Eğitimi İle Alakadar Oldukları Kavmin İçinden Gelmeleri	20
c) Kavmi İle Aynı Dili Konuşmaları	21
d) Tebliğlerine Karşılık Ücret İstememeleri	22

BİRİNCİ BÖLÜM
SEMUD KAVMİNİN PSİKOLOJİK VE SOSYOLOJİK
ÖZELLİKLERİ

A) PSİKOLOJİK ÖZELLİKLER	26
1- Semûd'un Salih (a.s.)'a Karşı Tutum ve Davranışları.....	26
2- İnsanın Allah'ın Emirlerine Karşı Çıkmasına Sebep Olan Etkenler	29
a) Kibir:.....	29
b) Makam Sevgisi:.....	30
c) Cehâlet:	31
3- Kavmin Hidayet ve Dalâlet Açısından Birbiriyle Olan Münasebetleri.....	33
4- Semûd Kavminin İnkârına Etki Eden Âmiller	36
a) Mele':	36
b) Müstekbirler:	36
5- Semûd'un Ahlâkî Durumu	37
a) Bidat:.....	38
b) Dinde Tefrika Çıkarmak:	38
c) Cehâlet ve Taassup:	39
6- Ekonomik Durumları	40
B) SOSYOLOJİK ÖZELLİKLERİ	44
1- Yurtlarının Konumu	44
a) Yaşadıkları Bölge.....	45
b) Lüks Bir Hayat ve Aşırı Müsriflik.....	46
c) San'at Yönünden Özellikleri	47
2- Salih (a.s.) ve Ona İnananlara Düşman Olmaları.....	48
3- Bozguncularla İş Birliği İçinde Olmaları.....	51

İKİNCİ BÖLÜM

SEMÛD KAVMİNİN HELÂK OLUŞ SEBEPLERİ

1- Allah'ı Bırakıp Putlara İtaat Etmeleri	54
2- Nimetlere Karşı Nankörlük Etmeleri	57
3- Müsrif ve Azgın Bir Kavim Olup, Servet ve Refahla Şımarmaları.....	59
4- Mucize Olarak Gönderilen Dişi Deve ve Özellikleri.....	61
5- Salih (a.s.)'e ve Mucize Deveye Düşman Kesilerek Öldürmek İstemeleri65	
6- Zalim Bir Toplum Olmaları	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SALİH (A.S.)'İN KAVMİNİ EĞİTİRKEN KULLANDIĞI

PRENSİP VE METODLAR

I- ÖĞRENİM AÇISINDAN SEMÛD KAVMİNİN DURUMU...	71
II- SALİH (A.S.)'İN EĞİTİMDE AMAÇLADIĞI İLKELER....	72
A- PRENSİPLER	73
1- Sevgi ve Merhamet Presibi	73
2- İlim ve Hikmet Prensibi	75
3- Adalet ve İhsan Prensibi	77
4- Hürriyet Prensibi:.....	79
5- Zaruret Prensibi	81
6- Dengeleme Prensibi.....	82
7- Örnekleme Prensibi.....	84
8- Tekâmül Prensibi	85
9- Hidayet Prensibi.....	87
a) Allah'ın Hidayeti	87
b) Peygamberlerin Hidayeti	89
c) Ulemanın Hidayeti	89

B- METODLAR	90
1- Soru-Cevap Metodu.....	91
a) Nimetleri Hatırlatma:.....	91
b) İkaz ve Beyan Etme	92
c) Duygusal Soru-Cevap Şeklinde	92
d) Bir Delili Tartışma Şeklinde İspat Etmede.....	93
2- Örnek Edinme Metodu:.....	95
a) Örnek Alma İsteği ve İhtiyaç.....	95
b) Örnek Edinme Her Yaşta Aynı Değildir	95
c) Örnek Edinmedeki Gâyeler	95
3- İbret ve Öğütle Eğitim Metodu.....	97
a) İbretle Eğitim Metodu.....	97
b) Nasihatle Eğitim Metodu	98
4- Darb-ı Mesel İle Eğitim Metodu	99
5- Doğruya Sevk etme ve Kötülüğe Mani Olarak Eğitim Metodu.....	99
6- Kıssa İle Eğitim Metodu.....	101
SONUÇ	104
BİBLİYOGRAFYA	108

KISALTMALAR

a.g.e.,	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
a.s.	:	Aleyhisselam
b.	:	Bin, İbn (oğlu)
bkz.	:	Bakınız
c.c.	:	Celle Celaluh
çev.	:	Çeviren
DİA	:	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB.	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
H.z.	:	Hazret
İYİE.	:	İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü
Md.	:	Madde
MÜ.İ.F.	:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
s.	:	Sayfa
s.a.v.	:	Sallallahu Aleyhi Vesellem
sa.	:	Sayı
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
terc.	:	Tercüme eden, mütercim
ty.	:	Tarihsiz, Tarihi yok
vs.	:	Vesâire

ÖNSÖZ

İslâm'da eğitim ve öğretimin çok önemli bir yer tuttuğu açıktır. Kur'an ve sünnette varid olan haberlerde Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen her peygamberin bir eğitimci oldukları görülmektedir.

Kur'an'da "Bilenlerle, bilmeyenlerin, görenle, görmeyenlerin, karanlıkla aydınlığın, gölgelikle, sıcaklığın, ölü ile dirinin bir olmayacağı"¹ ifade edilerek, İslâm'ın eğitim ve öğretime verdiği önem ortaya konmuştur.

Hiz. Peygamber'in, eğitim ve öğretime teşvik ve tavsiyeleri yanında, bu husustaki söz ve davranışlarıyla "Muallim olarak gönderildim" hadisi, öğrenme ve öğretme faaliyetinin önemine açık bir işarettir. Bu da İslâm'ın eğitim ve öğretime ne derece önem verdiğinin belirtisidir.

Tarihte ün salmış kahramanları tanımak, onlarla ilgili haberleri okumak, dinlemek; başarılarının sırrını çözmeye çalışmak, merakı mucip bir durumdur. Başardıkları zor işler sebebiyle insanları hidâyete, güzel ahlâka, ibadete yönlendirici peygamberleri tanımak, kavimlerini eğitirken kullandıkları prensip ve metodları bilmek, inanan insanlar için büyük bir önem arz etmektedir.

Kur'an'da -üçü ihtilâflı- 28 peygamberin isimleri verilirken, bunlardan yaklaşık on tanesi isimleri, kıssaları sıkça dile getirilen şahsiyetlerdir. Şüphesiz, peygamberlerin sayısı bundan ibaret olmayıp, isim ve kıssaları bildirilmeyen daha nice peygamberler vardır.² Hadisi-i şeriflerde nakledilen bazı haberlerde bu sayı yüzünü geçmektedir.³

Zamanımızdan binlerce yıl önce yaşamış peygamberler hakkında bize en doğru, en sağlıklı bilgiyi verecek en temel kaynak hiç şüphesiz Kur'an'dır. Fakat Kur'an'ın verdiği bilgiler genelde kısa ve özür. Zaman içerisinde insanların merakları ve bu merakın tahrik ettiği bazı kabiliyetler, mevcut bilgilere nesiller boyu yeni yeni ilaveler getirmişler, İsrailî hikayeler de katmak suretiyle peygamberler hakkında ciltler dolusu rivâyetler toplanmıştır.

1 ez-Zümer (51), 9; Fatır (35), 19-22.

2 en-Nisa (4), 164; el-Mü'min (40), 78.

3 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Kahire 1313, V, 226.

Bunlar tarihi gerçeklerden ziyade edebi roman veya destan şeklinde değerlendirilebilir. Yalnız bunlar çoğu zaman peygamberler hakkında gerçekleri yansıtmaz ve tam doğru haber olarak değerlendirilmez. Aynı şekilde Salih (a.s.)'la da ilgili gerçeğe uymayan rivâyetler vardır. Bu tür rivâyetlerden ziyâde gerçekleri yansıtmaya çalıştık.

Bu çalışmada Hz. Salih ve kavminin eğitim ve öğretim yönü âyet ve sahih hadis haberleri ışığı altında ortaya konmaya çalışılmıştır.

Üç bölüm olan araştırmanın giriş kısmında, Hz. Salih ve Semûd kavmi hakkında bilgi vererek, durumlarını tanıtmaya çalıştık.

Birinci bölümde, Semûd kavminin psikolojik ve sosyolojik açıdan sahip oldukları özelliklerini genel olarak ele alıp nasıl bir kavim olduklarını göstermeye ve Salih (a.s.)'in eğitim ve öğretim açısından karşılaştığı zorlukları belirtmeye gayret ettik.

İkinci bölümde, Semûd kavminin eğitilememesi veya eğitimi reddetmesi üzerine, helâk oluş sebeplerini ifade etmeye çalıştık.

Üçüncü bölümde ise, Salih (a.s.)'in Semûd kavmini eğitirken kullandığı prensip ve metodları, bugünün eğitim ve öğretim metodları ile kıyaslayarak, o gün kullanılan metodlardan bazılarının bugün de kullanılmakta olduğunu müşahade ettik. Demek oluyor ki, ilahi eğitim ve öğretim açısından peygamberlerin kullandıkları metodlar arasında fazla bir değişiklik olmamaktadır.

Çalışmamızın başından sonuna kadar derin bilgi, tecrübe ve teşviklerinden faydalanmaya çalıştığım, değerli hocalarım, Prof.Dr. Bayraktar BAYRAKLI ve Doç.Dr. H. Mahmut ÇAMDİBİ beylere saygı ve hürmetlerimi sunarım.

Özellikle tezimin plân tesbit hazırlama ve yazımında büyük yardımlarını gördüğüm danışmanım ve değerli hocam, Prof.Dr. M. Faruk BAYRAKTAR'a sonsuz saygı ve şükranlarımı sunarım.

İsmail ÇAVDAR

İstanbul - 1998

GİRİŞ

SALİH (A.S.) ve SEMÛD KAVMI

Kur'ân-ı Kerîm'de bahse konu olmuş peygamberlerden birisi de Hz. Salih (a.s.) ve kavmi Semûd'dur.

Salih (a.s.)'da, diğer peygamberler gibi, insanları Allah'a ibadete davetle görevlendirilmiş bir peygamberdir.

Kur'an bu hususta "Senden önce gönderdiğimiz her peygambere benden başka ilah yoktur, yalnız bana kulluk edin diye vahyetmişizdir."¹ Bir diğer âyette ise: "Andolsun ki, her ümmete Allah'a ibadet edin ve putlardan kaçının diye peygamberler göndermişizdir."² âyetleri mucibince, Salih (a.s.) de, şahit, müjdecî, Allah'ın azabıyla korkutucu, Allah'ın izniyle O'na davet eden bir rehber olarak ³ Semûd kavmine peygamber gönderilmişti.

Hız. Salih, Semûd kavminden olup, soy itibariyle Hız. Nuh'un oğlu Sam'a dayanır.⁴ Semûd eşrafından olup, Semûd b. Sader b. Ubeyd b. Maşih b. Esef b. Ubeyd b. Salih olarak geçmektedir.⁵

Hız. Salih hakkında tarihçiler fazla bilgi vermemişlerdir. Kendisinin şekil ve şemali açısından İsa (a.s.)'a benzediği, beyaza çalar kırmızı benizli ve düz saçlı olduğu rivâyet edilmiş, İsa (a.s.) gibi yalın ayak yürüdüğü, hatta ayakkabı giymediği belirtilmiştir.⁶

Salih (a.s.)'ın şekil ve şemalinden ziyâde, bizi ilgilendiren yönü bir tebliğci olarak Allah'ın kendisine verdiği görev ve kullandığı metotlardır. Kur'an'ın insanlar için ebedi saadet ve hidâyet rehberi olması düşüncesinden hareketle ve Hız. Salih ile Semûd kavmi hakkında en net ve kesin haberleri vermesi ve konuyla ilgili mevcut âyetleri, hadis ve sahih haberler ışığı altında, eğitim ve öğretim açısından ele alarak yorumlamaya çalışmaktır.

1 el-Enbiya (21), 25.

2 en-Nahl (16), 36.

3 el-Ahzâb (33), 45-46.

4 M. Asım, Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Ankara 1995, I, 125-135.

5 Elmalılı Hamdi, Yazır, *Hak Dinî Kur'an Dili* (trc. İsmail Karaçam ve Arkadaşları), İstanbul 1992, IV, 2796.

6 Köksal, *a.g.e.*, I, 125-135.

SEMÛD KAVMİ

Semûd, “Tefsir-i Hazin’de” beyanla: Semûd isminde bir zatın evladından tecemmu’ ve tekessür etmiş bir kavimden ismini aldığı veyahut meskün oldukları beldelerinde su az olduğu için Semûd denilmiştir. Çünkü Semûd “Suyu az olan” belde “mahalle” olarak bilinir.⁷

Tarihçiler Semûd’u Nuh (a.s.)’un dördüncü batında gelen oğlu olarak, da Semûd b. Câbir b. İrem b. Sam b. Nûh şeklinde de kaydederler.⁸ İkinci Âd olarak da anılır. Yüce Allah Âd kavminin yerine Semûd kavmini hakim kılmıştı.⁹

Âd kavminin harabeye dönüp yok olmasıyla, Şam ile Hicaz (Medine) arasında Hicr denilen mevkide yeni bir kavim ortaya çıkıyordu. Bu da Semûd kavmi idi. Bu kavmin ismi de Kur’an’ın ifadesiyle “Ashabu’l-Hicr” Hicr Ashabı’ydı.¹⁰

Semûd Kavmi’nin ilk vasıfları kâfirlik ve putçuluk idi. Şirk içerisinde olan bu kavim putlara tapar, kendi soylarından olmayanlara da hor bakarlardı. Bunlar da diğer sapık milletler gibi vurguncu, soyguncu, yol kesici, mütekebbir, azgın, şımarık, yoldan çıkmış zalimlerdi.¹¹

Semûd kavmi, Âd kavminin iman edenlerinden olup, helâk olmaktan kurtulmuş, Hz. Hûd ile Ahkaf’ı¹² terkederek kuzeye doğru yönelmiş, Hicaz ile Şam arasında bulunan “Vadiu’l-Kura” yakınlarında Hadramut denilen çevreyi, Hicr kuyusunun bulunduğu yeri mekan tutmuşlardı.

Hz. Hûd’un delaletiyle iman edenlerde de, zamanla iman, temiz inanç, Allah’a saygı ve ibadet gitgide azalmış, ilk başta durgun ve berrak bir suyu andıran

7 Mehmet Vehbi, *Hulasatu’l-Beyân fî Tefsîru’l-Kur’ân*, İstanbul 1969, III-IV, 1670-1672.

8 Zeynu’d-dîn Ahmed b. Abdi’l-latîfi’z-zebidî, *Sahih-i Buhari, Muhtasar Tecrid-i Sarih Tercüme ve Şerhi* (terc. Kamil Miras), Ankara 1986, 135-139.

9 Köksal, a.g.e., I, 125-126.

10 el-Hicr (15), 80.

11 N. Mehmet Solmaz – İ. Lütü Çakan, *Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, İstanbul 1996, I, 62-72.

12 Ahkâf: Âd kavminin Hicaz’ın güneyinde Yemen tarafında yerleştikleri bölgenin adıdır.

o neslin devamı, aynı sâfiyet ve samimiyet üzere kalmamışlar, bu güzel meziyetlerini zamanla yitirmişlerdir. Sağda-solda hafifçe alevlenen fitne ve fesat hareketleri yavaş yavaş şiddetini artırmış ve nihâyet Âd kavminin kökünü kurutan fırtına tamamen unutulmuş, o fırtınadan kurtulanlarda bulunan iman da kalplerden silinip gitmişti.¹³

Kaya ve mermeri ilk defa yontanların Semûd kavmi olduğu ve bu şekilde şehirler yaptıkları rivâyet edilir.¹⁴ Üzerinde yaşadıkları arazinin bir kısmı ovalık, bir kısmı dağlıktı. Ovalarda köşkler yapıyorlar, dağlarda kayaları yontarak evler yapıyorlardı.

Kur'an, Semûd kavminin yurtlarını belirtmemiştir. Ancak "Vadilerde kayaları oyan Semûd'a nasıl azab etti?"¹⁵ ve "Düşünün ki (Allah) Âd kavminden sonra yerlerine sizi yerleştirdi. Onun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz, dağlarında evler inşa ediyorsunuz."¹⁶ âyetlerinde de belirtildiği gibi, Semûd kavmi dağlarda, vadilerde kayaları, mermerleri keser biçerlerdi. Yontma taşlardan evler, saraylar, havuzlar ve istedikleri binaları yapıyorlardı.¹⁷

1- Bir Eğitici Olarak Salih Peygamber

Salih (a.s.) da diğer peygamberler gibi, kavmiyle aynı dili konuşan, yiyen-içen, uyuyan evlenen bir beşer olup, eğitimi-öğretimi, terbiye ve yetiştirilmesi Allah'a ait bir peygamberdir.

"Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i (gönderdik)."¹⁸ "Salih dedi ki: Ey Kavmim! Eğer ben rabbimden (verilen) apaçık bir delil üzerinde isem ve O bana

13 Ahmet Lütü Kazancı – Süleyman Peker, *H. Ademden H. Muhammed'e (S.A.V.) Kur'an'ın Tanıtıldığı Peygamberler (Peygamberler Tarihi)*, İstanbul 1997, 150-164.

14 Afif Abdulfettah, Tabbâra, *Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz* (terc. Alınza Temel – Y. Arkın), İstanbul 1982; Ali, Özek ve Arkadaşları, *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meali*, İstanbul 1990, s. 159.

15 el-Fecr (89), 9.

16 el-A'râf (7), 74.

17 Seyyid Kutup, *Fi Zilâli'l-Kur'an* (trc. M. Emin Saraç – H. Bekir Karlığa), İstanbul 1968, VI, 131-133.

18 el-A'râf (7), 73; Hûd (11), 61; en-Neml (27), 45.

kendinden bir rahmet (peygamberlik) vermişse (ki verdi) buna ne dersiniz? Bu durum karşısında O'na asi olursam (tebliğ -eğitici- öğretici görevimi ihmal edersem) beni Allah'tan (O'nun gazabından 'azabından') kim korur?"¹⁹ âyetleri, Salih (a.s.)'in bir eğitici-öğretici, insanları ebedî saadete, kurtuluşa davet eden bir peygamber oluşunun açık delilidir.

Peygamberlik, yaratıcı ile insan arasındaki iletişim, ilahi eğitim ve öğretim gibi aktivitelerin en belirgin olduğu durumlardan biridir. Peygamberler insanların eğitiminde dünya ve âhirete ait hayat gerçeğini bizzat yaşayıp-yaşatarak, insanlığa canlı model olurlar. İlahi vahyin dışında (vahiy almamış kimseler) dünyanın en meşhur filozof ve bilginlerinde bile bu özellik yoktur.

Nebi kelimesinin geçtiği âyetler incelendiğinde, ilâhî vahye dayanan haberciler ile ilgili şu temel özelliklere tanık olabiliyoruz. Bir çok peygamber az da olsa sabır ve gayretle hizmet vermiş bir kadroyu yanında bulmuştur. Nebiler hile, aldatmaca ve hiçbir kötülüğe bulaşmazken, kendilerinin insan ve cinlerin kötülerinden düşmanları olmuştur. "Böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık."²⁰ "İşte biz böylece her peygamber için suçlulardan düşmanlar peyda ettik, hidâyet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter."²¹

Salih Peygamber de Semûd'un ileri gelen azgın düşmanları ile mücadele etmiş ve onlara tebliğde bulunmuştur.

Her peygamberin hitap ettiği toplum, bolluk ve darlıkla imtihan edilmiştir. Bir peygamber -yakın akrabası da olsalar- put perestler için Allah'tan af dileyemez. Her peygamberin aldığı vahiy şeytan tarafından bulandırılmış, fakat Allah, ardından yeni bir vahiy ile durumu düzeltilmiştir.²²

Her peygambere, hitap ettiği toplumun en kötülerini musallat olmuşlardır. Bir nebi olarak son peygamber Hz. Muhammed nasıl kendisine inananları, malıyla, canıyla, kanıyla destek verenleri çok sever, düşünür ve o insanlara bir tanık, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderildiği gibi, Semûd kavmine de peygamber olarak

19 Hûd (11), 63.

20 el-Enâm (6), 112.

21 el-Furkan (25), 31.

22 Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, İstanbul 1998, 400-403.

gönderilen Salih (a.s.) Semûd'a kucak açmış doğru yola da'vet etmiş, buna karşılık kavminin en azılı zalimleri (Kudar b. Sâlif gibileri) kendisine musallat olmuş, hatta ailesiyle beraber öldürölmek istenmiştir. Buna karşılık deve mucizesiyle Allah'ın yardımına mazhar olmuş, hiçbir zaman kavmine bedduada bulunmamış, hatta helâk edilmelerine üzülmüş, bu üzüntüsünü "Ey kavmim! Andolsun ki, ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size öğüt verdim, fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz."²³ "Ey kavmim! İyilik dururken niçin kötölüğe koşuyorsunuz? Allah'tan mağfiret, dileseniz olmaz mı? Belki size merhamet edilir."²⁴ şeklinde dile getirmiştir. Böylece Salih (a.s.)'ın peygamberimiz Hz. Muhammed ile bir çok ortak özelliklerinin olduğunu görüyoruz. Bir tarafta deve mucizesi, diğer tarafta Ay'ın ikiye bölünmesi hadisesi gibi. İnsan aklınca mümkün olmayacak hadiselerin vuku' bulmasıdır ki, böylece Peygamberlerin ilâhi yardımla desteklenmiş oldukları görölmektedir.

2- Semûd Kavmi Arasındaki Konumu

Semûd kavmi putperest idi. Putlara tapar, Allah'a eş koşardı. Her sapık kavim gibi bunlar da vurguncu, soyguncu, yol kesici idi. Allah'ın kendilerine lutfettiğı bol nimetler karşısında şımararak azgınlaştılar. Nimetin asıl sahibini unutup, şirk ve imansızlık illetine müptela oldular. Onları bu imansızlık illetinden kurtarıp, nimetin asıl sahibine şükretmeleri, insani erdem ve faziletleri yeniden kazandırıp, şükredici kullar olarak cemiyet içerisinde yeniden yerlerini almaları için, Allah (c.c.) Salih (a.s.)'ı onlara peygamber olarak gönderdi.

Salih (a.s.) Semûd'un orta halli bir ailesine mensuptu. Fakat soy itibariyle en muteber bir aile idi. Kendisi daha önce ticaretle uğraşırdı.²⁵

Semûd kendi soyundan olmayanlara hor bakar, onlara pek değer vermezdi. Cenab-ı Hakk, onların bu hallerini iyi bildiğı için, kendi içlerinden, kendi dillerini konuşan, mazbut, mert, dürüst, fazilet abidesi bir insan, kavminin güvenilirliğini kazanmış, gıpta edilmeye değer Salih (a.s.)'ı kurtarıcı olarak gönderdi.

23 el-A'râf (7), 79.

24 en-Neml (27), 46.

25 ez-Zebidi, a.g.e., 135-139.

Gerçekten Salih peygamber yüzüne bakanlara emniyet telkin eder, güven duygusu verir. Semûd tarafından iyi bir insan olduğu bilinir, özünde-sözünde doğruluktan, haktan ayrıldığı görülmemiştir. Adı gibi Salih'ti. Hastayı ziyaret eder, zayıfı ve yoksulu gözetir, herbirinin hatırını sorar, hayır işlerine koşar, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacını giderir, onlar için her zaman aranılan ve ümid beslenen bir zattı.²⁶

Semûd milleti Salih peygamberin dürüstlüğü, iyiliği, güvenilirliği, kabiliyeti ve ahlaki yönünü iyi bilir ve onu çok severlerdi. Hatta başlarına geçmesini de isterlerdi. Fakat onlar kendisinden daha büyük işler beklerlerken, birden bire dinlerini iptale başlayınca teaccüp ettiler. Müptela oldukları babalarını taklidi ileri sürdüler. Halbuki inançta taklit pek caiz görülmemiştir. Bunlar babalarının dinleri hususunda bir delil getiremeyip ancak taklide isnad ettiklerini beyan edebilmişlerdir.²⁷

Bilhassa zenginliğin verdiği şımarıklık ve cesaretle atalarının ilahlarını terk etmek işlerine gelmiyor ve geçmiştekilerin söylediği tutarsız sözlerle Salih (a.s.)'e itiraz ediyorlardı. Önceleri her ne kadar kendisine ümit beslenmiş olsa da, kendileri gibi bir insanın, hem de yakinen tanıdıkları birinin, alışageldikleri yaşantı ve inançlarını değiştirmeye kalkması, kendi açılarından kabul edilecek bir şey değildi. Derhal kendisine bağlanan ümid bir anda düşmanlığa dönüşüverdi. "Aramızdan (bizim gibi) bir beşere mi uyacağız? O takdirde biz apaçık bir sapıklık ve çılgınlık etmiş oluruz. 'Vahiy aramızda ona mı verildi; hayır o, yalancı ve şımarığın biridir' dediler."²⁸

Demek oluyor ki, bazı mal ve mülk sahibi insanların, malın verdiği güvence ve şımarıklığı ile, insanlara tepeden bakma, hor görme, küçümseme yoluna gittikleri görülmektedir. Mal ve mülk gerçek güvence değil, kendilerine bir emanettir. Zira önce gelen ümmetlerden kendilerine miras kalmıştır. Semûd'da diğerleri gibi malı mülkü bir gün terkedecektir. Küçümsedikleri, alay ettikleri, hor baktıkları insanların yerinde kendileri de olabilirdi. İnsana geçici olarak verilen, mal, mülk, servet ve evlâd gerçek mutluluğu sağlamaz.

26 Hûd (11), 62; Köksal, *a.g.e.*, I, 125-135.

27 el-Bakara (2), 170, el-Mâide (5), 104.

28 el-Kamer (54), 24-25.

Kur'an'da, "Nefsanî arzulara, özellikle kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir, halbuki varılacak güzel yer Allah'ın katıdır."²⁹ buyurulmaktadır.

Hal böyle iken Salih (a.s.) onların beklediğinden daha fazla işe yaradı da onlar bunun farkına varamadılar. İnsanların çoğu menfaatini takdir edemeyip, zararına sahip olmak ve onun için büyük mübahaseler, arbedeler, çıkarmak ve hatta mukateleye kadar işi ilerletmek suretiyle kötülükleri irtikap ettikleri görülür. Böylece peygamberlere, getirdikleri hak dine ve yapılan tebliğ muhalefet eden o insanlar, menfaati terk, mazarratı irtikap eden insanlar³⁰ durumuna düştüler.

Eğitici durumda olan peygamberler, Kur'an'ın ifadesiyle aynı millet ve kavmin içerisinde gelip, mertliği, dürüstlüğü, ahlâkî, güvenilirliği, aile yapısıyla herkesin takdirini kazanmış olmalıdır ki, etkili ve örnek olsun.

Allah tarafından gönderilen bütün peygamberler bu yönleriyle bir numune teşkil ederek kavim ve milletlerini eğitmek üzere gönderilmişler, akıllı ve şuurlu insanlar bu ilahi davete kulak verip hemen uymuşlar. Gözleri kör, kulakları sağır, kalpleri katılaşmış, bilhassa zengin, şımarık insanların bir çoğu daima haktan yüz çevirmişler, peygamberler ve getirdikleri din ile mücadeleye girişip sonunda helâk olup dünya üzerinden silinip gitmişlerdir.

Hız. Muhammed (a.s.) gibi, Salih (a.s.)'e de ilk iman edenler, eğitilmeyi arzu eden kavmin fakir ve yoksul olanları idi. Salih (a.s.) de tebliğ ve irşad vazifesini bu fakir ve yoksul, fakat yürekli insanların inançlarının verdiği güç ve Allah'ın yardımı ile yapmıştır.³¹

Mahlukat içerisinde eğitimi en zor olan insandır. Menfaat söz konusu olduğunda daha da zordur. Genel olarak kendisine sunulan şeylerden arzusuna uyan ve aklına yatanı kabul eder, aksi durumda derhal itiraz eder, yüz çevirir, düşman kesilir. Bir eğitimcinin insanın eğitiminin zorluğunu göz önüne alıp, eğiteceği kimselerin gözünde son derece dürüst, mert güvenilir, temkinli, akıllı, davranışları tutarlı olmalı ki tesirli olabilsin.

29 Âl-i İmran (3), 14.

30 Vehbi, *a.g.e.*, V-VI, 2373-2374.

31 Solmaz – Çakan, *a.g.e.*, I, 62-72; Kazancı-Peker, *a.g.e.*, II, 150-164; Acıpayamlı, H. İbrahim, *Peygamberlerin Mucizeleri*, İstanbul, ty, 37-43.

3- Tebliğ Nasıl ve Nereden Başladı

Peygamberler Allah tarafından, insanlar içerisinde seçilip, ilâhî vahiy ve melek Cibril'in eğitim ve öğretim tedrisatından geçip, muallim olarak, kendi kavim ve milletlerine belirli bir süre için gönderilirler. Öyleyse her peygamber kendisini görevlendiren, gözeten Allah'ın izni ve Cibril'in yönlendirmesiyle görevine başlar ve aynı şekilde görevleri son bulur. Kendi başlarına, istedikleri gibi hareket edemezler. Kontrol altındadırlar, her yaptıkları işlerden sorumludurlar. İnsanlar gibi hesaba çekilirler.

“Ey Resül! Rabbin'den sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun.”³²

İzinsiz kavmini terkeden Yunus (a.s.), balığının karnına hapsedilir. “Eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı, tekrar dirilecekleri güne kadar (balığın) karında kalırdı.”³³ buyrulmuştur. Ümmetlere, peygamberlerine inanarak yolundan gidip-gitmedikleri, peygamberlere de tebliğ vazifelerini yapıp-yapmadıkları sorulacaktır. “Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de, gönderilen peygamberleri de mutlaka sorguya çekeceğiz.”³⁴

O halde bu ilâhî görevle gönderilen, Allah ile insan arasında peygamberlik aktivitesini yürüten kişiye resül, resül'ün yürüttüğü işe risâlet (elçilik) denir. Risâlet yaratıcının insana gönderdiği mesajları belirli bir plan dahilinde, sıkmadan, incitmeden, ürkütmeden merhale merhale yerine ulaştırma işidir. Kur'ân'da “Resullere düşen açık bir tebliğden başkası değildir.”³⁵

Kur'an'a göre tebliğ: Melekler ve insanlar arasından seçilen resûllerle yürütülür. “Allah meleklerden resuller seçer, insanlardan da.”³⁶

Bütün peygamberler tebliğlerine “Allah'a kulluğa da'vet ile başladığı gibi, Salih (a.s.) da aynı tebliğatla başlamıştır. Biz önce bu görevle yükümlü kılınan peygamberleri tanımlayalım.

32 el-Maide (5), 67.

33 es-Saffat (37), 143-144.

34 el-A'râf (7), 6.

35 en-Nahl (16), 35.

36 el-Hacc (22), 75.

a) Peygamberler Bir Beşerdir (Melek Değildir):

Kendilerinin beşer olduğunu daima itiraf ederler. Peygamberler hakkında Kur'an'ın verdiği önemli haberlerden biri de bu seçilmiş insanların, artıları ve eksileriyle insan olmalarıdır. Onların büyüklükleri ayaklarının yere değmemesinden değil, insanın üzerinde yaşadığı dünya şartları içinde sonsuz mutluluğa götürmelerindendir. Onlar bulutlar üzerinde dolaşan, etten, kemikten arınmış varlıklar değillerdir. Eşleri, çocukları vardır. “Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik.”³⁷ “Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler çarşılarda dolaşırlardı.”³⁸ buyrularak Salih (a.s.) de bir beşerdi. Etten-kemikten yaratılmıştı.

b) Her Peygamber Allah'ın Elçileri Olduğunu Açıklar:

Gönderildikleri kavim ve ümmetlere ilk önce bunu tebliğ ederler. “Haydi, Ona (Firavun'a) gidin deyin ki; Biz senin rabbinin elçileriyiz.”³⁹

“Deki; Ben de ancak sizin gibi bir insanım, bana ilâhınız bir tek ilâh olduğu vahy olunuyor.”⁴⁰

Ümmetlerine bulundukları durumun ilâhi yasalara uygun olmadığını, yarata-na ve nimetin asıl sahibine (Allah'a) kulluk etmelerini, yaşantı ve inanışlarını O'nun isteği doğrultusunda düzenlemelerini isterlerdi.

İşte Salih (a.s.) de “Ben sizin için güvenilir bir elçiyim. Öyleyse Allah'tan sakının ve bana itaat edin.”⁴¹ diyerek eğitim ve öğretime kendisinin peygamberliğini ilan ederek başlıyor. Din adamı da tebliğinde önce Allah adına, O'nun dinine, basiret yoluna çağırdığını, kendisinin de bir nefer olduğunu insanlara belirtmesi gerekir.

37 er-Ra'd (13), 38.

38 el-Furkan (25), 20; Öztürk, *a.g.e.*, 430-433.

39 Tâhâ (20), 47; eş-Şuara (26), 16.

40 Fussilet (41), 6.

41 eş-Şuara (26), 143-144.

Kavminden ilk istediği şey “Allah’tan (emir ve nehiy yönünden) sakındırmak ve kendisine mutlak itaattir.” Şuarâ sûresinde birkaç yerde geçen ve yukarıda zikredilen “Ben sizin için güvenilir bir elçiyim”den maksat, her peygamberin çağrısının, tek varlığa (Allah’a) davet olduğuna dikkat çekmek için tekrarlanmıştır. Aynı zamanda gönderiliş gayelerinin insanların yararına olduğunu hatırlatırlar. İnsanları eğitecek olanların, önce onlara güven ve itimat sağlamaları gerekir ki, etkili olabilsinler.⁴² Salih (a.s.)’de onlar için gerekli güven ve itimada fazlasiyle sahibti.

c) Allah’a İbadete Dâ’vet, O’na ve Elçisine Mutlaka İtaati

İster:

Kur’an’da ibadet kavramından türeyen kelimeler, (âbid, ibâd, abd vs.) ikiyüzelliden fazladır. İbadetin mahiyetini tam anlamıyla bilmemiz mümkün değildir. Çünkü kul ile mabud arasında bir köprü olan ibadetin taraflardan biri olan Zat-ı Mutlak’ı gerektiği gibi bilemiyoruz.

İbadet, yaratıcı kudret karşısında, insan benliğinin derinden duyduğu azamet (yüceltme) duygusundan kaynaklanan, kendine özgü bir boyun eğştir.

Arapça da bu manada bir kulluğu, “âbid” kelimesi karşılar. Böyle bir kulluğun üstün mertebesi seyyid’dir. İbadette ise taraflardan biri (insan) “ibâd” veya “âbid” diğeri de “ma’bûd” yani “Allah’tır”.

Kur’an’ın verdiği habere göre ibadet, karşılıklı sevgi ve saygı ilişkisidir. Bu ilişki de, taraflardan ikisinde aktiftir. Merhameti sınırsız Allah (c.c.) kulunun ibadet alakası içinde bütün faaliyet ve yalvarışına karşılık vermektedir.⁴³

Salih (a.s.) da “Ey kavmim! Allah’a ibadet edin. Ondan başka ilahınız yoktur.”⁴⁴ diyerek itaat için ibadetin şart olduğunu belirtir.

Böylece ibadet, itaatı gerektirir. İbadeti olmayanın itaatı da yoktur. Salih (a.s.) önce itaatı, Allah’tan sakınmayı kavmine telkin ediyor. Allah’tan sakındıracak amellerin başında ibadet gelmektedir.

42 Muhammed Ali, es-Sabuni, *Safvetu’t-Tefasir* (terc. S. Gümüş – N. Yılmaz), İstanbul 1992, IV, 339-340.

43 Öztürk, a.g.e., 215-216.

44 el-A’râf (7), 173; Hûd (11), 61.

İbadet kulu Allah'a bağlayan, O'ndan ayırmayan bir elçi ve alaka bağıdır. Varlıkların yaratılış sebebi, insanın iliklerine kadar işlemiş, varlığını birliğini kuşatmış en kutsi, en yüksek vazgeçilmez hissidir. Kulluğun ölçüsü ibadettir. Aksi halde insan sapıtır, kulluktan uzaklaşır. Semûd milleti gibi, Allah'ı unutmuş, putçu olmuş, zihinleri gibi ülkeleri de putlarla dolmuş olur.

Allah'a ibadetten imtina eden, ibadeti benimsemeyen, küçümseyen; mayasında bulunan ibadet etme ihtiyacını gidermek için küçülerek en sefilliğe, rezilliğe, bedbahtlığa düşenler, tarihte çok görülmüştür.⁴⁵

Semûd da başlangıçta, inancı ve ibadeti sayesinde helâk olmaktan kurtulmuş, çeşitli nimetlere mazhar olmuştu. Daha sonraları zenginliğin ve şöretin serkeşliğine düşmüş, ibadetsizliğin ve inançsızlığın girdabına girerek sefil bir hayat yaşamaya başlamıştı. Salih (a.s.) Semûd'un yitirdiği bu hasletleri yeniden kazandırmak, özlerine döndürmek için bir eğitici olarak gönderildiğinde, tebliğine Allah'a ve elçisine mutlak itaatı ve yaratana da ibadeti tavsiye ediyor.

Bundan anlaşılan insanları eğitirken maddi ve manevi sahip oldukları her şeylerini Allah'a borçlu olduklarını, ibadet ve itaat edilmeye en lâyık ma'budun Allah olduğunu, O'na şirk koşulmaması gerektiğini hatırlatıyor.

Kur'an'da, "İbadet, itaatı olmayana Allah'ın değer vermeyeceği" beyan edilmiştir.⁴⁶

Kur'an'ın ilk sûresi olan, namazların her rekatında tekrarlanan Fatiha sûresinde "Ancak sana ibâdet eder, ancak senden yardım dileriz."⁴⁷ âyetinde, Allah'a ibâdet; yardım dilemeden önce alınmıştır. Yani bir şeye başlamadan evvel, bir şeyi arzu etmeden evvel, o şeyi elde edecek vasıtalara, vesilelere baş vurulması isteniyor.

Öyleyse insanoğlu, Allah'tan isteyeceği her şey için, önce O'nun hoşnutluğunu kazanacak bir amel yapacak ki, işlerinde hayır bulsun, gâye ve maksadı hasıl olsun. İnsan için en büyük gâye, Allah'a hakkıyla şükreden kul olmak, "sırat-ı mustakim" olan Kur'an'ın gösterdiği istikamet üzere bulunmak, hem dünyada, hem

45 Solmaz-Çakan, *a.g.e.*, I, 62-72.

46 el-Furkan (25), 77.

47 el-Fatiha (1), 4.

ukbada mutluluk ve saadete ermek, üzerimizdeki sayısız nimetlerin kadrini ve kıymetini takdir etmektir.

Gerek Salih (a.s.) gerekse diğer peygamberler, ümmetlerine, her şeyimizi borçlu olduğumuz, nimet-i hakikinın sahibi Allah olduğu; “Bahçelerin, pınarların, daneleri, salkımları sarkmış hurma(bahçelerinin)ların arasında ebedi bırakılmayacaklarını belirtirlerken”⁴⁸ Allah’tan sakınmalarını, O’na ibadet ederek şükretmelerini istemişlerdir. Bir kahve, bir su ikram edene teşekkür eden insan, kendisini sayısız nimetlerle donatan Allah’a nankörlükte bulunması, azabın en şiddetlisine kucak açmasıdır.

Nimetlerin elde edilip, hayrını devamlı görmek isteyenler şükretsinsinler, istemeyenler de küfretsinsinler. İnsanları eğitecek olanlar nimetin asıl sahibini hatırlatarak, kalplerine O’nun sevgisini, korkusunu yerleştirip, ibadete alıştırarak, aradaki sevgi ve muhabbeti arttırmaya çalışmalıdırlar.

Bir diğer yönü, Allah’tan meşru bir arzu ve isteği olan bir kimsenin, önce Abdest alıp, iki rekat namaz kılması, tevbe-i istiğfarda bulunup, boyun büküp, el açarak, tevazu ile yalvarıp, gözyaşı dökerek masadına nail olacağına dair bu âyetlerde işâret vardır. Bu ise Allah ile kul arasındaki karşılıklı sevgi ve saygının bir tezahürüdür.

Bir diğer açıdan ise, ibadetlerin insanı mutlaka kurtuluşa erdiren bir vasıta değilse, bir kurtuluş ümidi olarak insanın benliğine yerleştirilmesi gerektiğini Kur’an haber verir.

“Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki (bu sayede) kurtuluşa eresiniz.”⁴⁹

Bu âyeti Elmalılı Hamdi Yazır “Dikkat edin burada Allah ‘umulur ki’ buyuruyor ‘umutlu olun’ kesinlikle korunacağınızdan emin olun buyurmuyor. Çünkü hiçbir şey Allah’ın iradesini zorlayamaz. İcbar edemez. Yaptığınız ibadetle O’nu korumaya mecbur kılamaz. Koruyacak olan O’nun rahmeti ve yardımıdır. O

48 eş-Şuara (26), 146-147, 148.

49 el-Bakara (2), 21.

halde ibadet ediyoruz diye her akıbetten emin olamazsınız. Sadece ümitvar olun. Ümidinizi Allah'tan başkasına bağlamayın.”⁵⁰ şeklinde yorumlar.

Sıkışık ve dar durumlarda kalanların, Allah'a duâ edip teselli bulmaları kadar faydalı hiçbir şey yoktur. Dertliler devayı, hastalar şifayı, borçlular ödeme gücünü, fakirler geçim vasıtalarını, acizler korunma vesilelerini, zayıflar savunma kabiliyetlerini, çaresizler çareyi, muzdaripler rahatı, yoksullar refahı hep O'ndan isterler. Gönüllerin neşe, ruhların sevinç ve zihinlerin güç kaynağı Allah akidesidir.⁵¹ İbadet, Allah'ı ta'zim olarak nefsin arzularının hilafına yapılan irâdi fiillerdir. İbadet, dinin amelî cephesini oluşturur ki, tam bir dini hayat için zarûridir.

Uzun ömür sayesinde ibâdet çoğalınca mükafat da çoğalır. Nefis de daha çok temizlenir. Zaten ibadetten maksat, kalbe tesir edip düzeltmektir. Bu da ibadet sayesinde daha çok kuvvetlenir. Kulun vazifesi de nefsini bütün kötülüklerden temizlemektir. Kur'an; “Temizlenen Rabbinin adını anıp (zikr) da namaz kılan kimse şüphesiz kurtulmuştur.”⁵²

Nefsin temizlendikten sonra, Allah'ı zikre, insânî sevgiye ve Allah sevgisine ulaşması gerekir. Çünkü ruh, fitri temizliğine dönünce Allah'ı zikretmekten zevk alır. Allah'ı anmaya yönelmeyen ve ondan hoşlanmayan veya ona fazla devam etmeyen kalpler hastadır. Bunun ilacı Allah'ı sevmek ve O'nu çok zikretmekle olur.

İnsanın temel ihtiyaçlarından olan sevgi, en üstün şekliyle ilâhi sevgide gerçekleşmektedir. İnsan, Allah aşkıyla kendini aşmakta, yücelmektedir. Allah'ı sevmek, O'na itaat etmek, ibadet etmek, adalet merhamet, hakkaniyet gibi ilahi sıfatları kendi nefsimizde gerçekleştirmeye çalışmaktır. Allah'ı sevmek ile O'na ibâdet etmek biri diğerine götürmektir.⁵³

İbâdet ve ubûdiyyet, insanın Allah'tan başkasına tapmasına, kul ve köle olmasına engel olur. Dünya'da kula kul olmaktan daha zor ve acı bir şey yoktur.

50 Yazır, a.g.e., I, 265.

51 Süleyman Uludağ, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, Ankara 1992, s. 52-53.

52 el-Â'la (87), 14-15.

53 H. Mahmut Çamdibi, *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, İstanbul 1994, s. 97.

Allah’a kul olan, Allah’tan başkasına karşı hür ve müstakil olur. O’na kul olmayanlar mutlaka ya maddeye, ya nefislerine veya kendileri gibi kul olan sair kişilere köle olarak behemehal bağımsızlıklarını ve hürriyetlerini kaybederler. Şeklen hür ve bağımsız olsalar bile hakikatte fikren ve ruhen, itikaden ve kalben bağımlı kalırlar. Allah itikadı (inancı), insanın insan karşısında eğilmesine ve küçülmesine engel olur.⁵⁴

Salih (a.s.) babalarının putlarına ibâdet etmekten, onlara kul köle olmaktan Semûd’u kurtarmak istemiş, hür ve müstakil olmaları için gayret göstermiş, maddeye, nefislerine (arzu ve hevasına), sair insanlara karşı eğilmelerine, alçalmalarına mani olmaya çalışmış. “Yeryüzünde bozgunculuk yapıp, dirlik düzenlik vermeyen, aşırı gidenlerin emrine uymayın.”⁵⁵ buyurmuş, onlar “Sen büyüklenmişsin, sen de bizim gibi bir beşersin”⁵⁶, “Aramızda bir beşere mi (insana mı) uyacağız? O takdirde apaçık bir sapıklık ve çılgınlık etmiş oluruz.” diye cevap vererek reddettiler. Böylece Allah’a ibadet ve Rasûlüne itaattan uzaklaşan Semûd milleti kulluktan ve rahmet-i ilâhiden mahrum kaldılar.⁵⁷

d) Kavmini Allah’tan Af Dilemeye ve Tevbeye Dâ’vet Eder:

Af, Allah’ın ilâhlık niteliklerinden birisidir. Onun güzel isimlerinden (esmau’l-husna) birisi de “Afuvv”(çok bağışlayıcı)dur. Allah’ın affı, O’nun sonsuz rahmetinin bir eseri olarak gece ve gündüz devamlı işlemektedir. İnsan bu lütuftan devamlı istifade etmektedir. Af kapısı, girmek isteyenler için daima açıktır. İnsanın yapmadığı, icraata dökmediği bir kötülüğü, düşünerek plânlasa bile sorumlu tutulmuyor. Bilakis yaptığı kötü amelleri affa uğruyor. Bazı geceler, günler, aylar, mekânlar insanın affı için vesile kılınmıştır.⁵⁸

54 Uludağ, *a.g.e.*, 53.

55 eş-Şuara (26), 151-152.

56 eş-Şuara (26), 53.

57 el-Kamer (54), 23-24.

58 Bkz. el-A’râf (7), 95; eş-Şuara (26), 30-34, 35, 40; el-Bakara (2), 128, 128, 129, 184; Âl-i İmran (3), 97; el-Kadir (97), 1-5.

İnsan devamlı işleyen ilahi affın, lütuf ve rahmetine uğramayacak olsaydı, kötülük ve nankörlükleri onu mahv-u perişan ederdi. Yeryüzündeki bozgun ve çarpıklıklar (fitne ve fesadın) ardında hiç şüphesiz, insanın kendi eliyle ürettikleri vardır. Ancak insanın ürettiği kötülüğün, ilâhî planlar dahilinde silinip affedildiği görülmektedir.⁵⁹ Yeter ki insan kötülüklerden vazgeçsin.

Salih (a.s.), kavmine Allah'a ibadet, kendine itaattan sonra, bulundukları sapıklık durumundan vazgeçip, Allah'tan af dilemelerini, O'na tevbe etmelerini, yeryüzünde bozgunculuk yapan, dirlik-düzenlik vermeyen, aşırı gidenlerin emirlerine uymamalarını tavsiye ediyor.⁶⁰

Af yolunu seçip, iyilik ve lütufta bulunmak en azılı düşmanları bile sıcak dostlar haline getirebilir. Salih (a.s.) de düşmanlığı bertaraf edip, acıyı tatlıya, öfke ve kini; kucaklaşma ve sevgiye dönüştürmek, sabır, af ve ihsan yolunu seçenlere, yaşayacakları mutluluğu dile getirmek için onlara yalvarırcasına Rablerine dönmelerini telkin ediyor, fakat onlar ille de mucize (helâkı) istiyorlar.

İnsanı eğitirken eğitimcinin en önemli görevi af edici kuvvet ve kudretin sadece Allah'a ait olduğuna inandırmaya ve O'na yönelmeye ikna etmektir. Aksi takdirde sadece af edici özelliği insana verecek olursa, Ruhbanların sayısı artar ve yeryüzünde fitne, fesat bitmek tükenmek bilmez.

e) Allah'a Duâ ve Niyaza Davet Eder:

Kur'an'da duâ; kuldân Allah'a yakarış, Allah'tan kula merhamet, bağış, koruma ve gözetme ifade eder. Demek oluyor ki, yaratan, yaratılan ilişkisinde, Allah'tan kula bağış ve yardım gelirken, kuldân Allah'a bazen duâ ve niyaz, bazan da isyan ve nankörlük yükselmektedir.

Kur'an, duâda samimiyet, boyun eğme, saygı, sessizlik, gizlilik, tazarru ve ürpertiği önerir. Duânın yapılacağı zaman da önemlidir. Ayrıca duânın kabul edileceğine can-ı gönülden inanmadır. "Rabbine yalvararak ve gizlice duâ edin, zira O

59 Bkz. er-Rûm (30), 41.

60 Hûd (11), 61; eş-Şuara (26), 151-152; en-Neml (27), 46.

haddi aşanları sevmez". "İslah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın, Allah'a korkarak ve (rahmetini) umarak dua edin. Muhakkak iyilik yapanlara Allah'ın rahmeti pek yakındır."⁶¹

Duânın bu şartlarına riâyet edilerek yapılması, Rab tarafından kabul olunacağına bir işarettir. Bağırıp-çağırarak, emredercesine, riyâkârane yapılan duâlar, rahmet yerine azap getirir. Dua diye ifadeye konulan ilişkinin her hâlükârda yaşatılması, Allah'ın kullarından daima istediği bir davranıştır. Peygamber (a.s.): "Dua ibadetin özüdür" buyurmuşlardır.

Burada Salih (a.s.) duâ ve istiğfardaki bu incelikleri iyi bildiği, kendisinden önceki kavimler yaratıcıya boyun eğmeyip helâk oldukları için, Semûd'un yaratana boyun eğip, tevbe ve aftan yararlanmak suretiyle, helâk olmalarını önlemeye çalışıyor. Rabbinin samimiyetle yapılacak dua ve istiğfarı kabul edeceğine inandığı için, onların beyinlerine, gönüllerine, basiretlerine hitap ediyor. Semûd'u içten fethetmeye çalışıyor. Bu sese kulak verenler kurtuluşa eriyor, basiretsizler de sefaletin en karanlıklarına dalıp gidiyorlar "Emrimiz gelince Salih'i ve onunla beraber iman edenleri, bizden bir rahmet olarak o günün zilletinden kurtardık"⁶²

f) Nimetlerin Kaynağını Hatırlatır:

Canlıların en olgunu olan insanı inşa eden Allah'ın yüce kudretini Salih (a.s.) dile getirerek, toprak gibi onların Allah'a tevazu göstermesini, yüce kudrete boyun eğmelerini, O'na hamd ve şükür etmelerini telkin ediyor.⁶³ İnsanın ve yediği-içtiği gıdalarının topraktan çeşitli kademelerde yaratıcı tarafından büyük bir lütuf ve ihsan olarak yaratıldığını, bu durum karşısında insana düşenin de O'na teslim olmasının gerektiğini beyan ederek, onların gözleri önüne seriyor ve Allah'a ibadet ve itaatta kusur etmemelerini istiyor.

"Vesta'merakum fihâ" iki anlam taşıyabilir. I- İstiğmar, ya ömürden gelir. "Allah sizi yer yüzünde yaşattı" demektir. II- Yahut imar'dan gelir. "Allah sizi yeryüzünün onarıcıları yaptı. Yeryüzünde size medeniyetler kurma, yeryüzünü onarma özelliği verdi" demektir. Böylece, bu enteresan misallerle Allah'a karşı

61 el-A'râf (7), 55-56.

62 Hûd (11), 66.

63 Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, İstanbul 1988, III, 1291.

insafa çağırılmaktadır. İbadet ve itaatınızı O'na hasredip şirk koşmamanızdır. O'na ibadet farz-ı ayındır. Nimetin sahibini unutup O'ndan gayrıya ibâdet, itaat ve sevgi ise küfürdür.⁶⁴

Şu halde ihsan, sahip olduğu nimetlerin asıl sahibini aramak, kaynağını bulmak. O'na teşekkür (hamd) etmek zorundadır.

4- Peygamber Olarak Gönderiliş Gayesi

Bütün peygamberler gibi, Salih (a.s.)'da, "İnsanları, Allah'ın izniyle, O'na çağırın bir davetçidir."⁶⁵ Davet ve dua; çağrı, niyaz, isimlendirme ve yakarış anlamındadır. Kur'an'da bunlarla kulun Allah'a yalvarmasından bahsedildiğinde bunu dua, niyaz, yalvarış, iltica vs. diye nitelendirmekteyiz. Söz konusu dâ'vet olunca, insanın insanı veya Allah'ın insanı çağırışı ise, buna dâ'vet veya çağırma, çağrı diyoruz.

Allah'a çağrı ile, insan nefsinin tatmininin birbirine karıştırılmaması gerekir. Nefsin iddia ve kinlerinin tatmin için bir kamp ve hizip psikozuna büründürülmemiş saf Allah aşkıyla davet -ki, bu güzele, iyiye dâ'vettir. Çünkü, Allah bu değerlerin esas kaynağıdır- varlık ve oluşumun en kutsal faaliyetidir."⁶⁶

Kur'an'da bu hususa şöyle değiniliyor "Allah'a çağırın, güzele, iyiliğe yönelik amel işleyen ve ben Allah'a teslim olanlardanım diyen kişiden daha güzel sözlü kim vardır?"⁶⁷

Bu anlamda davetçilerin başında peygamberler gelir. Salih (a.s.) da diğer peygamberler gibi davetini Allah adına ve O'na yapar. Onun çağrısı, Kur'an ifadesiyle, onlara hayat bahşedecek sırrı, aydınlığı, insanın ruhuna ve yaşadığı hayatına sokmak için yapmaktadır.⁶⁸

Peygamberler Allah'ın davetçileridir. İnsanları Allah'a çağırırlar. Allah'a giden yolda onlar birer kandildirler.⁶⁹

64 Ateş, a.g.e., 1292.

65 el-Ahzâb (33), 46.

66 Öztürk, a.g.e., 78-81.

67 Fussilet (41), 33.

68 el-Enfal (8), 24.

69 el-Ahzâb (33), 46; el-Ahkaf (46), 31.

Peygamberler insanları toptan (silm) ve (selâm) ile kurtuluşa, barışa, esenliğe, dergah-ı ilahiye davet ederler.⁷⁰ Bunun zıddına yapılan çağrı, küfrün, şeytanın çağrısı ki, götüreceği yer sapıklık, buhran, bunalım, sıkıntı, karamsarlık ve karanlıktır.

Salih (a.s.) da gönderiliş gayesine uygun olarak kavmine “Düşünün ki, (Allah) Âd kavminden sonra yerlerine sizi getirdi. Yeryüzünde sizi yerleştirdi. Onun düzlüklerinde saraylar yapıyor, dağlarında evler yontuyorsunuz. (Öyleyse) Allah’ın (bu sayısız) nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın”⁷¹ âyetlerinde gönderiliş gayesine matuf olarak onları Allah’a davet ediyor, Allah’ın üzerlerindeki nimetlerini hatırlatıyor, kurtuluşun, ebedî saadete ermenin yollarını gösteriyor. Fakat kalpler kararıp, gözler kör, kulaklar sağırlaşınca yapılacak bir şey kalmıyor. Zira, Allah’ın sapıttığını kimse hidâyete erdiremez, hidâyet ettiğini de sapıtamaz. Semûd hidâyetten nasiplenmek istememiştir. Halbuki Allah (c.c.), onlara çeşit-çeşit nimetlerle, peygamber göndermek suretiyle hak yola davet etmiş, onlar sırt çevirmişlerdir.

Kur’an’a göre çağrı, daima basiret üzere olmalıdır. Bu peygamberlerin ve onları izleyenlerin yoludur.⁷² Basiret sahibi, basar (baş gözü) sahibi kimseden farklı bir görüş ortaya koyan kimsedir. Dâima ileri ve derin görüş sahibi olup, başkalarının göremediği, sezemediği, hissedemediği ileriye dönük şeyleri (olayları) kalp gözüyle görendir. Eşyanın, olayların künhüne vakıf olamayan, yere sağlam basamayan, saplantılı, hayalperest, maceracı, basiret sahibi olmayan bir tebliğci eğitici olamaz.

Basiret, doğrudan Allah vergisi olduğu için, basiretli kişi eşya, insan ve olaylara Allah’ın nazarıyla bakar. Ferasetli, vakarlı kimsedir. İşte Salih (a.s.) kavmine bu feraseti, vakarı vermeye çalışmıştı. Bir eğiticinin de basiret sahibi olması, ileriye dönük olayları kalp gözüyle görebilmesi, eğittiği kişileri uyarması, kol-kanat germesi gerekir. Salih (a.s.) ilâhî ferasetiyle kavmine kol-kanat gererek, diğer peygamberler gibi, kavminin hidâyetine vesile olmak için gönderilmişti. Öyleyse diğer peygamberlerle ortak özellikleri üzerinde kısaca duralım.

70 Yûnus (10), 25.

71 el-A’râf (7), 73-74; Hûd (11), 61; en-Neml (27), 45-46

72 Yûnus (10), 108.

5- Diğer Peygamberlerle Ortak Özellikler

Her peygamber Allah (c.c.) tarafından gönderilmiş olup, görev ve sorumlulukları da yine Allah tarafından belirlenmiştir.

a) Aynı Görevi İfa Etmeleri:

Hiz. Adem'den, Hiz. Muhammed (a.s.)'e kadar gelen bütün peygamberler tevhid akidesini yaymak, ibadet edilmeye layık yegane ma'bud'un Allah olduğu inancını insanlara tebliğ etmekle yükümlüdürler.⁷³ Her peygamber elçilik açısından aynı değere sahiptir. Bu açıdan onlar arasında fark gözetmek, gerçeği lekelemek ve Allah'a saygısızlıkta bulunmaktır. "Allah'a ve peygamberlerine iman eden ve onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırmayanlara (gelince); işte Allah onlara bir gün mükafatını verecektir."⁷⁴ Yalnız fazilet, üstünlük, kişilik değerleri bakımından farklar vardır. "O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir."⁷⁵ buyurmaktadır. Her ne kadar üstünlük ve fazilet yönünden farklı olsalar da, aldıkları görev bakımından aralarında fark yoktur. "Peygamberler'den hiç biri arasında (görev bakımından) ayırım yapmayız."⁷⁶ buyrulur.

Salih (a.s.) de kavmine, daha önce kendisi gibi tebliğci, eğitici peygamberler geldiğini, Hud (a.s.)'in Âd kavmine gönderildiğini⁷⁷ belirtiyor. Her birinin Allah'a da'vet etmek, basiretle doğru yola çağırarak, kurtuluşlarına vesile olmak için gönderildiklerini beyan ediyor. Eğer da'vete icabet ederlerse sahip oldukları nimetlerin hemen zeval bulmayacağını, nimetlerin asıl sahibine teşekkür etmelerini, yeryüzünde bozgunculuk çıkararak aşağılanmış insanlardan olmamalarını tebliğ ve tembih ediyor.

73 "Senden önce hiçbir resül göndermedik ki, ona 'benden başka ilah yoktur, şu halde bana kulluk edin' diye vahyetmiş olmayalım" (el-Enbiya (21), 25.

74 en-Nisa (4), 152.

75 el-Bakara (2), 253.

76 el-Bakara (2), 285.

77 el-A'râf (7), 74.

b) Eğitimi İle Alakadar Oldukları Kavmin İçinden Gelmeleri:

Allah Teâlâ peygamberleri gönderirken, kullarına büyük bir lütuf olarak, onları eğitimi ve öğretimiyle ilgilendikleri kendi kavimleri arasından seçip göndermesidir.⁷⁸ Bu durum, bilenler için büyük bir iyiliktir. Zira Allah Teâlâ o kavmin içinden asil, ahlâkî yönü temiz, herkesin beğeni ve güvenini kazanmış, şefkatli kimseleri peygamber seçmiştir.

Nasıl ki, Hz. Muhammed (a.s.) kavmi arasında “Muhammedu’l-Emin” vasfını kazanmış, asil bir aileden gelmiş ise, Salih (a.s.) da kavmi arasında herkesin güven ve beğenisini kazanmıştı. Kavmi kendisine bunu itiraf etmiş, Kur’an ifadesiyle “Ey Salih! Sen bundan önce (peygamberliğinden) içimizde kendisine ümid beslenen birisiydin.”⁷⁹ demişlerdir.

Gerçekten Salih (a.s.) Semûd’un fakirlerini zenginleştirir, zayıflarına yardım eder, her birinin hal ve hatırını sorardı. Salih (a.s.)’den daha büyük şeyler beklerken birdenbire pek hoşlanmadıkları bir durumla karşı-laştılar. Salih (a.s.) dinlerini iptal etmeye kalkınca teaccüb ettiler, müptela oldukları babalarını taklidi ileri sürdüler.⁸⁰

Gerek peygamberler, gerek eğitimciler için en zor görev, batıl inanç üzerinde bulunan insanları, tevhid inancına yönlendirebilmektir. Peygamberler bu görevleri yerine getirirken, herşeyin Allah’ın gücü ve kudreti dahilinde olduğunu, O dilemedikçe hiçbir şeyin olmayacağı, rızkı dilediğine verip, dilediğinden kısacağı ve Allah inancını kalplere yerleştirme gayreti içerisinde olmuşlardır. İçlerinden geldikleri kavimlerinin iç durumlarını, ahlâkî ve sosyal yönlerini iyi tanımaları, kavmin de onları iyi tanımaları eğitim, öğretim ve tebliğ açısından avantaj sağlayacaktır.

Salih (a.s.)’ın da, Semûd’un içinden gelmesi onlar için büyük bir kolaylık idi. Ama kıymetini bilemediler. “Aramızda peygamberlik ona mı verilmiş? Bizim gibi bir beşere mi uyacağız, eğer uyacak olursak apaçık bir sapıklık ve çılgınlık etmiş oluruz”⁸¹ diyerek Salih (a.s.)’a düşman kesildiler.

78 Bkz. Al-i İmran (3), 64.

79 Hûd (11), 62.

80 Vehbi, a.g.e., V-VI, 2373-2374.

81 el-Kamer (54), 24-25.

c) Kavmi İle Aynı Dili Konuşmaları:

Her peygamber getirdiği mesajı insanlığa nakletmek için küçük de olsa bir nesil ve toplum oluşturur. Bu o peygamberin içinde yaşadığı toplum ve beraber bulunduğu kitledir. Bu açıdan Kur'an her peygamberin içinde yaşadığı toplumun diliyle Allah'tan vahiy alıp, mesaj ilettiğinde bunun da bir yaratılış kanunu olduğuna dikkat çeker. Bu prensibi getiren âyet "Onlara (Allah'ın emirle-rini) iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönder-dik."⁸² âyetinde geçen "Onlara iyice anlatıp açıklasın diye" ifadesi, bu olgunun gerekçesini ortaya koyar.

Buradan da anlaşılan o dur ki, peygamberler tarafından kullanılmış da olsa, hiçbir dil kutsal değildir. Kutsiyet o dilde gelen vahyin kendisidir. Her peygamber içinden geldiği toplumun diliyle konuşur, o dille mesajı alır ve yayar. Bu açıdan, insanlığın tüm dilleri aynı şansa sahiptir denilebilir. Çünkü her topluma bir elçi gelmiştir.⁸³

Her peygamberin ancak kendi diliyle gönderilmiş olması, bütün insanlardan tek bir dille, mesela Arapça ile anlaşmalarının yalvarıp-yakarmanın istenmediğini gösterir "O'nun delillerindendir, gökleri ve yeri yaratması, lisânlarının ve renklerinin değişik olması"⁸⁴ bu âyette konuşulan dillerin muhtelif olması dahi Allah'ın varlığının ve kudretinin delillerinden sayılmıştır. Bir peygamber veya bir eğitici için görevlendirildiği kavmin dilini bilmesi, görevinde başarısını büyük ölçüde arttırdığı görülmektedir.

Diğer yönden bu âyetin işaret ettiği önemli hususlardan birisi de, Hakka da'vet ile uğraşanların içinde bulundukları toplumun dilini çok iyi bilmeleri gerektiği hususudur. Zira ifade, iletişim, etkileşim, sosyal münasebet vs. yönlerden aynı dili kullanmanın büyük önemi vardır. Salih (a.s.)'da Semûd'un içinden geldiği için dilini çok iyi biliyor, nasihatlerde bulunuyor lâkin onlar nasihat dinleyenlerden değillerdi.⁸⁵ Böylece kendilerine anladıkları dilden hitap ediliyor, verilmesi gereken ilâhî mesajlar noksansız yerine ulaştırılıyordu.

82 İbrahim (14), 4.

83 Öztürk, *a.g.e.*, 436-437; Yunus (10), 47.

84 er-Rûm (30), 22.

85 el-A'râf (7), 79.

şansları yoktur. Bunun için gerek peygamberlerin, gerekse eğitimcilerin sabırlı, hoş görülü, fedakâr, merhametli, yumuşak sözlü olması gerekir.

Kur'an'da, sabır ve merhamet, sevgi ve hoşgörü yönünden bazı peygamberleri diğerlerinden üstün vasıflarla donatılmış olmasının en önemli özelliğinin sabır olduğu beyan edilmiştir.⁸⁹ Sabır, sevgi ve merhamet tebliğciyi, insanları işlemiş oldukları günahları sebebiyle dışlamaktan uzak tutmuş. Allah (c.c.) en azılı düşmanı Firavun'a bile Hz. Mûsâ ve Harun'u gönderirken "Ey Mûsâ ve Harun! Firavun'a gidin. O gerçekten azdı. Siz ona gidin ve yumuşak söz söyleyin, bu sayede belki o öğüt alır veya Allah'tan sakınır."⁹⁰ diye sabır, sevgi ve hoşgörü tavsiye ediyor. Halbuki, Allah (c.c.), Firavun'un iman etmeyeceğini biliyordu. Burada istenen onun iman edip etmemesi değil, tebellüğe bulunmaktır. Bir kimsenin, o anlık durumuna bakarak buna hiçbir şey fayda vermez gibi peşin hükümlü olunmamalıdır. Yapılacak tebliğ, küfürde ısrar edenlerin sorumluluğunu artırır, hesap günü mazeretlerinin reddine sebep olur. Tebliğde bulunan kimsenin de sorumluluğu yerine getirilmiş olur. Aynı zamanda yapılan tebliğin faydası şimdi olmasa bile ileride semeresini verebilir.

Hudeybiye antlaşmasında Mekke'li müşrikler, müslümanların temsilcisi olarak antlaşmaya konulan imzada "Allah'ın elçisi Muhammed" cümlesine itiraz edip, biz senin elçiliğini kabul etmiyoruz, kabul etmiş olsaydık bu antlaşmayı yapmamıza gerek kalmazdı, demeleri üzerine, müslümanların itirazına rağmen peygamberimiz derhal değiştirerek "Abdullah'ın oğlu Muhammed" diye yazar. Sizin için kutsal olan bir şeyi, sizden olmayanlar, size karşı olup dininizi tanımayan insanlara zorla kabul ettiremezsiniz. Sizin gibi düşünmeye zorlayamazsınız.

Kur'an'da tebliğin en önemli özelliklerinden birisi de "Tebliğcinin hiçbir karşılık beklememesi"dir. Bütün peygamberler tebliğlerine karşı kendilerinden hiçbir karşılık beklemediklerini ancak, alemlerin rabbı Allah'tan mükafatını beklediklerini beyan etmişlerdir. Sadece peygamberimizin, eş-Şûrâ, 23. âyetinde: "De ki, ben buna karşılık sizden akrabalık sevgisinden başka bir ücret istemiyorum."

89 el-Ahkaf (46), 35.

90 Taha (20), 43-44.

buyurularak, akrabalarına karşı husûmet etmemelerini ister.⁹¹ İlişkilerini sevgi temeli üzerine kurarlar. Böylece aile içi ilişkilerde ve yakınlar arasında sevginin önemi ifade edilmektedir.

Allah (c.c.) tebliği ulaştıracak kimseden karşılıksız, menfaate dayanmayan, gerçekten aydınlatıcı, onurlandırıcı, sevgi ve saygıya dayanan bir tebliğ istiyor. Menfaate, mala-mülke, makama-mevkiye kısaca maddeye dayanan, yaldız-lı sözlerle yapılan tebliğ hakikat de olsa, sonucu bir aldanış ve aldatıştır. Zira orada Allah'ın rızasından ziyade, kulun menfaati söz konusudur.

Dünya'da mutluluk, yaratılanı yaratandan ötürü sevmek, insanlar arası ilişkilerde menfaatin değil, Allah'ın rızasını ön planda tutmakla mümkün olur.

Ancak bu şekilde hakka ve halka hizmet edenler ve kendilerini adayanlar, daima hatıralarda, anılarda yer etmişler ve asırlarca unutulmamışlardır. Bunların arasında zalimler lanetle, iyilikseverler de rahmetle anılırlar. İşte Allah'ın peygamberleri ve onların yolunu, örf ve adetini düstur edinenler, hep hayır dua ile, salât ve selâm ile yad edilmektedirler.

Salih (a.s.) da, diğer peygamberler gibi da'vet ve tebliğine karşılık hiçbir ücret istemediğini beyan etmiş, bu görevini Allah'ın rızasını kazanmak, insanlara olan sevgi ve merhametinden dolayı Allah için yaptığını, beyan etmiştir. Kavmine sahip oldukları mal ve mülkün, şan ve şöhretin kendilerini şımartmamasını, ellerinde bulunanın geçici olduğunu, bir gün ellerinden çıkacağını, hesaba çekileceklerini hatırlatarak, başlarına gelebilecek musibetleri önceden haber vermiş, lakin Semûd halkı, bu iyi niyet jestini bir türlü benimseyememişti.

Bu günün eğitimcisi de, insanlara sevgi, şefkat ve sabırla yaklaşp, zorlayıcı, ikrah edici hal ve hareketlerden kaçınması gerektiğine dair verilen bu mesajdan kendisine pay çıkarmasını bilmelidir.

En güzel söz ve davranışlarla tebliğde bulunup, sabırla neticeyi beklemesi, tebliğ ve davetinden bir karşılık beklememesi öğütlenmektedir. Ayrıca Allah'ın

91 Bu hususta bkz. Hûd (11), 29, 51; eş-Şuara (26), 109, 127, 145, 164, 180; Yasin (36), 21.

peygamberleri gözetip koruduğu gibi, gerçek dini tebliğ edenlerin de gözetilip korunacağına işaret edilmektedir. Allah (c.c.) Firavun’a gönderdiği “Mûsâ ve Harun (a.s.)’ı gözetip-koruduğu gibi⁹², kendi dinine hizmet eden herkesi gözetecek, koruyacaktır.

92 Taha (20), 46.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEMÛD KAVMİNİN PSİKOLOJİK VE SOSYOLOJİK ÖZELLİKLERİ

A) PSİKOLOJİK ÖZELLİKLER

1- Semûd'un Salih (a.s.)'e Karşı Tutum ve Davranışları

Her peygamber, gönderildikleri kavim tarafından yalanlanmış, yaptıkları tebliğata itiraz edilmiştir.

Semûd halkı da Salih peygambere “Ey Salih sen bu sözü söylemeden evvel, liderimiz olacağını ümid ediyorduk. Aramızda en akıllı, güvenilir biriydin, doğruluğun ve güzel sözün herkes tarafından bilinirdi. Senden daha iyi davranışlar beklerdik. Ne var ki umutlarımızı boşa çıkardın. Şimdi ise kalkmış babalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi vazgeçirmek mi istiyorsun? Doğrusu bizi çağırdığın şeyden şüphe ve endişe içindeyiz dediler”⁹³

Semûd kavmi kendileri için gerçek ve lüzumlu olan şeyi kötülüyorlar, Salih (a.s.)'in Allah'a kulluğa çağırmasını dehşetle karşılıyorlardı. Hiçbir delile ve burhana dayanmayan bu hareketleri, sadece babaları bu tanrılara tapındığı için, akılsızca putlara tapıyorlar ve hakkı karalamaya çalışıyorlardı.

Böylece bir kere daha tevhid akidesinin doğrudan doğruya umumi bir ferman olduğu ortaya çıkıyordu. Böylece insan aklını her türlü kementlerden ve bağlardan kurtaran, geleneklerin ağır zincirinden çıkaran ve hurafelerin baskısı altında ezilmekten koruyan umumî bir hak da'vet ortaya çıkıyordu.⁹⁴

Yüce Allah kullarından peygamberlerin kalplerinde apaçık, parlak, mükemmel bir ulûhiyet gerçeği ile tecelli ettiği kadar, kimsenin kalbinde tecelli etmemiştir. Peygamberlerin kalpleri, eşsiz ve fevkalade gerçeklerin sergilendiği masum ve temiz saraylardır.

93 Hûd (11), 62.

94 İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, terc. Bedrettin Çetiner – Bekir Karlığa, İstanbul 1983, VIII, 3961; es-Sabunî, *a.g.e.*, III, 105; Seyyid Kutup, *a.g.e.*, VIII, 225.

Doğruyu, kurtuluşu sapıklıkta gören, hakkı hayretle karşılayan, tasavvur dahi edilmesi mümkün olmayan bir şeymiş gibi kabul eden Semûd'un cahilleri, önceleri doğruluğu, iyiliği, akli ve ahlâkıyla Salih peygambere ümit bağlarken, atalarından miras kalan batıl dinlerinden yeni bir dine çağırıldığı için birden düşman kesiliverdiler.

İnsan kalbi sağlam bir dinî akideden bir arpa boyu uzaklaşacak olsa, sapıklığı ve inhırafı bir noktada kalıp durmaz. Hatta en basit bir gerçek bile onun gözünde, son derece garip ve düşünülmesi dahi imkânsız bir şey haline geliverir. Hiçbir akli ve fitrî mantık muhakemesine dayanmayan, kendi cehâleti ve sapıklığı ise gâyet normal olarak görünür.

Salih peygamber onlara “Ey kavmim, Allah’a ibadet edin, sizin ondan başka tanrınız yoktur, O’dur sizi yeryüzünde yaratıp, orayı imar etmenizi isteyen.”⁹⁵ derken, kendi varlıklarında yer eden fitrî bir delile dayanarak hak dine davet ediyor. Aslında bunu mantiken reddetmeleri imkansız. Gerçi Semûd’un inkârcıları, yaratıcı olduklarını, yeryüzünde ebedi kalacaklarını, yiyip-içtikleri şeyleri kendilerinin temin ettiklerini iddia etmiyorlardı. Açıkçası onlar doğrudan doğruya Allah’ı inkâr da etmiyorlardı. Onlar Allah’ın ulûhiyetini kabul ettikleri halde O’nun dinine değil, babalarının üzerinde bulunduğu, onların inandığı dine tabi oluyorlar. Salih (a.s.)’ın daveti olan hak dine tâbi olmuyorlardı.

İşte Salih (a.s.) onlardan hak dine uymalarını, yolunu sapıtmış zalim babalarının dinlerini terk etmelerini istiyordu. “Ey kavmim Allah’tan başkasına ibadet ve itaat etmeyiniz.” İşte dava, rubûbiyyet ve ulûhiyyet, Allah’ın dinine ve hakimiyetine teslimiyet davası, buyruklara uyup itaat etme davası. İslâmiyet’in cahiliyetle mücadelesi devamlı bu dava üzerinde dönüp dolaşıyordu.

“Ey Salih bundan önce kendisinden iyilik beklenir kimseydin, şimdi ise bizi kendisine çağırдың şeyden ciddi bir şüphe içindeyiz.”⁹⁶ sözleri gibi, Kureyşliler’in de risalet gelmeden evvel Hz. Muhammed’e bağlılıklarını, emniyet ve güvenlerini ifade etmişlerdi. O kavmi arasında “el-Emin” sıfatıyla vasıflanmış,

95 Hûd (11), 61.

96 Hûd (11), 62.

sevilen, güvenilir bir insandı. Fakat onları, tanrılarını bırakıp tek olan Allah'a kulluk etmeye çağırınca "Tanrıları bir tek tanrı mı yaptı? Bu cidden tuhaf bir şeydir! Bunu başka bir dinde işitmedik bu uydurmadan başka bir şey değildir."⁹⁷ diyerek aleyhine döndüler, tıpkı Salih (a.s.)'e kavminin yaptığı gibi, büyücü, kâhin, şâir, müfteri vs. dediler. Kendilerine güven ifade eden sözlerini çarçabuk unutuverdiler.⁹⁸ "Dediler ki, sen, olsa olsa iyice büyülenmiş birisin. Sen de bizim gibi bir insansın"⁹⁹

Aslında ehli küfrün tabiatı birdir. Tek bir gerçek (ilah) muhtelif asırlarda ve devirlerde değişik şekilde ortaya çıkmaktadır.

İnsanın inkârı, bazen inadı, bazen de bilgisizliği yüzündendir. İnadı yüzünden inkar edenlerin eğitimi zordur. Zira bilerek haktan yüz çevirirler. Gösterilecek mucizeler de kendisine tesir etmez. Onların durumu Allah'a kalmıştır. Onlar şeytanın yârânıdır. "Hani biz meleklerle (ve cinlere) Ademe'e secde edin, demiştik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kafirlerden oldu."¹⁰⁰

Şeytanın Adem'e secde etmemesinin nedeni bilgisizlik değil, inadı ve kibiri yüzündendir. Yaratılış maddesinin farklılığı, üstün ırk anlayışı, hayatın her türlü kayıttan bağımsız olması isteği, güçlü ve kuvvetli olmak gibi kuru vehimler, insanı kibre düşürebilmektedir. Bazen de bilgisizliği yüzünden inkâr eder. Bu tip insanların eğitimleri daha kolaydır.

Geçmiş peygamberlerin kıssalarından ve kavimleriyle olan mücadelelerinden anlaşılıyor ki, her devrin ileri gelen sınıfın peygamberlere karşı takındıkları düşmanca davranışlarının sebeplerinin başında, delil ve kesin bilgi zannettikleri cehâletleri gelmektedir. Semûd'un Salih (a.s.)'e itirazlarının temelinde cehâletleri yatmaktadır.

97 es-Sad (38), 5-7.

98 Ateş, *a.g.e.*, III, 1290.

99 eş-Şuara (26), 153-154.

100 el-Bakara (2), 34.

2- İnsanın Allah'ın Emirlerine Karşı Çıkmasına Sebep Olan

Etkenler

İnsan cehâleti sebebiyle olaylara kendi mantığı ve menfaati açısından bakar ve değerlendirir. Bunun yanında aklının ve mantığının olayları değerlendirmede âciz olduğunu kabullenemez, her şeye karşı çıkar. Kulun Allah'ın emirlerine karşı çıkmasına sebep olan etkenleri şöyle sıralayabiliriz.

a) Kibir:

Kur'an'da "büyüklük" anlamına gelen "Kebure" fiili, Allah hakkında hiç kullanılmaz. Bu fiil, Allah'ın tekebbur sıfatını gasbeden inkârcı insanlar için kullanılır.¹⁰¹ Kibir, insanın kendisini başkalarından büyük görmesidir.

Tekebbür; insanın hakkı kabul etmekten kaçınarak yaratana karşı büyüklük taslamasıdır. el-Mütkebbir, Allah'a ait bir vasıf olup, yaratıkların sıfatlarından yüce olup, mütekebbir, kendisinde kibir izhar eden, büyüklenmeyi şahsına daha lâyük gören ve Allah'a ortak koşan demektir.

Gerçekte insanda ne büyüklük, ne ululuk, ne kibriyâlık, ne azâmet vardır. Bilakis, hakâret, zillet, acizlik ve muhtaç olma vardır. Bir çok ihtiyaçlarını gidermekten aciz olan fanilerin, büyüklük taslamaya kalkışmaları cehalet ve yalancılıktan başka bir şey değildir.

Kur'an, insanda yaratıcıya açılan kalp kapılarını örten kibir hastalığını tedavi etmek maksadıyla, insanın dikkatini, "Kahrolası insan, ne kadar da nankör! Allah onu neden yarattı? Bir nutfeden yarattı"¹⁰² Nutfe nedir? Tiksinilen, atılmış bir sudur. "Sizi atılmış, dayanıksız bir sudan yaratmadık mı?"¹⁰³ âyetlerinde olduğu gibi, yaratılış mayasına çeker.

İnsan Allah'ın varlığını diliyle yalanlasa bile, içinde kabullenmeye hazır bir inanç duygusu taşır. Kur'an'da bu hususta: "Kendileri de bunlara yakinen inandıkları halde zulüm ve kibirlerinden dolayı onları inkar ettiler."¹⁰⁴ buyrulur.

101 Bkz. Yûnus (10), 71; el-Mü'min (40), 35; eş-Şûra (42), 13; es-Saff (61), 3; el-Kehf (18), 5.

102 Abese (80), 17, 18, 19.

103 el-Murselat (77), 20; et-Tarık (86), 6.

104 en-Neml (27), 14.

İnsanın Allah'a karşı kibirlenmesi, başkaldırması, peygamberleri yalanlaması, Allah'ı sıfat ve isimleriyle bilmemesinden kaynaklanan bir cehâlet, haddini bilmemezlük ve gururundan ileri gelir. Bu sebeple, Firavun ve milleti, Hz. Mûsâ ve Harun (a.s.)'ı, Semûd, Salih (a.s.)'ı, Âd, Hud (a.s.)'ı, Kureyş, Muhammed (a.s.)'ı inkârı kibir hastalığı yüzünden olmuştur.

Allah'a kibrinden dolayı boyun eğmeyen insanların nicesinin, günlük hayatta bir menfaat ve çıkar karşısında ne kadar alçaldıklarını görmek mümkündür. Allah'a karşı kibir ve gurur da bir nevi cahillik eseridir. Salih (a.s.) Semûd kavmini takva ve tevâzû sahibi olmaya davet etmişse de, cehâletlerinin kurbanı olmuşlardır.

b) Makam Sevgisi:

Müşrik insanın ferdî hayattaki konumu veya değer ölçüsü, zenginliğine, soyuna, ya da makam ve mevkisine göre şekil alır. Onun azması, fakir ve yoksul insanları hor ve hakir görmesi de bu yüzdendir. Düşmanlıklarını, kin ve nefretlerini insanlara haklı göstermek için de bir yığın batıl, hurafe, iftira ve yalana dayanan suçlamalara başvurma ihtiyacı duyarlar.

Kur'an, hidâyet rehberlerinin karşılıklarına şahıs ve davalarını yıpratıcı telkin ve suçlamalarla çıkan bu sözde seçkin zümrelerin endişesinin, içtimai makam ve mevkilerini kaybetme korkusundan kaynaklandığını haber verir.

"Büyüklik taslayanlar dediler ki: biz de sizin inandığınızı inkar edenleriz"¹⁰⁵ görüldüğü gibi, Semûd milleti makam ve mevkiine güvenerek, başta Salih peygambere ve dolayısıyla inananları hor görerek onların inanmalarına karşılık, "Biz de sizin inandığınızı inkar ediyoruz" demeleridir. Ayrıca Salih peygamberin beşer olması, kendileri dururken vahyin ona verilmesini bir türlü kabullenemediler. Kavmin bir çoğu haddi aşan bu zalimlerin yolunu takip edip, onların düştükleri hataya düşerek kendilerine yazık ettiler.

Mekke müşrikleri de "nübüvvette, Allah, rasûlünü seçerken makam ve mevki sahibi olanlardan seçmeliydi..." diye bir itirazda bulunmuşlardır.¹⁰⁶ Zira Mekke müşriklerinin ileri gelenlerinden Velid b. Mugire, Hz. Peygamber'in risâletini

105 el-A'râf (7), 76.

106 ez-Zuhruf (43), 31-32.

tenkit ederken “Eğer senin nübüvvetin doğru olsaydı senden önce ben peygamber olurum. Zira yaşça ve mali yönden senden daha yaşlı ve zenginim” demiştir.¹⁰⁷

Neticede bazen riyaset, makam ve mevki sahibi olmak, insanı Allah’ın hidâyetine ermekten alıkoyabilmektedir. Böylece insanın sahip olduğu bir takım dünyevi varlıklardan dolayı, Allah’a isyânkar bir tutum takınması, kendi öz benliği konusunda cehâletinin eseri olmaktan başka bir şey olmadığı gibi, zararı başka insanları da etkilemektedir. Böylece, Semûd’un cahil bozguncularının zararını diğer insanlarda çekmek durumunda kalmışlardır.

c) Cehâlet:

Cehâlet ilmin zıddı olup, temelinde hafif meşreplik manası taşır.

Cehale fiilinin muhtevasında hafiflik ve hareketlilik yatar. Cahiliye döneminde hareketlilik ve hafiflik anlamına gelen cehale, insanın tabiatıyla da ilgilidir. Bundan şu netice de ortaya çıkabilir. İnsan ilâhî bir gücün karşısında eğilmediği zaman, kendisini hür zanneder. Bu da onu şahsına yönelik küçük bir menfi hareket karşısında büyüklenmeye yöneltir. Cehale fiilinin faili durumunda olan cahil, bazan gençliğin verdiği gurur ve bağımsızlık rûhuna güvenir ve ölümünü bile uzak görür. Böyle bir duygu taşıyan kimse olayların iç yüzünü yeterince bilemez. Bundan dolayı çoğu defa isabetsiz ve bilgisizce karar verir.¹⁰⁸

Şu halde cehl, en ufak bir kızgınlık anında irâdesini kaybedip parlayan, kontrolsüz bir ihtirasla öfkesine mağlup olup, sonunu düşünmeden derhal körü körüne atılan, ateşli ve sabırsız kişinin davranışdır.

Bu da bazen insanın doğruyu ve yanlış düşünme ölçüsünü yitirip, kendisini öfkesinin pençesine düşürür.

Hilm ise bu tür cehl kavramının tam zıddıdır. Hilm, cehlîni frenleyebilen insanın ahlâkıdır.

107 Muhammed el-Gazzâli, *Fıkhü's-Sîre*, Beyrut 1965, s. 26.

108 A.g.e., s. 26.

Terim olarak cehaletin manalarından biri de, Kur'an ve sünnete aykırı bir anlayış ve hayat biçimini kabullenmektir. Şu halde cahil, vahiy ve kitap bilgisine zıd bir bilgilendirme çeşididir.

Cehâlet bir inkâr sebebidir. Aynı zamanda kafirlerin de küfrünün temelidir. Bu sebeple de Kur'an'da Allah'a isyan eden kimselerin hepsi cahil, amelleri de cehâlet olarak isimlendirilmektedir.

Kur'an'a göre, hidâyete karşılık, dalaleti satın almak, livata ve fuhşiyat işlemek, Allah katında bilgisizce tartışmak, insanlarla alay etmek ve hor bakmak, boş sözlerle meşgul olmak, rahmânın vakarlı kullarına sataşmak, kadının fitnesine ve zinaya düşerek şehvetine ve hissine mağlup olmak, cehâlet işleri olup, aynı zamanda açılıp saçılarak mahrem yerlerini teşhir etmeleri, cahiliyye yaşantısına bir özentidir.

Kur'an'da, Allah'a ve elçilerine isyan eden milletler, câhil kavimler olarak suçlanmışlardır.¹⁰⁹ Kur'an cahil toplumların, islam dışı davranış ve tutumlarını zem ederken cahil sıfatını kullanması anlamlıdır.

“Semûd'a gelince, onlara doğru yolu gösterdik, ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler.”¹¹⁰ âyeti gereğince Semûd milleti de cehaletin verdiği hırs ve körlükte Salih peygamberi tekzib ettiler.

Netice, gerek fert olarak insanın ve gerekse bir toplum olarak insanların hidâyet üzere bir hayatı tercihte, hür bir şekilde bulunmamalarının sebebi olarak zikredilen kibir, dünya sevgisi ve cehâlet gibi inkâr amillerinin etkisinin oluşu bir gerçektir.

109 Bkz. en-Neml (27), 55; el-A'râf (7), 138-139; el-Ahkaf (46), 23; er-Rûm (30), 9-10.

110 Fussilet (41), 17.

3- Kavmin Hidâyet ve Dalâlet Açısından Birbiriyle Olan

Münasebetleri

Allah Teâlâ'nın kullarına olan sonsuz merhametinin gereğidir ki, onları dalâletten hidâyete çıkarmak için peygamberler ve kitaplar göndermiş, bunları teyid eden mucizeler göstermiştir. “Kulunun küfrüne rıza göstermemiştir.”¹¹¹ Bununla birlikte kulunun iradesine gem vurmamıştır.

“De ki, Ey insanlar! Size Rabbinizden Hak (Kur'an) gelmiştir. Artık kim doğru yola gelirse, ancak kendisi için gelecektir. Kim de saparsa, o da ancak kendi aleyhine sapacaktır. Ben sizin üzerinize vekil değilim” (“Sadece tebliğ etmekle memurum”).¹¹²

“Kim hidâyet yolunu seçerse bunu kendi iyiliği için seçmiş olur. Hiçbir günahkâr, başkasının günahını yüklemes. Biz, bir peygamber göndermedikçe kimseye azab edecek değiliz.”¹¹³

Bu ve benzeri âyetlerden anlaşıldığı gibi Cenab-ı Hak, hidâyet ve dalâletin keyfiyetini, dinin mahiyetini ve onun hakikatinin bulunduğu hususunu onlara öncelikle öğretiyor. İnsanlar bu ilâhî öğretim karşısında bir teste tabi tutuluyor ve Allah böylece kullarının hidâyet ve dalâlet konusundaki seçimlerine göre durumlarını bir karara bağlar.

“Yolun doğrusunu göstermek Allah'a aittir. Yolun eğri olanı da vardır. Allah dilediği hepimizi doğru yola iletirdi.”¹¹⁴

“Allah dilediğini dalâlette kılar, dilediğini hidâyete erdirir.”¹¹⁵ “Allah cennete çağırır ve dilediğini doğru yola eriştirir.”¹¹⁶

Bu âyetler üzerinde derinlemesine tefekkür edildiği zaman Allah'ın irâdesinin kudretinin büyüklüğü kavranacaktır. Şâyet sıradan bir değerlendirme yapılacak olursa zihinlerde insanın rüzgâr önünde uçan bir yaprak misali fiillerinde mecbur

111 ez-Zümer (51), 7.

112 Yûnus (10), 108.

113 el-İsrâ (17), 15.

114 en-Nahl (16), 19.

115 el-Müddessir (74), 31.

116 Yûnus (10), 25.

olduğu fikri doğacaktır. Böyle bir yaklaşım insanı kör bir kadercilik anlayışına sevkeder. Halbuki Allah kullarına kendi gücünü tanıttığını hemen fark ederiz.

Böylece Allah insanlara gerçeği bulmaları ve inanmaları için fitri kabiliyetler vermiş ve peygamberler göndermiştir. Şu halde Allah (c.c.) onların sezme, anlama ve kavrama melekelerini ellerinden çekip aldığı için değil, onlar iradelerini kötüye kullandıkları için hak yoldan çıkmışlar, peygamberleri kabul etmemişler ve cezaya müstehak olmuşlardır. Dolayısıyla kendi kendilerine zulmetmişlerdir. Yüce Rabbimiz, insanlardan kendi hür iradelerini kullanarak yüzlerini fitrata döndürmelerini istemektedir.¹¹⁷

Hidâyet ve dalâlet bakımından seciye, karakter, inanç, huy ve şahsiyet yönünden birbirine benzemeyen insanlar, velev ki, bedenlen bir arada bulunsalar bile ruhen kendilerini uzak hissederler.¹¹⁸

Yetişkinlerde hidâyet önceleri bir duygu açlığı şeklinde tebarüz eden, bir sancı geçirdiği ruhî tekâmüller sonucu dini duyguda düğümleniyor. Dinî duygu ise sürekli olarak ilâhî âleme yönelik ve oraya yönelme çabası içerisinde olan tekâmülcü ve genetik bir duygudur.¹¹⁹ Bağlanma duygusundan farksız olan bu duygu sonlunun sonsuz yüce kuvvete yönelmesi, güvenmesi, sığınması ve teslim olmasıyla sonuçlanır.

Salih peygamber, Semûd kavmini Allah'ın kendilerine sağladığı çeşitli nimetlerini hatırlatarak hidâyete da'vet ederken bir yerde O'nun erişilmez gücünü, kuvvetini onlara hatırlatıyor, eğer başlarını önlerine eğip düşünürlerse rahatça bunun idrâkine varabileceklerini anlatmaya çalışıyordu.¹²⁰ Gerçi o bir peygamberdi, görevi hidâyet etmek değil, tebliğ etmektir. Hidâyet yalnız Allah'a mahsustu. O dilemedikçe hiç kimse hidâyete erdiremez ve eremezdi. Zira kalplerin tasarrufu O'nun elinde (kudretinde) idi.

117 Bkz. er-Rûm (30), 30.

118 el-Gazzali, Ebu Hamid, *Esmâu'l-Husna*, terc. Yaman Arıkan, İstanbul 1983, 22.

119 Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi*, İstanbul 1981, 74.

120 Bkz. el-A'râf (7), 73; Hûd (11), 61-64, eş-Şuara (26), 146-152; en-Neml (27), 45-46.

Semûd, peygamberinin davetine icabet etmediği gibi, daha öncede belirtildiği gibi “Kavmin ileri gelenlerden büyüklük taslayanlar içlerinden iman eden zayıf müminlere (alaycı ifadelerle) siz Salih’in Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz? (İnanıyor musunuz?) dediler. Onlar da şüphesiz biz onu ve onunla ne gönderilmişse inananlarız, dediler. Bu cevap karşısında şaşkınlığa uğrayan “Semûd’un azgınları, biz de sizin inandığınızı inkâr edenleriz, dediler.¹²¹ İnatları uğruna bir çırpıda inkârcı kesiliverdiler. Bununla da kalmayıp zayıf müminlere düşman kesildiler. Aralarında îman-küfür mücadelesi bütün şiddetiyle devam etmekteydi.

en-Neml sûresinin 45 ve 46. âyetlerinde “Andolsun ki, Allah’a kulluk edin (demesi için) Semûd kavmine kardeşleri Salih’i gönderdik. Hemen birbirleriyle çekişen iki zümre oluverdiler. Salih dedi ki; Ey Kavmim! İyilik dururken niçin kötülüğe koşuyorsunuz? Allah’tan mağfiret dileseniz olmaz mı? Belki size merhamet edilir.” Onların bu söz üzerine husumetleri daha da arttı. Biraz daha ileri giderek, “Senin ve beraberindekiler yüzünden uğursuzluğa (kıtlığa) uğradık, dediler. Salih (a.s.) size çöken bu uğursuzluk (sebebi) Allah katında (yazılı, belli)’dır. Hayır, siz imtihana çekilen bir kavimsiniz.”¹²² diye cevap verir.

Böylece iman-küfür mücadelesi şeklinde hasımlaşan iki kavim haline geldiler. Görüldüğü gibi gönderilen her peygamberin kavimleri arasında inanan ve inanmayanlar diye iki zümrenin mücadelesini görüyoruz. Bu mücadele Adem (a.s.)’ın iki oğlu Kabil ve Habil zamanında başlamış kıyamete kadar devam edeceği muhakkaktır.

Öyleyse Semûd kavminin inkârına ve inatlaşmasına sebep olan amiller üzerinde durmanız yerinde olacaktır.

121 el-A’râf (7), 75-76.

122 en-Neml (27), 47.

4- Semûd Kavminin İnkârına Etki Eden Âmiller

a) Mele’:

Kur’an’da verilen bilgiye göre mele’, kuvvetlinin etrafında bulunan ve toplumun üzerinde hâkim bir güç olarak duran siyasî bir zümredir.

Dinî bir terim olan mele’; toplum hayatıyla ilgili görüş sahibi olan topluluk veya bir görüş üzerinde birleşmiş cemaat, diğer bir ifade ile güçlünün çevresinde kümelenen, yasama ve yürütme niteliği taşıyan, topluma hakim siyasî bir güç oluşturan sosyal gruba denir. Her toplumda göz dolduran, öne çıkmış, büyük görülen kişilerdir.¹²³ Bunlar ne yazık ki, bütün peygamberlere karşı çıkan, hep inkârcı mele’ topluluğu olmuştur. Hz. Salih, Semûd kavmine peygamber olarak, kendisinden önceki peygamberlerin geleneğini sürdürmek için, onlara yaptığı davette, ilk defa bu mele’ topluluğu, rahatsızlıklarını dışa vurdular. İnanan zümreye kin beslediler hatta onları öldürmeye kalkıştılar.

b) Müstekbirler:

Müstekbir kavramı “ke-bü-ra” fiili kökünden gelir. İstifal babından ism-i faildir. Sözcük anlamı büyük olmak demektir. Çoğulu “Ekabir” ve “Kübera”dır. Kur’an’da dinî bir terim olarak geçen ekabir ve küberâ bir toplumdaki önderler anlamına gelir.¹²⁴

Bazı insanlar bir takım dünyevî ve dinî özelliklerine güvenerek kendilerini Allah’tan müstağni sayar. Materyalist bir davranış içerisine girerler. Bu hasletlere sahip olup, isyankâr bir tavır takınıp, başkalarını küçümseyerek tepeden bakmalarına, tahrik etmelerine “kibir” denir. Bu tür kişilere, gruplara da büyük olmak manasına “müstekbir” adı verilir.

Semûd kavminden dokuz kişilik bozguncu bir grub, insanların Salih (a.s.)’a, dolayısıyla Allah’a iman etmelerine mani oluyorlar, kendileri gibi inkârcı olmalarına gayret gösteriyorlardı. “O şehirde dokuz kişi (elebaşı) vardı ki, bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, iyilik tarafına hiç yanaşmıyorlardı.”¹²⁵

123 Ramazan Altuntaş, “Kur’an’da Hidâyet ve Dalâlet”, İstanbul 1995, 184.

124 Altuntaş, a.g.e., 178; el-İsfehânî, *el-Müfredat fî Garibi’l-Kur’an*, İstanbul 1986, s. 635.

125 en-Neml (27), 48.

Aslında seçkinlerin, servet ve mevki sahiplerinden bir çoğunun peygamberlerin çağrısına büyükenerek karşı çıkmalarının tek sebebi; sahip oldukları makam ve toplumlar nezdindeki içtimai durumlarını devam ettirme hadisesidir.

Bu durumları, onlara toplumda hakimiyet ve totaliter bir baskı yöntemiyle sömürü imkanı vermektedir. Dolayısıyla Salih peygambere karşı çıkanların bir çoğu, kavmin makam ve mülk sahibi kişileri idi.

5- Semûd'un Ahlâkî Durumu

Semûd kendilerine ilke olarak atalarının yolunu seçmişlerdi. Salih peygamber onları bir tek Allah'a ibadet etmeye çağırıyordu. Onlar ise bilgisizce bu daveti reddediyorlardı. Kur'an putlara tapma sapıklığını kınamakla kalmıyor, puta tapanın hiçbir aklî ve mantıkî dayanağı olmayacağını beyan ediyor,¹²⁶ Yaratana karşı en büyük suç olarak değerlendiriyordu. Zira toplumlara kendi içlerinden gönderdiği bir yol gösterici sayesinde, gerçek kulluğun kime yapılması gerektiğini beyan ederek şöyle buyrulur. "Onlara Rableri tarafından bir yol gösterici gelmiştir."¹²⁷

Elbette bu yol göstericilerden bazıları "Rasûller ve ilahi kitaplardır."¹²⁸ Bu gerçeği gözardı eden ve tam bir sağır kesilen insanların yarın kıyamet gününde bize bir uyarıcı gelmedi mazeretinde bulunmaya hakları olmayacaktır.

Kur'an'da muhtelif âyetlerde geçen¹²⁹ kitap ve rasûl anlamında kullanılan hidâyete tabi olanlar, dünya hayatında sapıklığa düşmeyecekleri gibi, âhirette de, bozguncular, müşrikler zümresinden olma endişesi taşımayacaktır.¹³⁰

Kur'an insanlara Allah'ı, diğer bir mâna ile ahlâkî yolu tarif ederken salt bir yoldan bahsetmez. Önce insanı o konuda bilgilendirir. İlk inen "okuma" ile ilgili âyetleri incelersek, puta tapıcılık ve şahıslardan söz edilmez, onlara sataşılmaz Allah'ın kendisini sıfatları ile tanıttığı görülür. Zira Allah hem zatında, hem de

126 Bkz. el-Maide (5), 19; Taha (20), 134.

127 en-Necm (53), 23.

128 Abdullah b. Mahmud, en-Nesefi, *Tefsiru'n-Nesefi*, III, 197, Beyrut ty.

129 Bkz. el-İsrâ (17), 2; el-Kehf (18), 55; el-Cin (72), 13; el-Kasas (28), 37.

130 en-Nesefi, *a.g.e.*, III, 68.

sıfatlarında birdir. Eğer Allah'ın sıfatları bilinmezse, Allah'ın gücü ve kudreti bilinmez. O zaman insan şirke düşebilir. Kur'an'da bu konuda Firavun misal verilir. Firavun, Allah'ın Rab sıfatını hiçe sayarak, kavmine "Ben sizin en büyük Rabbinizim."¹³¹ demişti. Allah Teâlâ da ona Hz. Mûsâ'yı göndererek "Söyle ona, acınmayı ve seni Rabbimizin yoluna iletmemi ister misin? böylece O'ndan sakınasın"¹³² buyurmuştu.

Kur'an'da saptırıcı ameller kapsamında zikredilen bir kısım sebepler ki bunlar, bir kavmin, bir milletin yoldan çıkmasına, ahlâken çökmesine vesile olurlar. Bu saptırıcı amelleri şu üç hususta ele almak mümkündür.

a) Bidat:

Bidat, dinde sonradan ortaya konan ve şer'î imiş gibi görünen bir yoldur. Kişiler bu yolda Allah'a daha çok kulluk etmek, O'na yaklaştıracı vasıtalar kabul ederek girerler de, sonradan hak dinden sapmalarına vesile olur. Semûd kavmi de ilk önceleri hak yolda iken "Allah'ı bırakıp kendilerine bir takım dostlar edindiler; Onlara, bizi sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz"¹³³ âyetinde de belirtildiği üzere, daha sonraları Allah'a yaklaştıran vasıtalar kabul ettikleri putlara kulluk etmeye başladılar.

Semûd kavmi de, Allah Teâlâ ile birlikte putlara kulluk ediyor ve emrolunmadıkları halde atalarının yolunu takip ederek ahlâkî çöküntü içerisine giriyordu.

b) Dinde Tefrika Çıkarmak:

İlahi dinlerin temelini tevhid akidesi oluşturur. Bunun esası, Allah'ı zatında ve sıfatlarında bir kabul edip, O'na bir başkasını ortak koşmamak anlamına gelir. Tevhidin zıddı tefrikadır. Kur'an bu hususta; "Allah'ın ipine sımsıkı sarılın,

131 en-Nâziât (79), 24.

132 en-Nâziât (79), 18-19.

133 ez-Zümer (39), 3.

parçalanıp ayrılığa düşmeyin”¹³⁴ diye Cenab-ı Hak, bütün peygamberleri vasıtasıyla kullarına mesaj göndermiştir.

Yine Kur’an’da, dinde tefrika çıkarıp, insanların ahlaken çökmesine sebep olanlar kınanmıştır.. “Dinlerini parça-parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur, onların işleri Allah’a kalmıştır”¹³⁵ Gruplara ayrılanlar tabiri ise, her biri ayrı bir reise veya başka bir heva duygusuna taraftarlık ederek, bölük pörçük olup tefrikaya düşenler manasınadır.¹³⁶ Kavm-i Semûd hak yoldan uzaklaşarak tefrikaya düşer, bozguncuların yolunu benimser, peygamberleri Salih (a.s.): “Yeryüzünde bozgunculuk yapıp, dirlik-düzenlik vermeyen aşırı gidenlerin emrine uymayın” der. Onlar ise; “Sen olsa olsa iyice büyüklenmiş birisin. Sen de ancak bizim gibi bir insansın” dediler.¹³⁷ Tefrika içerisinde bölük-pörçük olarak perişan oldular.

c) Cehâlet ve Taassup:

Cehâletin en belirgin manası bilgisizliktir. Cahilliğin heva ile birleşmesi bağnazlığa yol açar. İlimsiz kimse bazen etrafının yanlış telkinleriyle hevasına dayalı olarak görüş beyan etmeye başlar. Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurur: “Şüphesiz Allah, ilmi insanlardan hemen çekip almaz. Fakat ulemayı almakla ilmi ortadan kaldırır. Hiçbir alim kalmadığı vakit, o zaman insanlar bir takım cahilleri rehber edinirler. Onlara sual sorulur. Onlar da ilimsiz fetva verirler. Bu surette hem saparlar, hem de sapıtırlar”¹³⁸ böylece insanların ahlâkî yapılarını târumar ederler. Kur’an’da bilmediği halde biliyormuş gibi etrafını saptıranları Allah zalim olarak beyân eder.¹³⁹ İlmin azlığı, cehâletin çoğalmasına, dinde anlayış sahiplerinin azalmasına yol açar. O zaman halkı ve toplumu ifsâd eden insanlar

134 Âl-i İmran (3), 103.

135 el-Enâm (6), 159.

136 Yazır, *a.g.e.*, III, 2110.

137 eş-Şuara (26), 151-154.

138 Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammet b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, İ'tisam, 8, İstanbul 1315.

139 el-Enâm (6), 144.

aynı zamanda onları sapıtır, mahvu perişan eder. Hayatta en kötü şey kişinin bilmediğini bilmemesidir. Semûd'un azgınları, cehâletleri nedeniyle kendileri saptıkları gibi, etrafındakilerin de helâk olmalarına sebep oldular.

6- Ekonomik Durumları

İnsan, Allah'ın nimetlerine en çok sahip bulunan varlıktır. Akıllı bir varlık olarak yaratılması nimetlerin en büyüğüdür. Mahlukatın en şerefli ve en güzeli olan insanoğluna görebildiği ve göremediği sayısız nimetler ihsan edilmiştir. Kur'an, insan dışındaki bütün yaratılmışların, onun hizmetine verildiğinden bahseder. "Allah'ın göklerde ve yerdeki (nice varlık ve imkânları) sizin emrinize verildiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmediniz mi? Yine de insanlar içinde -bilgisi, rehberi, aydınlatıcı bir kitabı yokken- Allah hakkında tartışan kimseler vardır."¹⁴⁰ buyrulmuştur.

İnsana verilen nimetlerin sayılamayacağını Kur'an haber verir.¹⁴¹ Bu nimetlerin en değerlisi iki nimet insana daimi huzur ve mutluluk verir.¹⁴² Bunlar da, vahiy yoluyla peygamberlerin tebliğ ettiği, dünya ve ahiret saadeti kazandıracak din nimeti, diğeri de insanları birbirine kenetleyecek, sevdirecek olan sevgi ve kaynaşma nimetidir.¹⁴³

İnsanın sahip olduğu nimetlerden biri de, o nimetin şuurunda bir varlık olarak yaratılmasıdır. Bu şuurun bir gereği olarak insan oğlundan, nimeti veren tanıması ve onun sonsuz lütfu ihsanını itiraf etmesi beklenmektedir.

Böyle bakıldığında iman, bir anlamda nimeti ve onu lutfedeni övmek ve sevmek, küfür ise bu yolun tersine gitmektir. Nitekim Kur'an, imanın zıddı olarak küfür (inkâr, nankör) kelimesini kullanır ki, gerçek anlamı, nimeti inkâr edip örtmektir.

140 Lokman (31), 20.

141 Bkz. İbrahim (14), 34.

142 en-Nahl (16), 18.

143 Bkz. el-Maide (5), 3; Âl-i İmran (3), 103.

Kur'an, insanın yapısı bakımından nankör olduğunu haber vermekte, bundan kurtuluşun ise, iç kuvvetleri arasında yer alan güzelliklerin kullanılması istenmektedir. "İnsana nimet verdiğimiz zaman (bizden) yüz çevirip yan çizer. Ona bir de zarar ziyan dokunacak olursa iyice karamsarlığa düşer."¹⁴⁴ buyrulur.

Cenab-ı Hak, nimetlere şükredilmesini insanlardan ister. Aksi takdirde azabının şiddetli olacağını bildirir. "Andolsun eğer şükrederseniz, hiç kuşkusuz üzerinizdeki nimetlerimi arttırırım, eğer küfrederseniz, bilirsiniz ki azabım çok şiddetlidir."¹⁴⁵

Semûd kavmi ekonomik yönden çok kuvvetli bir kavim idi. Salih (a.s.) Allah'ın kendilerine bol rızık verdiğini hatırlatmış, tehlikelerden emin kıldıklarını, onlar için çeşitli bahçeler yarattığını, akarsular kaynattığını, ekinler ve çeşitli meyveler çıkardığını haber vermiştir.¹⁴⁶

Böylece Semûd kavmi büyük bir bolluk içerisinde, nimetlerin asıl sahibinden gafil olarak yaşıyor. Salih (a.s.) onları dokunaklı sözlerle uyarmakta, içinde bulundukları nimet, bolluk, genişlik ve bunlardan istifade etmeye devam edeceğinizi mi zannediyorsunuz ikâzıyla onları Allah'tan korkmaya, haktan uzaklaşmış, fesâda ve şerre meyletmiş zalim topluluktan da ayrılmaya davet etmişti.¹⁴⁷

Tefsirciler Semûd topraklarının, bağ, bahçe, su ve hurmalıklarının çok olduğunu, Salih (a.s.)'ın her halükârda onlara Allah'ın bu nimetlerini hatırlattığını söylemişlerdir.

Fahredden er-Razi, "Ad kavmi hayâli zevklere düşkün ve onların esiri idi. Bunlar üstünlük, sonsuzluk ve gurur gibi hayali zevkler idi. Semûd kavmi ise maddi zevklere düşkün idi. Bunlar yeme-içme ve güzel evler elde etme gayreti idi." der.¹⁴⁸

144 el-İsrâ (17), 83. Ayrıca bkz. Ez-Zümer (39), 49.

145 İbrahim (14), 7.

146 İbn Kesir, *a.g.e.*, XI, 6087-6088.

147 Seyyid Kutup, *a.g.e.*, II, 76-77.

148 es-Sabuni, *a.g.e.*, IV, 339-340.

Netice olarak Semûd kavmi ekonomi yönden en parlak devrini yaşıyor ve malın, mülkün verdiği güvenle şımararak etrafına zulmettiği, nimetin asıl sahibini unuttuğu, ikâzlara aldırış etmediği için, o mal, mülk, kendilerini helâk olmaktan kurtaramamıştır.

Ekonomik usulle insan eğitiminde cömertlik ve cimrilik duygusu yanyana yaşarlar. Her ikisi de insan nefsinde varlıklarını ortaya koyarlar. Birisi daima çoğalma, vermeme yönünden, diğeri ise verme, yardımlaşma açısından haz alır. Allah bu iki zıd güçlerin dengede tutulmasını istiyor. Kur'an bu hususta: "Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma"¹⁴⁹ "(O kullar) harcadıklarında ne israf, ne de cimrilik ederler, ikisi arasında orta bir yol tutarlar."¹⁵⁰ buyurur.

Böylece ihtiyaç halinde ve gerektiği anda yeteri kadar harcama yapmak insan için lüzumludur. "O halde gücünüz yettiğinde Allah'a isyandan kaçın. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğinize olarak harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir."¹⁵¹ buyurularak, lüzumlu hallerde israfa meydan vermeden harcama yapılması bir ibâdet ve bir kurtuluş, nefsin temizlenmesi olarak değerlendirilir.

Dinlemeyen, okumayan ve anlamayan toplumların elinde ekonomik güç, hayatta kalmak için yeterli değildir. Dinleme, okuma ve anlamamanın ürünü bilgi ve hikmettir. Bilgi ve hikmet, aklın kullanılıp, kullanılmadığına en büyük delildir. Düşünürü olmayan milletler sahipsiz kalacağı için, ekonomik güç onların ayakta durmasına yeterli olmayacaktır. Bilgi ve hikmet insanı Allah'a götürür. Dinlemeyen, okumayan ve anlamayan toplumlar Allah'tan uzaklaşır, Allah'tan uzaklaşanlar da ise, inkâr psikolojisi hakim olur. Dinlememe, okumama ve anlamamaya bir de inkâr eklenirse, toplumun çöküşü mukadder olur. Fakat toplumun bu kötü gidişine rağmen, yüce Allah, geri dönme ihtimallerini düşünmektedir.¹⁵²

149 el-İsrâ (17), 29.

150 el-Furkan (25), 67.

151 et-Teğabun (64), 16; el-Haşr (59), 9; Bayraktar Bayraklı, *İslâm'da Eğitim*, İstanbul 1980, 256.

152 Bayraktar Bayraklı, "Din Eğitiminde İhtimal İlkesi" *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1994, sa. I, s. 15-16.

Semûd kavmi de cehalet yüzünden bilgi ve hikmetli kişileri yoktu. Böylece akıllarını da kullanamıyorlardı. Ekonomik güçleriyle ayakta kalmaya çalışıyorlardı. Cehalet onları Hak yoldan uzaklaştırıyor ve böylece inkârcılık kendilerine hâkim oluyordu. Nihâyet batmalarına ekonomik gücün yanında, inkarcılığın rolü büyüktü. Halbuki Allah Teâlâ, Semûd kavminin iman etmeyeceğini ezelde bilmesine rağmen kendilerine bir uyarıcı peygamber gönderiyor, geri dönmelerini istiyor. Onlar ise körlüğü, hidâyete karşı tercih ediyor. “Semûd’a gelince onlara doğru yolu gösterdik, ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler.”¹⁵³ buyurulmaktadır.

İslâm dinî, ekonomi de, başarı ve zaferin temelinde emek ve gayreti görmek ister. Nimetin asıl sahibinin bilinmesini ve teşekkür edilmesini tavsiye eder ki, nimetler zâil olmasın.

Böylece, Semûd kavminin psikolojik özelliklerini belirledikten sonra sosyal özellikleri açısından değerlendirmeye çalışacağız.

153 Fussilet (41), 17.

B) SOSYAL ÖZELLİKLERİ

Bir milleti, bir kavmi bir insanı yakinen tanıyabilmek, teferruatlı ma'lûmat sahibi olabilmek için, sosyal yönünün araştırılması elzemdir. Semûd kavminin sosyal özelliklerini tanıyabilmek için:

1- Yurtlarının Konumu

Daha önce de belirtildiği gibi, Semûd kavminin yaşadığı bölgenin adı Hicr'dir. Ülkeleri bugün Suudi Arabistan'da "Medain-i Salih" denen yerdir. Burası da Arap kabilelerinin gelip-geçtiği Hicaz-Şam yolu üzerindedir.¹⁵⁴ Burada yaşamış olan halk Semûd kavmi diye anılmıştır. Onlar dağlardan emniyet içinde kalacak evler yapmaları sebebiyle, kendilerine hiç kimsenin zarar veremeyeceğini zannediyorlar ve böylece azgınlık ve taşkınlıkları gitgide çoğalıyordu.¹⁵⁵

Gerçekten Semûd kavmi, evlerinin yıkılmasından, hırsızın gelip mallarını çalmasından ve düşmanın tahribinden emin ve salim olarak, o evlerin kedilerini koruyacağına inanır ve azâb-ı ilahiden gaflet ederlerdi. Halbuki kendilerinden evvel nice ümmetlerin helâk olduğunu akıllarına getirmiyorlardı. En yakın ataları Âd kavmi üzerine "Yedi gece, sekiz gün devam eden şiddetli, kasıp kavuran rüzgâr (kasırga) onlardan hiçbir şey bırakmamıştı".¹⁵⁶ Bu batıl inançları üzerine azap onları gafil avladı ve şiddetli sayha onları bir seher vakti ansızın yakalayiverdi.

Tarihe bakıldığında kendilerini güven içinde hisseden milletlerin eğitimi zor olmuştur. Günümüz insanından maddi refah seviyesi yüksek olan bir çoğunun eğitimi de zordur. Bazıları sahip olduğu maddî imkânla daima kendi nefsi ve hevasına tabi olur. Onlara göre, mantığının uygun gördüğü şey doğrudur. Zira olaylara maddi gözle bakar ve o şekilde değerlendirme yaparlar.

Hicr bölgesi, kavm-i Semûd'un tuğyanı yüzünden kıyamete kadar fenalığa uğramış bir mahal olarak zihinlerde yaşatılmış ve yaşatılmaya devam edecektir.

154 Ateş, *a.g.e.*, III, 1438.

155 İbn Kesir, *a.g.e.*, IX, 4407.

156 el-Hakka (69), 7-8.

a) Yaşadıkları Bölge:

Allah Teâlâ (c.c.) dünyanın her tarafını standart bir şekilde yaratmamış. Her bölgenin kendine has bazı özellikleri ve sembolleri vardır. Bunun faydalarından biri insanın gideceği yolu bulmada güçlük çekmemesidir. Örneğin, yoldaki işaretlerin önemi, uçsuz bucaksız bir çöl ortamında yolunu kaybeden bir insanın karşılaştığı güçlükler esnasında daha iyi anlaşılır. Onun için yaşanan hayatın her alanında insanın hidâyete olan ihtiyacı tartışılmaz.

Bunun için insanın doğru yolu bulmasında yaşadığı bölgenin de önemi büyüktür. Tevhid akidesi insan tabiatına en uygun akidedir. İnsan ilâhî dinden ne kadar uzak olursa olsun, onun yapısında her an harekete geçebilecek nitelikte dine meyilli bazı özellikler vardır. Önemli olan insanın inanç duygularını kuvvetlendirmek, dini heyecan meydana getirecek şekilde uyarmak, ilgi alanına dinî sokmaktır. Bu alanda akla gelen ilk yöntem dinin sözle tebliğ edilmesidir.

Bir milletin, hidâyete ulaşmasını etkileyen sebepler arasında, savaşlar, devrimler, uluslar arası ticari münasebetler, sosyal göç dalgaları ve bölgenin coğrafi yapısı vs. sıralanabilir.

Hicaz ile Şam arasında bulunan Hicr bölgesi, yer itibarıyla uluslar arası ticari münasebetler açısından hareketli bir bölgedir. Yani inanmaları açısından bir çok sebepler vardır. En azından kendilerinden önceki kavimlerin, ümmetlerin haberlerini almak, helâk ediliş sebeplerini öğrenmek bakımından şanslıydılar. Ticaret ve ziyaret amacıyla gelen insanlardan öğrenecekleri bazı kültürler vardı. Mahrumiyet bölgesinde bulunup, başka insanlarla ilgi ve münasebetleri az olan insanların eğitimi elbette zordur. Salih peygamber onlara gereken ilâhî mesajı sunmuş, lakin onların yaşadığı müreffeh hayat inanmalarını engellemiştir. İnsanları fakir olan bölgeler, zenginlere nazaran daha anlayışlı ve hakka yakındır. Eğitilmeleri de daha kolaydır. Peygamberimize ilk iman edenlerin genelde Kureyş'in fakir ve yoksulları olduğu gibi, âyette de belirtildiği şekilde Salih (a.s.)'a da iman eden, eğitilmeyi arzu edenler daha ziyade Semûd'un fakirleri idi.¹⁵⁷ Böylece Semûd yaşadığı bölgenin konumu itibarıyla avantajlı olmasına rağmen, bu avantajlarını koruyamadılar.

157 Bkz. el-A'râf (7), 75.

b) Lüks Bir Hayat ve Aşırı Müsriflik:

Kur'an'da israf, harcamada aşırı, ölçüsüz davranmak anlamına geldiği gibi, Allah'ı ve peygamberini inkâr ederek normal ölçüden çıkmak, Allah'ın dinine meydan okumak manasınada gelir.

Ne zaman bir toplumu ıslah etmek için bir peygamber gelse, o toplumun büyüklük taslayan kafirlerinden, seçkinler, servet, şehvet düşkünleri, önderler, makam ve mevkî sahibi kişiler hevâ ve arzularına kapılarak ona karşı çıkarlar. Hatta vicdanlarının kabul ettiği şeylere bile bu ihtirasları mani olur. Kur'an bu gibi muhteris kimseleri daha çok bir şahıs olarak değil de, sosyal bir zümre olarak anlatır. Kur'an yer yer bu tür sosyal grubun örneklerini vermiştir.

Meselâ, Nuh kavminin bu şımarık ve şöhret düşkünü kişileri, hak tebliğ edildiğinde, parmaklarıyla kulaklarını tıkadılar, elbiselerine büründüler, ayak dirediler, kibirlendikçe kibirlendiler. Aynı şekilde, Salih (a.s.) Semûd'un ileri gelen kafir zümreleri ki (Kur'an'da bunların 9 kişi veya 9 grup olduğu beyan edilir)¹⁵⁸ kendilerini hak yola davet ettiği zaman zenginliğin ve aşırı müsrifliğin verdiği ihtirasla, sen büyülenmişsin, sen de bizim gibi bir beşersin, aramızda bir beşere tabi olacak olursak, o zaman apaçık bir sapıklık ve çılgınlık etmiş oluruz. (Sonra) vahiy aramızda ona mı verildi? Hayır o, yalancı ve şımarığın biridir diyerek iftira ve karalama yoluna gittiler.¹⁵⁹ Bununla kalmayıp, kendisinden vuku' bulmasını kesinlikle beklemedikleri bir kayanın arkasından hamile bir deve mucizesi göstermesini istediler¹⁶⁰ Allah'ın izniyle bu istekleri de yerine gelince, artık işi zorbalığa dökerek deveyi ve Salih (a.s.)'ı ailesiyle birlikte öldürmek istediler.¹⁶¹

Sayılan bir çok sebep arasında en önemlileri kendileri gibi bir insanın peygamber olamayacağı, bir diğeri de Salih peygamberin davetine zenginlerin değil, fakirlerin ilgi duymasıydı. Tarih boyu genelde insanlar peygamberin beşer olmasını kabullenemiyor, eğer beşerden olacaksa daha öncede geçtiği gibi kavmin en zengini ve en seçkininden birinin olmasını istiyorlardı.

158 Bkz. en-Neml (27), 48.

159 Bkz. el-Kamer (54), 24-25; eş-Şuara (26), 153-154.

160 Hûd (11), 64; eş-Şuara (26), 154-155.

161 en-Neml (27), 49.

Yani zenginliğin gücünü önemli bir sosyal statü olarak gören zorba grup, bunu kibirlerine yediremiyordu. Meselâ, Firavun ve çevresi, başlarına gelen tufan, çekirge, haşarat, kurbağalar ve kan felaketlerine maruz kalmalarına rağmen inanmayı gururlarına yediremiyorlardı.¹⁶²

Bu zorba grubun başlıca inkârlarının sebebi zengin, aşırı lüks bir hayat, aşırı müsrif olmalarıdır. İsrâf bir yığın bozgunun, zulmün, sapmanın ve yozlaşmanın kaynağı olarak gösterilmiştir. İsrâfı huy edinenlere boyun eğmek insanı çöküşe götürür ve toplumların dengesini bozar.¹⁶³

Semûd kavmi, müsriflikte olduğu gibi, peygambere ve onun Allah'tan getirdiği şeylere de karşı çıkarak haddi aşmıştı. Böylece bu kavmin tevhit konusundaki şüphelerini Allah (c.c.) müsrif kelimesiyle açıklar. Zenginliğin verdiği aşırı güven, onları etrafına saldırmaya yöneltmiş, insanlara zulmeden bir topluluk oluvermişlerdir Demek oluyor ki, mal ve mülk sahibi bir takım insanlar kendilerine o malın verdiği güvence ile diğer insanlara karşı gösteriş, kibir, küçümseme yoluna baş vurmalarına hatta saldırgan bir tutum sergilemelerine sebep teşkil eder. Buda onların ahlâken nekadar çöktüklerinin belirtisidir.¹⁶⁴

c) San'at Yönünden Özellikleri:

Daha önce belirtildiği gibi Semûd kavmi, sanat açısından tarihin en parlak devrini yaşamış, ilk defa oymacılık sanatı onlarda gelişmiş olup, çok sayıda taştan şehirler inşa etmişler. Mermeri ilk defa işleyen de bu kavimdir. Zamanla yonttukları taşlardan putlar yapmaya, dolayısıyla şeytanın bu yaptıkları putları hoş ve sempatik göstermesiyle hak yoldan saparak onlara tapınmaya başladılar. Kur'an bu durumu şöyle açıklar. "Âd ve Semûd'a (gelince) sizin için (onların başına nelerin geldiği) oturdukları yerlerden apaçık anlaşılmaktadır. Şeytan onlara yaptıkları işleri güzel gösterip onları doğru yoldan uzaklaştırdı. Oysa bakıp görebilecek durumdaydılar."¹⁶⁵

162 el-A'râf (7), 133.

163 eş-Şuara (26), 151-152

164 Acıpayamlı, *a.g.e.*, 37-43.

165 el-Ankebut (29), 38.

İslâm dinî canlı varlıklara ait heykelcilik sanatına değer vermez, zira insan bazen kendi eliyle yaptığı suretlerin meftûnu olabilir. Bu da onu putperestliğe kadar sürükler. Hz. Ömer, “biz sefere çıkarken undan helva yapar, onu put haline getirir, yolda giderken tapınırdık. Sonra acıktığımız zaman da onu yerdik der. Bu haline güldüğünü söyler”. Bu açıdan canlı varlıklara ait manzaralar için cevaz verilmemiştir.

Salih (a.s.) ve diğer peygamberler, insanları Allah’a kulluğa çağırırken, tapınmakta oldukları putları terk etmelerini, onların ne fayda, ne de zararlarının olduğunu, yalvarıldığında kendilerinin işitemeyeceğini haber vermişlerdir.¹⁶⁶ Onlar ise “kendilerine hakikat beyan edildiği halde”¹⁶⁷ düşüncesizce ve körü körüne put yapımı ve tapımı ile iştigal ettiler, kendilerini kulluktan uzaklaştıran, şirk’e bulaştıran putculuktan vazgeçemediler. Kendilerini hakka çağırın Salih (a.s.)’e ve inanmış mü’minlere kin kustular. Nihayet lâıyk oldukları cezayı buldular. Halbuki akılları başlarında idi ve sonunda zararlı çıkacaklarını biliyorlardı.

2- Salih (a.s.) ve Ona İnananlara Düşman Olmaları

Salih (a.s.) ve ona inanan azınlık zümre, insanların hidâyetini isteyen ve sadece Allah’a kulluk edilmesi için mücadele veren, bu uğurda hiçbir karşılık beklemeyen gönül dostları idiler. Salih (a.s.) kavminin içerisinde, herkesin güven ve hoşnutluğunu kazanmıştı. Ta ki, onları tapındıkları atalarının putlarından vazgeçirinceye kadar.

Kavmin büyüklük taslayıp ileri gelenlerin peygamberin çağrısına karşı çıkmalarının sebebi, sahip oldukları nüfuzu koruma, toplumdaki içtimai durumlarını devam ettirmedir. Yani Salih (a.s.)’ın davetini sevimsiz göstermek için yalanlar uydurarak, iftiralar atarak karşı koymaktı. Kaldı ki onun da’veti toplumu, zorbaların siyasi nüfuz ve hakimiyetlerinin baskısından kurtararak, sosyal adaletin yüceliği, birinin diğerine, renk, servet, makam ve mevki açısından farklılığın

166 Bkz. eş-Şuara (26), 70-76.

167 Bkz. el-Ankebut (29), 38.

olmadığı, ancak kişinin topluma faydalı ve hayırlı işiyle üstün olacağı ve insanî itibarını kazandıran yeni duruma toplumu ulaştırmayı amaçlamaktı.

Semûd'un, Salih (a.s.) ve dolayısıyla ona iman edenlere karşı çıkmaları aslında onların şahıslarına değil, risâletin getirdiği ve onlara emrettiği şeylere itirazdır. Kur'an'da peygamber (s.a.v.)'e hitaben Cenab-ı Hak şöyle buyurur "Onların söylediklerinin hakikaten seni üzmekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, fakat o zalimler açıkça Allah'ın âyetlerini inkar ediyorlar."¹⁶⁸ Bu âyetin nuzûl sebebinin Ebu Cehil'in, Peygambere "Biz sana yalancı demiyoruz. Çünkü senin emin ve sadık olduğuna hepimiz kaniyiz. Biz ancak Allah'ın âyetlerini inkar ediyoruz" demişti.¹⁶⁹

Salih (a.s.)'e de kavmi aynı açıdan yaklaşmış, "Aralarından bir uyarıcının kendilerine gelmesine şaşılar ve bu münkirler; bu pek yalancı bir sihirbazdır. Tanrıları tek tanrı mı yaptı? Doğrusu bu tuhaf bir şeydir dediler"¹⁷⁰ Kureyşliler'de Hz. Peygamber'i buna yakın sözlerle tanımayıp inkâr ediyordu. Peygamber (s.a.v.) onlara kelime-i tevhidi tavsiye ettiği zaman, o müşrikler "Tek tanrı bütün yaratıkları nasıl idare edebilir? demişler, Allah'ı birlemeye yanaşmamışlardı.¹⁷¹

Semûd kavminin Salih (a.s.) ve ona inanan azınlığa düşmanlığının sebebi

a) Babalarının taptıkları tanrılarını terk edip, bir tek Allah'a kulluk etmelerini istemeleri.

b) Putperest bir kavim olmalarıdır.

Görüldüğü gibi ilahi davetle gönderilen peygamberlerin karşılaştıkları inkari sebepler ve zorluklar aşağı yukarı aynıdır. Hz. Salih, ile Peygamberimiz (s.a.v.)'in karşılaştıkları problemler arasında büyük yakınlık vardır. Her iki peygamberin sihirbazcılıkla itham edilmeleridir.

Günümüzde inanç açısından müslümanlar arasında İslâm dinine aykırı, yüzlerce lahit, velî, dede, baba, ermiş vs. isimlerle anılan ve kutsal sayılan, kendi-

168 el-Enâm (6), 33.

169 Bkz. Ali Özek, ve Arkadaşları, *a.g.e.*, 227.

170 Geniş bilgi için bkz. es-Sad (38), 1-8; Ateş, *a.g.e.*, III, 1290.

171 Özek, Ali, *a.g.e.*, 452.

lerini ma'bud edinircesine saygı ve hürmet gösterildiği müşahede edilmektedir.¹⁷² Bunların yanında dağlar, tepeler, pınarlar, kayalar, ulu ağaçlar mağaralar vs. kutsallaştırılmış, ayrıca İslâm'ın reddettiği dualar, adaklar, ibadetler, sefaat, bereket, kismet, şifa tepeleri ve evleri yapılagelmiştir. Bu elim durumların birçok ibretli safhalarına bugün bile halk arasında rastlanılabilmektedir.

21. asra girerken, bal tefsiri, karınca duaları, kurşun geçmez muskaları gibi asılsız hurafeleri halk arasında yaymak, büyücülük, üfürücülük ve muskacılık dinimizin özünü bağdaşmayan uygulamalardandır.¹⁷³ Bu gibi uygulamalar merasimleri arttırmak sûretiyle dinî görevlerin çoğalmasına, birçok insanın dinden ve ibadetten soğumasına, dolayısıyla İslâm'ın tatbiki zor bir din haline gelmesine sebep olmaktadır.¹⁷⁴

Hurafe: Bu kelimenin "hrf" kökünden türemiş olduğu, lügatte; akla ve gerçeğe aykırı, batıl söz anlamına geldiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁵

Kur'an'da hurafe geçmemekle birlikte ona yakın eş anlamlı "esâtîr" kelimesi dokuz âyette geçmektedir. Âyet ve Hadis-i şerifler de belirtildiği üzere, akla ve mantığa aykırı, anlatılanların sahil bir temele dayanmadığı, bir çok abartılı ve masalımsı haberlere denir.¹⁷⁶

Hülâsa, hurafe, asılsız söylentilere inanmak ve gereğine göre hareket etmek demektir. Hurafe'nin ortaya çıkış sebepleri şöyle izâh edilmiştir;

- a) İslâm'dan önceki kültürün, İslâm'a taşınması,
- b) Uydurulma hadisler,
- c) Cehâletin yaygınlaşması.

Günümüzde de pek kullanılmıyan "esâtîr" kelimesini, Osmanlılar zamanında daha ziyâde "mitoloji" karşılığı olarak kullanılmıştır. En eski maddi kültürün

172 Bedir Karanî, *İstanbul Çevresinde Hurafe Üzerine Bir Alan Araştırması* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ümraniye Örneği, M.Ü.İ.F., İstanbul 1998, s. 10-17.

173 Mehmet Sofuoğlu, "Bidatler ve Korunan Yolları", *İYİE Dergisi*, İstanbul 1984, sa. II, s. 79-80.

174 *a.m.*, s. 80.

175 Muhammed Fuad, Abdülbaki, Zebîdi, *Ta'cu'l-arûs*, "Hrf md."; *el-Mu'cem*, "Esatir md.", İstanbul 1984; Yusuf Şevki Yavuz, *DİA*, "Hurafe" henüz yayınlanmamış md.

176 İsmail Lütfi, Çakan, *Hurafeler ve Batıl İnançlar*, İstanbul 1981; Şerafettin Gölcük, *DİA*, XI, 359, "Esatir" md.

kalıntılarını toprak altı muhafazasıyla günümüze kadar ulaştığı gibi, gelenekçi ve muhafazakâr insan topluluğu da, en eski manevî kültür kalıntılarını ruhlarının derinliklerinde koruyarak bugüne kadar getirmiştir.¹⁷⁷

Hülâsa, bu günün toplumunun bir kısmında da, Allah'a kulluk ettiğini iddia ederek, bir takım hurafelere inanan, (meselâ, fal baktırmak, türbelere adak adamak, büyücülük yapmak-yaptırmak, medyumlardan yardım dilemek, bir takım menfaatler için el-etek öpmek vs.) kimseler, farkında olmadan şirke bulaşmaktadırlar. Böylece istenmeyerek de olsa, zamanla dinin bir gereği imiş gibi inanca sahip olarak, insanlar yaratıcısına âsi duruma düşmüş olurlar.

3- Bozguncularla İş Birliği İçinde Olmaları

Daha öncede belirtildiği gibi Semûd kavminin helâkine sebep olan 9 kişi veya 9 grup bozguncudan bahsedilir. Bunların dışındaki insanların helâki, bozgunculara körü körüne araştırma yapmaksızın güven duyma ve onları savunma saplantısı içinde olmalarından dolayıdır. Bu bir nevi putperest devrinin taassup veya asabiyet adı verilen cahiliyye adeti idi. Bu durum aynı zamanda bilgisizlik ve putçulukla bağlantılı bir hastalık idi.

İbn Manzur: "Asab" kökünden gelen "taassub" kelimesi, kişinin kendi grubuna, her hal-u kârda, ister zalim olsunlar, ister mazlum, destek vermesidir" ve "Mutaassıp yandaşları için öfkelenen ve onları her halde koruyan kişidir"¹⁷⁸ der. Hadis-i şeriflerde, mutaassıp, kendi yandaşlarına zulüm üzere yardımcı olana denir. "Asabiyete çağıran, taassup uğruna çatışma ve çarpışmaya giren bizden değildir" buyrulmuştur.¹⁷⁹

İnsanlığın en büyük düşmanı taassuptur, şirkte bir nevi taassup şeklidir. Bilhassa emperyalist ve sömürgeci insanların bu taassuplarından kurtulup, ilâhî dinin derin hoşgörü, kolaylık, baskıdan uzak atmosferi içerisinde yerlerini almaları gerekir.

177 Abdülkadir, İnan, *Hurafeler ve Menşeleri*, Ankara 1962, s. 38.

178 Öztürk, *İslâm'da Büyük Günahlar*, İstanbul 1997, 213.

179 Öztürk, *a.g.e.*, 213.

Kur'an iyilik ve takva üzere yardımlaşmayı emreder, kötülük ve haksızlık üzere yardımlaşmayı ise büyük günah, zulüm ve zulme rıza sayar.¹⁸⁰

Semûd'un yaptığı zulümlere halk destek verdiği, Salih (a.s.)'in haklı olduğunu bildikleri ve gördükleri halde taassubi davranışları onları helâke sürüklemiştir.

Allah'ın lanetine sebep olan günahlardan birisi de yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaktır. Kur'an bunu yeryüzünü fesada vermek veya yeryüzünde fesat çıkarmak diye beyan eder.¹⁸¹

Semûd'un ileri gelenlerinin yaptıkları yeryüzünde fesat çıkarmak ve barış yolunu kapatmaktı. Bu ise Allah katında büyük günah ve zulüm demektir. Peygamberleri Kur'an diliyle "Müsrif kimselere destek vermeyin ki, onlar yeryüzünde bozgunculuk yaparlar da, barış yolunu tutmazlar" buyurmasına rağmen onlar gene de bozgunculara arka çıkmışlardı. Bu ise zulme rıza idi. Çünkü o zalim grup özellikle, insanların mal ve haklarını yolsuzlukla gasbedip ele geçiriyor, güçsüz, yoksul insanları inletiyorlardı. Kur'an zulmü, küfür, şirk, kötülük, baskı, işkence, hırsızlık, haksızlık vs. olarak değerlendiriyor ve bu anlamda da en büyük zalimin gene insan olduğunu beyan ediyor "Doğrusu insan çok zalim çok nankördür"¹⁸² Çünkü kendi yaratılış, hayat ve tabiattaki dengeyi, ahengi, düzeni bozan tek varlıktır. Bazen en vahşi hayvanlardan bile daha vahşi olabilmekte.¹⁸³

Zulmün en büyüğü şirktir.¹⁸⁴ Semûd halkı aynı zamanda şirke de göz yumduğu için helâke sürüklenmişti. Zulüm hangi türden olursa olsun göklerden ve yerden öfke ve mutsuzluk inmesine yol açar ve zulmedenlere eğilim bile yaratıcı düzenin azabına çarpılmaya sebep oluşturur.¹⁸⁵

Zulme karşı çıkmak, sadece zulme maruz olanların görevi değildir. Kur'an, zulme uğrayanların yanında zalime karşı mücadeleyi bir insanlık borcu olarak görür.¹⁸⁶ Zalimin dostu ancak zalim olur.¹⁸⁷ Semûd halkı bir takım çıkarları

180 el-Maide (5), 2.

181 Bkz. eş-Şuara (26), 151-152, en-Neml (27), 48.

182 İbrahim (14), 34.

183 Bkz. el-Bakara (2), 30; el-Ahzâb (33), 72.

184 Lokman (31), 13.

185 Bkz. el-Bakara (2), 59; Hûd (11), 113.

186 Bkz. en-Nisa (4), 75.

187 Bkz. el-Câsiye (45), 19.

uğruna, zalimlere karşı çıkmadılar, onları bilakis tasvip ettiler, böylece tarih sahnesinden silinip gittiler. “Semûd’u da (o helâk etti) ve geriye hiçbir şey bırakmadı.”¹⁸⁸ buyurularak, zulme göz yuman Semûd halkı, kendilerinden önce helâk olan kavimler gibi, geride hiçbir şey kalmaksızın yok olup gitmişlerdi.

Bu itibarla eğitimde, insanı, haksızlığa karşı bir tavır sergileyip, hakkın ve haklının yanında yer alacak şekilde yetiştirmek gerekir. Böylece adaletli bir eğitim sistemi geliştirilip insanlar arasında sevgi, saygı ve ahlâkî değerler yerleşmiş olsun ki, kendilerine tarih sahnesinde bir yer bulsunlar ve daha sonrakiler tarafından saygı ile anılsınlar. Aksî takdirde akıbetleri kötü yargı ile son bulur.

Netice olarak, Semûd kavminin sosyal özelliklerini yurtlarının konumunu, yaşadıkları bölgeyi, yaşama şartlarını, meslekî özellik ve faaliyetlerini, kavmin birbiriyle olan ilişkilerini, ayrıca bozgunculara yaptıkları destekleri izâh edip bundan sonraki bölümde kavmin helâk oluş sebepleri üzerinde duracağız.

188 en-Necm (53), 51.

İKİNCİ BÖLÜM

SEMÛD KAVMİNİN HELÂK OLUŞ SEBEPLERİ

Allah’a kul ve ibâdet etme göreviyle yaratılan insanoğlu bu gayesinin dışına çıktığı zaman, büyük sorumluluk yüklenir. Kâinatta insandan başka her şey bıkmadan, usanmadan yükümlülüklerini yerine getirmektedir. İnsan ise, akli sâyesinde irâde-i cüziyye ile serbest bırakılmış olup, kendi irâdesiyle kulluk yapması istenmiştir. Allah’ın peygamberleri vasıtasıyla öğrettiği hidâyet yolunu benimseyip O’nun dışında bir takım putları ilâh edinenleri yerle bir etmiştir. Semûd’da Allah’a kulluk görevini terkedip, babalarının putlarını ilâh edinince helâke ma’ruz kalmıştır. Semûd’un helâkine sebep olan etkenler:

1- Allah’ı Bırakıp Putlara İtaat Etmeleri

Allah’a kulluk, dünya ve ahiretle ilgili her hususta yalnız Allah’ın dinine bağlanmaktır ve O’nun dışında herşeyi reddetmektir. Bir şeyin birden fazla kişiye aidiyetine şirk veya müşareket denmektedir. Dinî terimde şirk: “Tek olan yaratıcı kudrete zatında veya tasarrufunda ortak tanınmaktır.”

Şirk aleni ve şuurlu yapılırsa buna “açık şirk”, gizli ve şuursuz yapılırsa “gizli şirk” adını alır. Veya Rağıp el-İsfahani’ye göre (ö. 502/1108) büyük şirk, küçük şirk diye ikiye ayrılır. Büyük şirk; Allah’ın ortağı olduğunu iddia etmek, bu küfrün en büyüğüdür. Küçük şirk ise; bazı iş ve fiilleri yaparken, Allah’ın dışındakilerin de etki ve tesirlerini hesaba katmaktır ki, riyâkarlık ve münafıklık alametleridir.

Şirkin en tehlikelisi açık şirkten ziyade gizli şirktir. İnsanoğlu açık şirki bir takım eğitim ve öğretimle yenebilmiş fakat, gizli şirk insanda hep yaşamaktadır. O takdirde esas mücadele (tevhid) gizli şirkle yapılan mücadeledir.

Hz. Peygamber ümmeti adına en çok bu gizli şirkten endişe duymuştur. “Ümmetim adına en çok korktuğum şey Allah’a şirk koşmaktır. Ancak benim söylediğim, onların güneşe, aya, puta tapmaları değildir. Benim korktuğum şirk

Allah'ın dışındaki şeylerin hoşnutluğunu gözeterek ameller yapmak ve birde gizli şehvettir.”¹⁸⁹

Allah'a ibadetlerde şirke gelince, bu şirke bulaşanlar, Allah'ı ve kudretini bir bilmekteler, ancak O'na ibadetinde araya nefsini veya başka kutsal bildiği şeyleri sokmaktadır. Menfaat, şöhet, mevki vs. elde etmek için ibadet bu kabildendir. Böyle bir ibadette şeytan da pay sahibi olmakta, uluhiyyete iştirak etmektedir. Hz. Peygamber “Benim ümmetimin içinde şirk karıncanın yürüyüşünden daha gizli ve sessizdir.”¹⁹⁰

Anlaşılan odur ki, insanın yıkılışı, açık ve bilerek işlenen günahlardan ziyâde, riyakâr, art niyetli, iki yüzlü, makam ve mevkî düşkünü insanların taşkınlıkları yüzündendir. Semûd kavminin de zulme rıza göstermesi, puta tapıcı bir takım bozguncu insanlara itaat etmeleri “küfre rıza küfürdür” gereğince helâk olmalarına, yaklaşık dokuz kişilik bozguncu grubunun menfaat ve ikiyüzlülükleri sebep olmuştur.

Allah'ın tayin ettiği din ve O'nun hüküm ve kaidelerini değiştirmeye kalkmak veya ilaveler yapmak, hükümler eklemek bir nevi şirktir. Allah'tan başkasına boyun eğmektir. Semûd da Salih peygamberin getirdiği gerçeklere değil de, babalarının tapındığı putlara tapınarak şirk karanlığına gömülmüşlerdir. Din adamı da insanları eğitirken mutlak Allah'tan gelen gerçekleri insanlara tebliğ etmelidir. Kolay olanı benimsetmelidir. Kendi görüş ve prensiplerini aktararak eğitirse insanları saptırır. Bu durum insanlara zorluk çıkarmaktır, isyana teşviktir. Allah kulları için zorluk çıkarmak istemez. Kur'an da bu hususta; “Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez.”¹⁹¹ “Allah sizin için hafifletmeyi ister.”¹⁹² buyurulmaktadır.

İslâm puta tapınmayı şirk sayar. Putçuluk ortamını, bu illeti besleyecek, canlı tutacak, hatta hatırlatacak her yolu kapatmıştır. Hz. Adem'den peygamberimize kadar gelen her peygamber de, putçuluğa destek verecek kanalları daima tıkama

189 Muhammed b. Yezid, İbn-i Mâce, Sünen, II, Mısır 1979; Zühed, 21.

190 Ahmed b. Hanbel, Müsned, Kahire 1313, IV, 403.

191 el-Bakara (2), 185.

192 en-Nisa (4), 28.

yoluna gitmiştir. Salih peygamber de 20 yıldan fazla süren peygamberlik döneminde kavmini puta tapıcılıktan uzak tutmaya çalışmıştır.

Din adamı, Allah'tan başkasına yapılacak her türlü tapınmadan insanları uzaklaştırma gayreti içerisinde olmalıdır.

İnsanı ibadetten uzaklaştıran sebeplerden biri de aşırı refah, bolluk ve devamlı mutluluk içerisinde olmaları ki bu çok tehlikeli ve korkunç bir bela ve musibete davetiye çıkarmaktır. İslâm alimleri böylesine bir refah ve mutluluktan Allah'a sığınmışlardır. Zira bu maddi refah insana en yüce şeref, makam ve mevkii kazandıracak olan şeyi elinden almaktadır. İnsanın devamlı tok olması, aç ve açık olanları, nimetin asıl sahibini unutturur, tuğyanına zemin hazırlar.

İnsanı eğitirken onun şeref ve haysiyetini yükseltecek, Allah katında değer kazandıracak olan şeylerin sadece mal ve mülk olmayıp ibadetinin, hayır ve hasenatının, duâlarının icabet görmesidir. Kur'an ibadeti unutturan refaha felaket nazarıyla bakar. Çünkü inancı yok eden bir refah, insanı tamlik, büyüklük, mükemmellik duygusuna esir eder. Büyüklük ve bütünlük kuruntusuna düşen insan, kibir ateşine aldanarak, Allah ile bütünleşme yollarını kapatır, hazin sonunu hazırlar.

Kur'an bu durumu; şöyle açıklar: "Allah sizden iman edenleri ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltir."¹⁹³

"Halbuki asıl üstünlük ancak, Allah'ın; peygamberinin ve inananlarındır."¹⁹⁴

"Büyüklük taslayarak bana ibadetten kaçınanlar hor ve eziklik içerisinde cehenneme gireceklerdir."¹⁹⁵ buyrulmaktadır.

Hülasatü'l-Beyan'da, koca bir kavmin bir varlığa uymasını çok acâip bir durum olarak karşılayıp, sapıklık olarak nitelendirmeleri¹⁹⁶ Semûd kavminin gâyet mütekebbir ve anûd oldukları için ağır addettikleri, zira onlar şeref ve haysiyeti Allah'a ibadette değil, dünya malında, şan ve şöhrette ve a'van ü etba'da zannetti-

193 el-Mücâdele (58), 11.

194 el-Münafikun (63), 8.

195 el-Mü'min (40), 60.

196 el-Kamer (54), 24-25.

ler. Servet ve malı olmayanlara itibar etmezler ve bu gibi itikatların akıbeti felâket olduğunu düşünmezlerdi.” denilmektedir.¹⁹⁷

Ne zaman bir kavim Allah’a isyan eder, peygamberlerinin getirdiği dinin (ilâhî) emirlerini dinlemezse, Allah’a değil, putlara, şeytanlara kul olurlar. Böylece İslâm’dan (hak dinden) çıkmış ve şirke girmiş olurlar.

“Ey Muhammed! Senden önce gönderdiğimiz her peygambere: Benden başka Tanrı yoktur bana kulluk edin” diye vahyetmişizdir.¹⁹⁸ buyrulur.

Şu halde din eğitiminde, tevhid inancı yanında, insana saygı da öğretilmelidir. Allah insana değer verdiğine göre, insana saygı başta gelen insanlık görevi olmalıdır.

2- Nimetlere Karşı Nankörlük Etmeleri

İnsan için en büyük talihsizlik nimetin asıl sahibini unutmaktır. İnsanın iç dünyasını karartan, Allah’ı unutması kendi özünü unutması, kendi benliğini inkar etmesi ve taşıdığı en değerli varlığı (ruhunu) karartmasıdır.

Allah Teâlâ, kendisini unutan ve bu yüzden Allah’ın da onlara kendilerini unutturduğu kimseleri yoldan çıkmış, haktan uzaklaşmış olarak belirtir.¹⁹⁹

Gerçi insanın isim itibariyle belirgin özelliklerinden biri de unutmaktır. Kur’an’daki unutma, daha çok ihmal ve umursamazlıktan doğan yarı kasıtlı bir unutmadır. Bu da insanın vurdumduymaz yanının bir uzantısı olarak belirtilir.

İnsanın unutması daha çok bir nankörlük ve vurdumduymazlığının bir neticesidir.²⁰⁰ Bu açıdan insanın, nimete şükrü unutarak düştüğü sapıklık ve azgınlık, felâketine sebep olmakta, ilâhî rahmetten mahrum kalmasına ve horlayıcı bir azaba maruz kalmasına yol açmaktadır.²⁰¹

197 Vehbi, *a.g.e.*, XIV, 5673-5674.

198 el-Enbiya (21), 25.

199 el-Haşr (59), 19; et-Tevbe (9), 67.

200 el-Furkan (25), 18; ez-Zümer (39), 8.

201 el-A’râf (7), 165; el-İsrâ (17), 70.

İnsan benliğini unutmayı, dolayısıyla Allah'ı unutturan sebeplerden biri de, Allah'ın değer verdiği, sevdiği kullarını alaya almaktır. Semûd kavmi, Salih peygamber ne kadar kendilerine nasihatte bulunmuşsa onlar da o kadar kendisini alaya aldılar ve ondan uzaklaştılar.

Yine insanın vazgeçilmez nimetlerinden birisi de akıl nimetiyle birlikte şuurlu bir varlık olarak yaratılmasıdır. Bu nimetin gereği olarak aklını kullanıp nimetin asıl sahibini tanımak ve O'na şükür duygusunu itiraf etmektir.

Gerçi insanın iç yapısı itibarıyla nankörlük özellikleri mevcut ise de, Allah Teâlâ kendisine lütfettiği sayısız nimetleri işaret ederek çirkinlikleri güzelliklere dönüştürmesini ister.²⁰²

Allah Teâlâ insanlardan imansızlık girdabıyla iç dünyaları kararmış olanlardan, nimeti kötüye kullandıkları için ellerinden çekip alır.²⁰³

İnsanın sahip olduğu nimetlerin elinde kalması ve artarak devam etmesi için, o nimetten ihtiyaç sahibi başkalarını da yararlandırmaktır. Allah kendisine infak ettiği gibi insanında infak etmesi istenir.

Kısaca günahların büyüklerinden biri kabul edilen nimetlere nankörlük, başkalarını sahip olunan nimetlerden mahrum etmektir.

Allah (c.c.)'a yapılacak asıl şükür, hidâyete uymak, iman ve risalete sarılmak, emirlerine tam bir itaatla, verdiği nimetlerini yerine sarf ile infita eylemektir. Bunun zıddı olan inkâr ve isyan ise, Allah'ın nimetlerini gizlemek ve örtmektir.

O halde insanın şükrü, Allah'ın gösterdiği sırat-ı mustakime uymaktır ki, düşüncesini, davranışını ve hareketlerini yönlendirsın.

Yoksa insanın yaratana şükrü dil ile teşekkürden ibaret değildir. Demekki şükür sadece insanın Allah'ın nimetlerini ikrâr etmesi değil, bizzat kulun organlarıyla, davranışlarıyla kulluğunu göstermesidir ki, böylece nimetleri ikrar ve sahibine şükretmiş olsun.

202 ez-Zümer (39), 8, 49; el-İsrâ (17), 83.

203 el-Enfal (8), 53.

Semûd kavmi bu duygulardan mahrum olduğu için şükür yerine nankörlüğü tercih ettiğinden helâk olmaktan kurtulamamıştır.

Buna göre insan, önce birbirine teşekkür eden, sonra da Allah'a, yani nimetin asıl sahibine şükreden biri olarak eğitilmelidir.

3- Müsrif ve Azgın Bir Kavim Olup, Servet ve Refahla

Şırmaları

İsraf: Sadece bir toplum, bir ülkenin aleyhine değil, tüm insanlık aleyhine işlenmiş bir cürümdür. Çünkü, israf yeryüzündeki dengeleri altüst eden, adaleti ortadan kaldıran insanlık adına işlenmiş bir zulümdür.

İsrafın özünde lüzumsuz harcama ve nimetleri heder etme vardır. İşte bu dengesizlik ve başkalarının hakkına tecavüzdür, bu da zulümdür. Bu zulmün yürürlükte kalabilmesi için bir takım insanların fedakârlığa itilmesi, sıkıntılara maruz bırakılmasıdır ki, bu da bir nevi zulümdür.

İsraf bu açıdan insanlara zulmü maruz görenleri ve zulme maruz kalanları perişan eden iki başlı bir kötülüktür. Nimetleri kötü kullanım yüzünden işe yaramaz hale getiren, fertleri ve toplumları birbirlerine düşman eden, hatta çökerten harpler, ihtilaller, anarşi, katliam, fitneye sebep olan bir insanlık suçudur.

İsrafın kökü olan “seref” Arap dilinde “insan fiillerinde sınırı aşma, aşırılığa kaçma” anlamındadır. İsrafın Kur'an'da sınırı aşma ve dengesizlik anlamında kullanıldığı gibi, Türkçemizde “dengesiz harcama” anlamında israf kelimesini de kullanmaktadır. İsrafçıya “müsrif” de denir.²⁰⁴

İsraf, bozgunculuğun, zulmün, hak yoldan sapmanın, yozlaşmanın kaynağı olarak belirtilmiş olup, Kur'an orta yol ve dengeli bir yol tutulmasını ister. İsrafi huy edinenlere boyun eğmenin insanın felaketi olacağı, toplumların yaşantı ve dengelerinin bozulacağını belirtir. “Yeryüzünde bozgunculuk yapıp dirlik ve düzenlik vermeyen aşırı gidenlerin emrine uymayın.”²⁰⁵

204 Öztürk, *İslâm'da Büyük Günahlar*, İstanbul 1997, 288.

205 eş-Şuara (26), 151-152.

Allah nimetlerin harcanma ve dağıtımında dengeli olunmasını ister. Zira, O nimetleri eşit olarak yeryüzüne indirmiştir. Müsrifler bu dengeyi kendi menfaatleri doğrultusunda bozmuş asilerdir.

Kur'an servetlerin, belli ellerde toplanmasına da karşıdır. "Mal ve servet, yalnız sizin zenginleriniz arasında payedilen bir kudret ve üstünlük aracı olmasın."²⁰⁶ diye bu konudaki yaratılış ilkesini koymuştur.²⁰⁷

Yukarıda zikredilen âyeti kerimede belirtildiği gibi, Semûd kavminin azgın olan zenginleri bir üstünlük ve güç aracı olarak mal ve serveti kendi arasında pay ederek, zayıf ve yoksul halka hükmetmişler, fakir insanları ezmişler, kendi tuğyanlarına ortak etmişlerdir.

Bunun üzerine Salih peygamber Semûd halkına müsriflere itaat etmemelerini, onların ıslah edici olmadıklarını, Allah'a itaat etmeyip, onlara boyun eğdiklerini, onların zulmüne boyun eğmekle isyâna, zulme ortak olduklarını hatırlatıyor.²⁰⁸ Fakat Semûd halkı zalimlerden yana olduklarından korkunç akıbet kaçınılmaz oluyor.

Bir millet, Allah'ın eşit şekilde dağıttığı nimetlerin, bir takım hile ile ele geçirilip, har vurup harman savurulmasına göz yumacak olursa, o millet içerisinde huzur ortamı sağlanmaz. Anarşi ve çekişme eksik olmaz. Allah başlarına müsrif zalimleri musallat kılar.

Kur'an ayrıca bir milletin, bir toplumun helâkine sebep olan, toplumları yıkan kavramlardan birisini "Teref" veya "İtraf" olarak belirler. Teref: mal ve servetle şırmamak, azmak, haddi aşmak anlamına gelir. İtraf: Mal ve servetin belli kesimlerde toplanması toplum aleyhinde bir baskı ve sömürü olarak kullanılması, malın haksız yere bertaraf edilmesi anlamında kullanılır.

İslâm bunu yaratılışa aykırı ve çöküntünün ana nedenleri arasında sayar.

Kur'an, bir mal ve servette, fakirin, ihtiyaç sahiplerinin de haklarının olduğunu beyan eder.²⁰⁹

206 el-Haşr (59), 7.

207 Öztürk, *a.g.e.*, 289.

208 eş-Şuara (26), 151-152.

209 Bu hususta bkz.: el-İsrâ (17), 26; er-Rûm (30), 38; ez-Zâriyat (51), 19; el-Enâm (6), 141.

Bir âyet şöyledir: “Allah kiminize kiminizden daha bol rızık verdi. Bol rızık verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilere verip de bu hususta kendilerini onlara eşit kılmazlar. Durum böyleyken Allah’ın nimetini inkar mı ediyorlar?”²¹⁰ Âyete göre mal sahibi zenginler, mallarından emrinde çalışanlara, her iki taraf eşit oluncaya kadar dağıtmalıdır. Aksi takdirde Allah’ın taksimine isyan olur, bu da o toplum için zulümdür, helâkine sebeptir.

Yine bir başka âyette: “Kavminin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf görülen inananlara, dediler ki: Siz Salih’in Rabbi tarafından gönderildiğini biliyorsunuz.”²¹¹ âyetinden anlaşıldığına göre, Semûd halkının mal ve serveti elinde bulunduran zenginlerin yanında zayıf, yoksul ezilen halkın da olduğunu görüyoruz.

Zira haksız sahip olunan mal ve servetin getireceği yıkımda, toplumun üst kademesi ile alt kademesinin yer değiştirmesine sebep olabilir veya tahribattan en çok yönetenler rahatsız olabilir. Zira yoksul olanlar ihtiyaçlarını onlardan meşru veya gayri meşru yollarla almak durumundadır ki, varlıklarını devam ettirebilsinler.

Mal ve servetin girdabında boğulan ve bozulan bozguncuları geçici ve iğreti zevklere düşkün, ahireti inkâr, etrafına baskı ve zulmeden, peygamberleri inkâr eden gelenek ve görenekleri tabulaştıranlardır.²¹²

Buradan hareketle eğitim klasiklerimizde öğrencinin dünyalık tutkusundan, madde hırsından uzak olarak yetiştirilmesi öngörülmüştür.

4- Mucize Olarak Gönderilen Dişi Deve ve Özellikleri

Hız. Muhammed’in risaletinden önce peygamberler vasıtasıyla bazı memleketlere mucizeler gönderildiği, inkar etmelerinden dolayı azaba düçar oldukları belirtilir. Örneğin, Nuh, Âd kavminin helâki gibi. Allah Teâlâ peygamber gönderirken, insanların onları reddetmemeleri, inkâra sapıp helâk veya azaba müstehak olmamaları için mucizeler de gönderdi. Fakat bu mucizelere sadece

210 en-Nahl (16), 71.

211 el-A’raf (7), 75.

212 Öztürk, Y. Nuri, *Kur’an’ın Temel Kavramları*, İstanbul 1998, 590.

kalpleri islama yatkın olanlar inanır, geri kalan inkârcılar ise hayatları boyunca inkarlarına devam ederlerdi.²¹³ Bundan dolayıdır ki, son risaletle birlikte bu tür mucizeler gönderilmemiştir.

Mucize: Delilleri gördükleri halde, inanmayanları korkutmak için gönderilir. Onu görüp de inanmayanlar derhal cezalandırılır.²¹⁴

Müfessir Beyzavi'nin beyanına göre mucize iki kısımdır:

1) Allah Teâlâ'nın rasulüne, nübüvvetini ispat için vermiş olduğu mucizedir. Bu kısım mucizeye iman etmemek hemen azabı mucib olmaz.

2) Kavmin istediği mucizedir ki, o kavim Rasûlün gösterdiği mucizeye kanaat etmeyerek, kendi arzuları vechile bir mucize getirirse, iman edeceklerini vaad ederek istedikleri mucizedir. İşte istedikleri mucize kendilerine verilirde iman etmezlerse derhal helâk etmek Allah'ın üzerine görevidir.²¹⁵ denilmiştir.

Elmalılı, İsra 59'da, Âyât: Allah'ın kudretine delalet eden alametlerdir. Üç kısımda mütalaa edilir, der:

a) Her şeyi kapsar. "Her şeyde O'nun (Allah'ın) bir âyeti vardır ki, bir olduğuna delalet eder". Alimlerin düşüncesi bu âyetlerdir.

b) Gök gürültüsü, güneş-ay tutulması gibi alışlagelmiş âyetler (mucizeler) cahillerin düşüncesi de bundadır.

c) Olağanüstüdür ki, peygamberlerin mucizeleri, velilerin kerametleri bu çeşit mucizelerdendir.

Mucizeler arasında inadına istek ve ısrar edilen bir kısım vardır ki, bunlara "Ayat-ı Mukteraha" yani kafirlerin inat ve ısrar ile kendi keyiflerince istedikleri mucizelerdir ki, bunlar gösterilip iman edilmezse azâb-ı istihsal ve helâk-i mukadder ve mu'taddır. der.²¹⁶

Bunları peygamberler gösterdiğinde inanmayanlar, Semûd kavmi gibi köklerini kesecek bir azap ile yok edilmişlerdir. Ebu Hureyre (r.a.)'den: rivayete

213 Seyyid Kutup, *a.g.e.*, IX, 343.

214 Ateş, *a.g.e.*, III, 1536.

215 Vehbi, *a.g.e.*, VII-VIII, 3014.

216 Elmalılı Hamdi, Yazır, *a.g.e.*, V, 308; Hasan Basri, Çantay, *Kur'an-ı Hakim ve Meali Kerim*, İstanbul 1968, II, 518.

göre Hz. Peygamber, “Hiçbir peygamber yoktur ki, ona insanlık camiasının iman ettiği bir mûcize verilmiş olmasın. Hiç şüphesiz bana ihsan buyurulan (en büyük) mucize ise Kur’an’dır. Umarım ki, ben kıyamet günü, ümmeti en çok olan peygamber olacağım.”²¹⁷ buyurmuştur.

Maddî mucizelere gelince, onlar sadece bir nesle hitap eden ve sadece o mucizeye şahit olanları ilgilendiren, sonrakilerin de ibret almaları yönünde gönderilmiş mucizedir.

Bu tür mucizelere şahit olanlardan çoğu gözleriyle gördükleri halde inkar yoluna gitmişlerdir. el-İsra, 59. âyetinde Semûd kavmi buna misal olarak gösteriliyor. Fakat çoğu O’na (deve mucizesine) inanmıyorlar. Bu yüzden o apaçık mucize kendilerinin helâkine sebep oluyor.

Çünkü mucizeleri inkar edenlerin helâk edileceğine dair, Allah’ın hükmü vardır. Kulları uyarmak ve korkutmak için gönderilen mucizelerin reddedilmesi, helâkin kesinlikle vuku bulmasına sebep olur.

Beşerin bu husustaki tutumu hakkında edinilen tecrübeler, son risaletin maddî mucizelere dayanmayan bir risalet olmasını gerektirmiştir. Çünkü bu risalet, sadece gönderildiği zamanın nesline ait bir risalet değil, bütün nesillerin risaletidir. Allah’ın lütfettiği akıl ve idrâk sayesinde insanı diğer yaratıklardan üstün kılmıştır.

Başta İsra ve Mirac hadisesi olmak üzere Hz. Muhammed’e verilen mucizelere gelince, bunların hiç biri onun risaletinin kabul edilmesi için vasıta olarak gönderilmiş değildir.

Allah bu mucizeleri yukarıdaki âyette belirttiği gibi, sadece insanları imtihan etmek için kullanmıştır.

Acaba, Kureyşli müşrikler mucize istedikleri halde niçin helâk edilmemişlerdir.

Yine el-İsrâ 59. âyette Abdullah b. Abbas (r.a.)’dan rivâyetle Mekke müşrikleri Rasulullah (s.a.v.)’dan Safa tepesinin Altın ve Gümüş yapılmasını istemelerine karşılık, Allah Teâlâ Cibril vasıtasıyla eğer iman etmeyecek olurlarsa

217 Tecrid tercümesi, XI, 227.

alemlerde hiç kimseye azab edilmediği şekilde azab edileceği, eğer dilerse onlar için tevbe ve rahmet kapısının açık bırakılacağı, bunlardan birisinin tercih edilmesi gerektiğini, peygamber (a.s.)'ın da helâk olma korkusu ile tevbe ve rahmet kapısını tercih edip, kendilerine mühlet verilmesini tercih ettiği rivâyet edilir.²¹⁸

Zira onlara da Semûd kavmi gibi istedikleri verilip iman etmeyecek olurlarsa, o zamanda Sünnet-i ilahiyyeye göre azâb ve helâke müstahak olacaklardı.

Kur'an bu hususta, "Eğer o (mucize) Kur'an ile dağlar yürütölmüş, yeryüzü parçalanmış olsaydı, yahut ölüler konuşturulmuş olsaydı, (o kafirler yine de inanmazlardı.)"²¹⁹

Böylece Allah (c.c.)'ın müşriklerin istedikleri mucizeleri neden göndermediği açıklanmış oluyor.

Semûd kavmine de apaçık, gözleri önünde, ibret dolu mucize olarak deve verilmiş, yine de yalanlamışlar, deveye zulmetmişlerdir. el-İsra, 59. âyetin sonunda mucizenin ikna için değil, korkutmak için gönderildiği açıklanıyor. Görüldüğü an inkâr edildiğinde artık azabın tehir edilmediği, Semûd kavminde olduğu gibi, azabın hemen yakalayiverdiği beyan edilmiştir. Oysa Hz. Peygamber'e inanmayanların gelecekte inanma umudu vardır. Kendileri inanmasa bile çocukları inanabilir. Nitekim peygambere inanmayanların çoğu, sonradan inanmış ve en azılı kâfirlerin çocukları birer samimi müslüman olmuştur.

Bu bakımdan bir eğitimcinin eğittiği kimselerden mucize beklemesi, eğitilenlerinde eğitenden harikulâde şeyler beklemesi uygun olmaz.

Allah'ın fitraten lütfettiği akıl ve idrak doğrultusunda, insanın aklına, ruhuna, idrakine hitap ederek yapılacak ilahi eğitim ve öğretim sonunda, istenilen verim ortaya çıkacaktır. Böylece insan güzel ahlâkı, üstün zekâ ve kabiliyetiyle, kâinatta neyin lehine, neyin aleyhine olduğunu bilmesi, öğrenmesi zor olmayacaktır. Kaldı ki, ilahi bir güç tarafından "olması mümkün görünmeyen" bir şey, insanların gözleri önünde, inkârı mümkün olmayacak şekilde vukû bulmuşsa, insan üstü

218 İbn Kesir, *a.g.e.*, IX, 4785.

219 er-Ra'd (13), 31.

fevkalâde bir gücün varlığına inanmak durumundadır. Bunun da inkârı artık azaba davetiye çıkarmaktır.

Semûd kavmi de peygamberleri Salih (a.s.)’den kendilerince mümkün olmayacak bir istekte bulunurlar. Daha öncede belirtildiği gibi Salih peygamberi küçük düşürmek, onunla alay etmek, kavminin gözünde aciz bırakmak niyetiyle peygamberliğini ispat için kayadan dışı bir deve çıkartmalarını istediler. Allah Teâlâ bunun üzerine “Onları denemek için dışı deveyi gönderen biziz. Onları gözetle ve sabret”²²⁰ âyetiyle artık istedikleri mucize deve gelmişti. Böylece kendileri aciz kaldılar. Deve meralarda otlar, su sırası geldi mi suyunu içerdi. Zira su kullanma süresi gün aşırı nöbetleşe idi. Onlara kova kova, su gibi bol süt verir, onlar da istedikleri kadar süt sağlarlardı. Deve aslında kendileri için zahmetsiz gelmiş bir rahmetti, bereketti. Fakat Allah’ın arzı onlara dar geldi. Devenin yediğini içtiğini çekemediler. Sapık yöneticilerinin teklifiyle kendi güçlerini gösterecekler, deveyi ve onunla peygamberliğini ispat eden Salih’i ortadan kaldıracaklardı. Fakat onların bu hilelerine karşı, Allah da bir hile hazırlamıştı. “Onlar böyle bir tuzak kurdular. Biz de kendilerini farkında olmadan, onların tuzaklarını alt üst ettik.”²²¹ buyurmuş, böylece ummadıkları bir azapla karşılaştılar.

Eğitilenler, eğitimciden yararlanmak yerine, ondan yapamayacağı işleri ister, gücünün yetmiyeceği şeylere zorlarsa cemiyet ve toplum ayrılığa, çekişmeye, neticede yok olup gitmeye mahkûm olur.

5. Salih (A.S.)’e ve Mucize Deveye Düşman Kesilerek

Öldürmek İstemeleri

Salih (a.s.) de diğer peygamberler gibi, peygamberliğine işaret olarak gelen deveye kötülük etmemelerini, Allah’ın arzında yiyip içmesini dokunulmamasını, aksi takdirde en kısa zamanda acı bir azaba uğrayacaklarını haber vermişti.

Semûd kavmi ile ilgili âyetler burada aynı davaya inananla inanmayanların akıbetlerine kısaca temas etmeyi hedef aldığı için, mucizenin nasıl istenildiğine dair

220 el-Kamer (54), 27.

221 en-Neml (27), 50-57.

tafsilata girilmemiş, sadece peygamberin yaptığı çağrı üzerine mucizenin istendiğini haber vermekle iktifa etmiştir. Deve hakkında da Rablarından delil olduğuna dair fazla bir açıklama yapılmamış. Bu dişi devenin bir mucize olduğunu ilan etmekle yetinmiştir.

Devenin Allah'a izafe edilişinden anlıyoruz ki, bu deve ya normalin üstünde bir hususiyet taşıyor veya yaratılışı normal yoldan olmamıştı. Böylece Rab'den bir delil oluyor ve peygamberin doğruluğunu ispatlıyor.

Halbuki bu mucizede onları Salih (a.s.)'i tasdik etmekten alıkoyan bir eksiklikte yoktu. Yine de deve mucizesi onların iman etmesine yeterli olmadı.

Her şey hakimiyet ve saltanatta düğümleniyor. Zira insanda daima hükümlanlık (hükmetme) ihtirası vardır. İşte şeytan insana bu ihtiras yularını takarak sürükler. Tehditlerini tatbiki koyularak önce deveyi kestiler, sonra Salih (a.s.)'ı ve ailesini öldürmek istediler.²²²

Çok su içtiğini bahane ederek deveyi öldürmeye ittifak ettikleri belirtilirse de aslında düşmanlıklarının asıl sebebi Salih (a.s.) ve onun getirdiği tek Allah'a kulluk gerçeğine üstünlük sağlayamamalarıdır.

Katâde der ki; deveyi öldürenler, razı olup olmadıklarını öğrenmek için ev ev dolaşıp, kadınlara ve çocuklara bile sormuşlar ve onların onayı ile deveyi kesmişlerdi.²²³

Devenin öldürülmesinin ardından pişman oldular.²²⁴ Artık iş işten geçtiğini anladıklarında, "Şehirde bulunan dokuz bozguncu aralarında Allah'a yemin ederek gece biz Salih'e ve ailesine baskın yapalım sonra da velisine, ailesinin yok edilişinde orada değildik, inanın ki doğru söylüyoruz diyelim dediler. Onlar bir düzen kurdular, biz de farketirmeden onların planlarını alt-üst ettik. Düzenlerinin sonunun nice olduğuna bir bak."²²⁵

Onlar Salih (a.s.)'ı öldürmek üzere geldiklerinde, Allah (c.c.) onların üzerine bir taş gönderir de başlarını ezer.

222 Seyyid Kutup, *a.g.e.*, VI, 131-133.

223 İbn Kesir, *a.g.e.*, VI, 3013-3020.

224 eş-Şuara (26), 157.

225 en-Neml (27), 48-51.

Hız. Adem'den peygamberimize kadar gelen her peygamber genellikle ümmetlerinin cahil, fakat zengin, şımarık, kibirli, etrafına zulmeden insanlarla mücadele etmişlerdir. Peygamberler insanları uçurumun kenarından kurtarmaya çalışırlar-ken, onlar da kendilerinin düşmekte oldukları ateş çukuruna inanan insanları da düşürmeye çalışmışlardır. Bunun yegâne sebebi cehâlet karanlığı içerisinde bocalayıp, aydınlığa ulaşamamalarıdır. Atalarımız, "Cahil dostun olacağına akıllı düşmanın olması iyidir" demişlerdir. Kur'an, cahillerden yüz çevirmeyi insanlığa emre-der.²²⁶ Salih peygamber onlara daima iyi olan şeyleri anlatmış, başlarına gelebilecek tehlikeleri önceden haber vermiş, onlar ise isyan ederek hakkı kabulden imtina etmişlerdir. Onun dostluğunu göremediler, düşmanlık kinlerini bir türlü gönüllerinden atamadılar.

Bu günün toplumunda da batıla dalmış, kendisini hak yolda zannedenler vardır. Kendi inancı ve mantığına uymayan hiçbir şeyi ölçü kabul etmezler. Onların arzusuna uygun inanan insanlar makbul, onlar gibi düşünmeyen, yaşamayan inanmayan insanlar makbul değildir. Bir eğitimci için ölçü ancak Allah'ın koyduğu nizam, peygamberlerin gösterdiği yoldur. İnsanlar kendilerine göre kurallar, kaideler koymaya kalkıştırlarsa, kendileri de sapıtır, diğer insanları da sapıtırırlar.

İslâm, insanlar gibi hayvanlar ve diğer canlılara da yaşama hakkı tanır. İnsanlara yararı dokunmayan herhangi bir canlıyı öldürmeyi, ateşe atıp yakmayı, zevk için hayvana nişan almayı, hedef yapmayı haram kılar.

İslâm da Allah'ın emrine ta'zim, yaratıklarına ise şefkat esastır. Bu yüzden itlaf edilmesi lâzım gelen zararlı bir hayvanı bile bir yere hapsetmek, aç bırakmak, ölüme terk etmek günah ve zulüm sayılmıştır. İnsan bir yana hayvana bile eziyet işkence yasaktır.²²⁷

Hal böyleyken Semûd, kendilerine faydadan başka bir suçu olmayan hayvana bile çok su içiyor gerekçesiyle öldürme vahşetini göstermişti.

Yine deve mucizesinde, devenin kendi nöbeti gelmeden diğer insan ve hayvanların hakkını gasbederek kuyunun suyunu içmediği, diğer hayvanların

226 el-A'râf (7), 199.

227 Uludağ, *a.g.e.*, 38.

hakları olan meradan otlamadığı rivâyet edilmiştir ki, böylece mucize deve, nimetlerin paylaşımında insanlara adalet ve eşitlik dersi vermiştir.

Bir eğitimci de etkili olabilmesi için, insanlara ve diğer mahlûkata karşı merhamet ve tavazu göstermeli, sahip olunan nimet ve güzel hasletleri paylaşımında adâlet ve hukukun üstünlüğünü gözler önüne sermelidir. Böylece ilâhî dengeler muhafaza edilmiş olsun. Aksi takdirde aralarında kargaşa sürüp gider.

6- Zalim Bir Toplum Olmaları

Kur'an zulmü, aynı kökten gelen ışıksızlık anlamındaki zulmetle bir görür.²²⁸ Maddî karanlık gibi, insan ruhunu karartan zulüm, küfür, şirk, kötülük, işkence, baskı ve haksızlık anlamlarında kullanılmakta olup, bir şeyin gerektiği yerin dışında, olması gereken yerde kullanılmaması olarak tarif edilmiştir.²²⁹

Bu da şu demektir; zulüm: Allah'ın yarattığı şeylere müdahale etmek, bulunması gerektiği yeri değiştirmek, doğru olanı bozmaktır.

Bu zamanda zulmü işleyen mahlukat içerisinde en büyük zalim insandır.²³⁰ Zira, kainatın, tabiatın, insanın denge ve ahengini bozan yine insandır.

İnsanoğlu'ndan Allah'a şikâyetle bulunan meleklerin, insanın iki kötü özelliğini dile getirdiklerini görüyoruz. Onlarda, kan akıtıcı olmak ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak²³¹ bunun sebebini ise Kur'an, birincisi zalim olmasına, ikincisi de çok cahil olmasına bağlar.²³²

Allah'ın kainatta koyduğu nizam ve intizama insan eli müdahale etmediği müddetçe insanlar azaba maruz kalmazlar. İnsanın başına gelen musibet yine kendi elinin ürünüdür. Durup dururken Allah insanı cezalandırmaz. Allah kullarına zerre miktarı dahi olsa zulmetmez.²³³

228 Yunus (10), 27.

229 Ragıb, *a.g.e.*, Zulüm md. İstanbul 1986.

230 "Doğrusu insan çok nankördür." Bkz. İbrahim (14), 34.

231 el-Bakara (2), 30.

232 el-Ahzâb (33), 72.

233 en-Nisa (4), 44; el-Kehf (18), 49; er-Rûm (30), 41.

İnsanı azaba düşür eden durum, ilâhî nizama olan müdahalelerdir. Yoksa yaratıcının koyduğu düzen korunduğu müddetçe zulüm ve helâk insan için söz konusu değildir.

Yine bir takım insanların haksız elde ettikleri metâ har vurup harman savurmaları, ihtiyaç sahibi insanların mahrum bırakılması da büyük zulümdür.

Yine büyük zulümlerden bazıları, ibâdethanelere saldırı veya kaderine terk edip virâneye dönmesine göz yummak, ilâhî gerçekleri insanlara ulaştırmamak veya ulaştırılmasına mani olmak, insanları doğru yoldan saptırmak, Allah'tan vahiy aldığını söylemek, din adına yalan söylemek, iftira atmak vs.dir.

Kur'an zulümle ilgili şu üç durumu ele alır:

1- İnsanın kendisi ile yaratıcısını ilgilendiren zulümdür. Nefsini mabûd edinir, işleri hep riyâ ve gösterişe dayanır. Halbuki riyâ gizli şıktır. Bu durum kendisini ilgilendirir.

2- İnsanın birlikte yaşadığı diğer insanlarla aralarındaki zulüm. Bu tür zulüm insanın, kendi hakkına düşenle yetinmeyip, başkalarının hakkını gasbederek yaptığı zulüm.

3- İnsanın sadece kendisine yaptığı zulüm. Bu da ruhî ve bedenî yönüyle yaptığı zulümdür. Ya beden rûha ya da ruh bedene zulmeder. Her ikiside aynı cesette olduğu için, birinin diğerine hak etmediği yükü yüklemesi zulümdür.²³⁴

Zulüm hangi türden olursa olsun, nereden gelirse gelsin, gökten ve yerden hoş karşılanmayan tatsızlıklara neden olduğu gibi, zalime yapılan meyil bile ilâhî ateşin çarpmasına vesile olur. Kur'an; "Zulmedenlere meyletmeyin, sonra size ateş dokunur". Cehennem de yanarsınız²³⁵ buyrulmaktadır.

Peygamberler tarihine bakıldığında tarihin bir çok devirlerinde yıkılan uygarlıklar, çöken devletler, helâk olan milletlerin zulümleri yüzünden olduğunu Kur'an'dan öğreniyoruz.²³⁶ Bunların perişan olup, tarih sayfalarından ve yeryüzü

234 Hûd (11), 101; en-Nahl (16), 118.

235 Hûd (11), 113.

236 el-Ânkebut (29), 14, 31; el-Kasas (28), 59; en-Neml (27), 52; el-Enbiya (21), 11; Hûd (11), 102.

haritalarından silinmelerine sebep daha çok zenginliğin verdiği servet ve nimet şımarıklığıdır.

İslâm zulmün her çeşidine karşı mücadele edilmesini ister, zulme maruz kalıp, zalimin zulmü altında yaşamayı, kurtuluş çaresi aramaya tercih edenleri, kendilerine zulüm etmekle niteler. Zulmü kırıp, barışı, adaleti sağlamak herkesin görevidir. Zalimlerle dost olmaya, oturup kalkmaya bile razı olmaz. Zulmü yapan kim olursa olsun ona destek olunmaz, yardımcı ve şefaathçi olunmaz, yardım eli uzatılmaz.

Zira zulme rıza göstermek, zalime karşı koymamakta bir nevî zulümdür. Zalimler kurtuluşa ermez, felah bulamazlar. Zulmün sonu mutlak çöküş ve batıştır.²³⁷ O gün zalimlerin hiçbir özrü de kabul görmez.²³⁸

Semûd kavmi de zayıf mü'minlere zulmetmişler. Zalimlerin zulmünü alkışlamışlar ve zulmün her türlüünü işlemişler ve haddi aşmışlar. Allah Teâlâ onların hidâyeti için gerekli her türlü imkanları sağlamış, fakat onların yaptıkları her iş şeytan tarafından güzel ve hoş gösterilmiş, nihâyet altlarından ve üstlerinden gelen şiddetli sarsıntı ve kuvvetli bir sesle oldukları yerde diz üstü kalarak, hayvan ağıllarına serilen kuru ot gibi oluvermişlerdir. Sanki Semûd orada hiç yaşamamış ve inanmıyanların hepsi birlikte toptan helâk olmuştu. Onlardan geriye arta kalanlar, çökmüş evleri, sonradan gelenlere bir ibret olarak bırakılmıştır. İman edip Allah'a karşı gelmekten sakınanlar kurtulmuştur.²³⁹ Rivâyetlere göre Salih (a.s.) 20 yıl onları hak dine çağırmış, 158 yaşında vefat etmiştir.

Eğitimde, herkesin kendi hakkına rıza göstermesi, başkasının hakkına tecavüz etmemesi, bunun yanında haksızlığa boyun eğme, haktan ve doğruluktan ayrılmama gayreti içerisinde olup, zulme hiçbir zaman meydan verilmemelidir.

Şimdi Salih peygamberin kavmin eğitirken kullandığı prensip ve metodları ele alabiliriz.

237 el-Kasas (28), 37; Yusuf (12), 23; İbrahim (14), 13.

238 el-Gâfir: (40), 52.

239 en-Neml (27), 51-53; el-Kamer (54), 30-31; Hûd (11), 66-68; el-A'râf (7), 78; el-Hâkka (69), 5; eş-Şems (91), 14-15; ez-Zariyat (51), 44; en-Necm (53), 51; el-Hicr (14), 83-84.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SALİH (AS)'IN KAVMİNİ EĞİTİRKEN KULLANDIĞI PRENSİP VE METODLAR

I- ÖĞRENİM AÇISINDAN SEMÛD KAVMİNİN DURUMU

Gönderildikleri toplumu eğitmekle görevli her peygamber, ilâhî vahyin ışığı altında, o insanların yapıları, yaşadıkları beldelerin şartlarını göz önüne alarak irşâd vazifelerini yerine getirdikleri gibi, Salih (a.s.)'de irşâd görevini ifâ ederken bir takım prensip ve metodlarla Semûd'u eğitmeye çalışmıştır. Semûd kavmi, Salih (a.s.)'in kendilerine peygamber olarak gönderilmesini bir türlü hazmedemiyordu. Mucize gösterse de onun da'veti pek hoşlarına gitmiyordu. Salih (a.s.) onları kurtuluşa getirecek yolları, Allah'ın gazabına sebep olacak hal ve davranışları bir bir açıklıyor, onlar ise, dalâlettin, cehâletin girdabına dalarak başı boş bir hayatı kendilerine hoş görüyor ve bahane olarak geçmişteki atalarının söylediği sözlerle Salih (a.s.)'a bilgisizce itiraz ediyorlardı.²⁴⁰

Semûd cahil bir kavim idi. Peygamberlerine de bilgisizce karşı koyuyorlardı. Bunu yaparken ellerinde bir delilleri de yoktu. Kur'an "Allah (c.c.) ve O'nun koyduğu kurallara bilgisiz ve delilsiz itiraz edenlerin inatçı şeytana tabi olacaklarını" haber verir.²⁴¹

Kur'an'ın verdiği bu haberlerden anlaşılacağı üzere Semûd halkı cahil, basiretsiz, bir o kadar da şımarık, mütekebbir, ve yalancı kimselerdi.

Salih (a.s.) onlara; "Yeryüzünü ıslah etmeyip bozgunculuk yapan (cahil beyinsizlerin emirlerine itaat etmeyin)"²⁴² sözlerine karşılık, "Sen büyülenmişsin" diye karşılık vermeleri, büyü işleri ile uğraştıklarını, her işlerini bu yolla halledecekleri kanaati içerisinde idiler.²⁴³

240 Acıpayamlı, *a.g.e.*, 37-43.

241 el-Hac (22), 3.

242 eş-Şuara (26), 151-152.

243 Solmaz-Çakan, *a.g.e.*, I, 62-72.

Semûd'un inkârcıları daha önce zikredildiği gibi, Salih peygambere aynı zamanda şahsi yönden yaklaşıyor, bizim senden umduğumuz, beklediğimiz bazı şeyler vardı, bilgin, aklın, doğruluğun ve iyi düşünmen sebebiyle kendinden iyilik beklenen biriydin, bizi babalarımızın tapındıklarına tapmaktan men etmeye kalkışmakla ümitlerimizi boşa çıkarttın diyorlardı.²⁴⁴

Bu da onların ne kadar cahil olduklarını ortaya koymaktadır. Kur'an "Ya babaları hiçbir şey bilmiyor ve doğru yol üzere değilseler, ne yapacaklar?" diye sormaktadır.²⁴⁵

Bu durum gösteriyor ki, bir toplumun, bir milletin çağdaş medeniyet içerisinde yerini alabilmesi için, bünyesinde akıllı, basiret ve ilim sahibi kimseler yetiştirmesi gerekir. Dirâyetsiz, insanlardan meydana gelen bir yönetici tabaka hem kendilerini, hem de mensubu bulunduğu toplumu helâke sürükler. Gerek Salih (a.s.)'ın kavmi, gerekse Kur'an'da helâk edildiği haber verilen diğer kavimlerin, özellikle idarecilerinin keyfi tutumu ve ce hâlet karanlığını hidâyete tercih etmeleri yüzünden tarih sahnesinden silindiği bildirilmiştir.²⁴⁶

II- SALİH (A.S.)'IN EĞİTİMDE AMAÇLADIĞI İLKELER

Kur'an, insanlara Allah'ı, diğer bir mana ile Allah'a giden yolu tanıtırken salt bir prensipten bahsetmez. Önce insanı o konuda bilgilendirir. Sonra ona imkân verir. İlk inen âyetlere²⁴⁷ bakılıp, iyi incelenirse putlardan, putlaştırılmış şahıslardan söz edilmez, onlara sataşılmaz, Allah'ın kendisini sıfatları ile tanıttığı görülür. Allah (c.c.) hem zatında hem sıfatlarında birdir. Bir tenakuz yoktur. Eğer sıfatları bilinmezse Allah'ın gücü ve kuvveti de bilinemez. O zaman bir takım kimseler o sıfatları gasbetmek suretiyle hem şirke düşer, hem de başkalarını düşürür. Kur'an bu hususta daha öncede geçtiği gibi Firavun'u misal verir: "Ben sizin en büyük Rabbinizim" demişti. Allah Teâlâ ona Hz. Mûsâ'yı gönderip "Deki, arınmayı ve seni Rabbimin yoluna iletmemi ister misin? Böylece O'ndan

244 Ahmet, Behçet, *Peygamberler Tarihi (Allah'ın Peygamberleri)*, terc. Taceddin Uzun, Konya 1994, 73-79.

245 el-Mâide (5), 104.

246 Fussilet (41), 17.

247 el-Alak (96), 1-5.

sakınasın.”²⁴⁸ buyurarak korkunun kişinin kalbinde oluşabilmesi için prensipler koyar. Gerçi kalplerde Allah korkusu kişinin marifet derecesiyle alakalıdır. Böylece Salih (a.s.) Allah’ın yardımıyla kavminin hidâyeti ve eğitimi için bir takım prensipler ortaya koymuştur. Şimdi bu prensipler üzerinde duracağız:

A) PRENSİPLER

1- Sevgi ve Merhamet Prensibi

İnsanları bir araya getirme, birleştirme, kaynaştırma gibi insani faaliyetler sevgisiz gerçekleşmez. Susuz fidan büyümediği gibi, sevgisiz insan da gelişmez. Eğer eğiticide sevgi ve merhamet yoksa birleştirici değil, ürkütücüdür. Kur’an büyük eğitici peygamberlerin, merhametli davranmalarının insanları yaklaştırdığını, kaba ve katı yürekle davransaydılar nelerin gerçekleşmeyeceğini bildirmektedir.²⁴⁹

İnsanlar arasında manevi bir alan olduğu ve bu alanın iletişim görevini yerine getirme özelliği olduğu, bunun da sevgi olduğu belirtilmiştir. Eğitimci her an bu sevgi alanın içinde bulunmalı, onun dışına çıktığında, eğittiği kişilerle arasındaki irtibatın kesileceğini bilmelidir. İnsan sevgisi Allah’tan gelir. Yunus’un dediği gibi: “Yaratılanı severiz, yaratandan ötürü.” İnsan sevgisi taşımayan onları yeterince eğitemez.²⁵⁰

İnsan, Allah ve insan aşkıyla kendini aşmağa çağırılmıştır. Bu da Allah’ı sevmek, ve O’na ibadet etmekle olur. Böylece insan nefsinde, adalet, merhamet, sevgi, hakkaniyet vs. gibi ilahi sıfatlar tecelli etsin.

Kulluk, şahsiyetin yücelmesinde en önemli unsurdur. Ancak ibadette marifet, sevgi ve merhamet, imân, ihlas ve niyetin ıslahı gibi şartlardan sonra olur ve kulu yükseltebilir. Yoksa âdet ve alışkanlıklar eseri, huzur ve huşudan mahrum ibadetlerle, riya ve gösteriş için yapılan amellerle, sevgi, merhamet gibi erdemlere ulaşmak mümkün olmaz.²⁵¹

248 en-Naziat (79), 18-19, 24.

249 Âl-i İmran (3), 159.

250 Bayraklı, a.g.e., 184-185.

251 H. Mahmut Çamdibi, *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, İstanbul 1994, 66-67.

Sevmek, sevilme, korunmak, güven, itimat insanın ruhî dünyasının vazgeçilmez erdemleridir. İnsanın sevgi ve şefkate ihtiyacı vardır. Sevgiyle süslenmeyen bir eğitim, çoğu zaman boşuna bir gayrettir. Sevgi ve merhametten yoksun yetişen insanlar başkaları ile normal iletişim kuramaz, topluma intibak edemez, yardımlaşma, hizmet ve fedakarlık duygularını geliştiremez.

İşte bundan dolayıdır ki, peygamberler dini tebliğ ederken insanları sevgi ve şefkatle eğitmişlerdir.²⁵²

Eğitimin temel şartı sevgi, şefkat ve karşılıklı saygıdır. Bu sese kulak vermeyen bir eğitici insanları eğitemez. Sevgisiz, şefkatsiz eğitilenlerde eğitilmiş sayılmazlar.

Sevgi duygusu, insanın doğuştan getirdiği bir duygudur. Geliştirilerek, sevilecek varlığa yönetilirse, o zaman insanı tatmin ve mutlu edebilecek bir duygu olur. Göz görmekten, kulak işitmekten haz duyar, ancak, güzel şeyleri görmek ve duymak insana daha büyük haz verir. Büyük mutasavvıf Mevlana Hz.leri, sevginin önemine işaret ederek “Muhabbetle bakırlar altınlaşır, acılar tatlılaşır” der. Hz. Ali (r.a.), Peygambere sünnetinden sordum. Şöyle buyurdu: “Marifet sermayem, akıl dinimin aslı, sevgi benim temel hareket noktamdır.”²⁵³ Bütün varlıkları kucaklayan bir sevgi anlayışına ulaşmanın yolu ancak bütün varlıklarla doğrudan ilişkisi olan yüce bir varlığı sevmekle mümkündür. O da Allah sevgisidir.²⁵⁴ Salih (a.s.)’de kavmine sevgi ve şefkatle yaklaşmış, iyi ve güzel olanları tavsiye etmiş, kötülüklerden şefkatli bir baba edasıyla uzaklaştırmaya çalışmış ise de, kendisini dinlememişlerdir.

Böylece eğitimci şefkatli olup, insanlara sevgi ile yaklaşmalı ve dostca davranmalı ki, ancak bu sayede onlardan itaat, disiplin, iyi davranış, üstün gayret ve başarı bekleyebilir.

252 M. Faruk, Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, İstanbul 1994, 139-140.

253 Ebu Hamid Muhammed, Gazzâlî, *İhyau Ulumuddin*, Mısır ty., IV, 648.

254 Halis Ayhan, *Eğitime Giriş*, İstanbul 1986, 75-78.

2- İlim ve Hikmet Prensibi

Allah Teâlâ kulları arasında fikrî ve hissî yönden birlik ve beraberlik ister. Rabbânî duygular içerisinde oluşacak insanlardan müteşekkil bir toplum yapmayı diler.

Kur'an, görme ve bakmak fiillerinin dışında, Akıl sahipleri, diri olmak, bilmek, inanmak, ibret almak, tefekkür etmek vs. deyimleri kullanır. Ancak bu özelliklere sahip kimselerin gösterebileceğini belirtir. Kâinata sadece baş gözü ile bakan, heva ve arzusuna tabî kimseler, bilgileri yetersiz olarak görülmüş ve böylelerinin düşünce melekeleri yeterince gelişmediğinden istenilen verimin elde edilemeyeceği görüşüne varılmıştır.

Kur'an-ı Kerîm'de, "Hevesini kendine tanı edineni gördün mü? Ona senmi vekil olacaksın"²⁵⁵ "İşte onların erişebilecekleri bilgi (ancak) budur"²⁵⁶ buyrulmuştur.

Kur'an, insanları olaylara bakış açısından değerlendirirlerken, sadece dünya gözü ile değil, bilâkis baş gözünün önderliğinde, kalb gözü ile elde edeceği hakiki bilgiye yönelmelerini öğütler. İnsanlar arasındaki ayrılık ve anlaşmazlıkların temelinde, görünüşe aldanmaları ve körükörüne hevâlarına tabî olmalarıdır. Böylece kalp gözleri körelmiştir.²⁵⁷

Kalp gözleri kapalı insanın söz sahibi olduğu sahalara tahmine (zann) dayanacaktır. Bu da bilgi sahibi olmadığını gösterecektir. Allah'ın oğlu, kızı olduğunu iddiâ eden, âhiret hayatını yalan sayanların bu konuda bilgilerinin olmadığı, bilâkis zann ile hareket ettiklerini Kur'an bize haber verir.

"Oysa onların bu hususta bilgileri yoktur. Sadece zanna uyarlar. Zann ise şüphesiz gerçeği ifade etmez".²⁵⁸ Kur'an'ın yasakladığı kötü zann, bir bilgi kaynağı olmayıp, vahyin (hakiki bilginin) dışına çıkmaktır.

Ayrıca Kur'an, müşriklerin bilgileri olan zannın kaynağının heva, insanın rûhunu yanlış yollara sevkeden, yanıltan hayvansal duygular olduğunu belirtir.

255 el-Furkan (25), 43.

256 en-Necm (53), 30.

257 Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara 1988, 20.

258 en-Necm (53), 28.

Buna hevaya tabî olma (İttibâu'l-Heva) der.²⁵⁹ Bu da kişinin kendi şahsî kaprislerinin peşinden gittiğini gösterir ve böylece ilmin tam karşısına konmuş olur.

Yine Kur'an da şirk koşan zalimlerin bu hususta bir delil ve geçerli mazeretlerinin de olmadığı belirtilir. Bu da delilsiz ve ilimsiz olarak mücerred hevayı nefistir.²⁶⁰ Zalimler yaptıklarını bilerek yapıyorlar ve burda seleflerini taklid düşüncesi ağır basıyordu. Böylece Allah'ta yaptıkları kötü amelleri sonucu onları yolunu kaybetmiş sapıklar olarak nitelendiriyor.

Kur'an nazarın da ilim, zannın, yani sahte bilginin zıddı olup, temeli sağlam oturmuş bilgidir. Kur'an ve Hz. Peygamber'in sahih sünnetiyle bağdaşmayan ve zanna dayanan bilgi, insanlığı uçurumun eşiğine getirmekle kalmaz. Allah'ın bir delili olan koskoca tabiatın mahvolmasına da sebep olabilir. Bunun için peygamberimiz (a.s.) faydası olmayan ilimden Allah'a sığınmıştır.²⁶¹

Eğitim de ilim ve aklın yeri tartışılmaz. Zihnî eğitim ise, akıl melekesinin gelişmesi, denge ve itidâlından sonra şahsiyeti dengeleyebilir. Akıl kuvvetinin ıslah ve terbiye edilmiş hali, ilim kuvvetini veya hikmeti meydana getirir. İlâhî nurla yücelmiş hali ise basîreti meydana getirir.

İlim kuvvetinin itidal ve güzelliği, kendisiyle sözlerde, yalan ile doğrunun, inançlarda, hak ile bâtılın, amellerde ise güzel ile çirkinin arasındaki farkın anlaşılmasıyla ki, bu kuvvetin iyi ve düzgün olmasından hikmet hasıl olur.²⁶²

Salih (a.s.)'ın kavmine telkin ettiği ilim, Allah'tan sakınmayı arttıran²⁶³ hata ve kusurlarını görmelerini sağlayıp, iyiliğe sevkeden²⁶⁴ Allah'a kul olma ve ibâdeti arttıran²⁶⁵, dünyaya rağbeti azaltıp ahirete rağbeti arttıran²⁶⁶ şeytanın hile ve tuzaklarını anlamaya çağırır²⁶⁷ bir ilimdir.

259 en-Necm (53), 23.

260 M. Ali, es-Sabunî, a.g.e., c. II, Beyrut 1981, s. 477.

261 Müslim, Ebu'l-Hüseyin b. el-Haccac, *Sahîh*, Zikir, 73.

262 H. Mahmud Çamdibi, *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, İstanbul 1994, s. 34.

263 eş-Şuara (26), 144-150.

264 en-Neml (27), 46,49.

265 el-Araf (7), 73, Hûd (11), 61.

266 Hûd (11), 63, eş-Şuara (26), 151-152.

267 el-Ankebut (29), 38.

Ancak Semûd halkı, Allah'ın verdiği aklı şehvî arzularına, şeytanın hile ve vesveselerine kaptırdılar, zanna tabi oldular. İlmin hakikatine (vahye) sırt çevirdiler, böylece yolunu şaşırmış zalimler gürühu olarak tarihte yer aldılar.

3- Adalet ve İhsan Prensibi

İnsan şahsiyetin de ulaşılacak hedeflerin en önemlisi adalettir. Denge ve orta yolu izleme anlamındaki “itidal” de “adl” kökünden gelmektedir.

Nefis melekelerinden sayılan, şehvet, hırs, öfke, tamah vs. her birinin yaratılış gayelerine uygun hareket etmeleri, haddi aşmamaları ilâhî adalet kanunudur. Yani her şeyi denge noktasında tutmak ve yerli yerine koymak anlamındadır.

Kalbin adâlet üzere hareketi, vücuttaki akıl, göz, kulak, kalp vs. organlarının doğruluğuna bağlıdır. Bütün fiil ve davranışlardaki dürüstlük, kalp de adâleti sağlar. Kalbin adâleti, şahsiyetin dengesini sağlar. Bu dengeli hal da insanın faziletini gösterir.

Böylece insanda aklın fazileti, “hikmet” öfkenin fazileti, şecaat şehvetin fazileti ise iffettir.

Adalet'ten sapma olursa, ifrat veya tefrite giden bir sistem insanın şahsiyetine hakim olur. Bu takdirde insan gerçekleri olduğu gibi değil de, “ifrat sistemi doğrultusunda idrak eder, böylece o insan radikal, hasis dar görüşlü olarak görülür.

Öğrenmede adalet, olay ve durumlara şahsiyetin intibakı açısından çok önemlidir. Zira herkes kendi şahsiyetine göre olay ve durumları öğrenip değerlendirir.

Hakkı iyi tanımak ve ona tâbî olmak, ömürboyu sürecek bir mücadele ile belki bir ölçüde ulaşılabilir, fakat peygamberlerin ulaştığı insanlığın kemâlidir. İstikamet ve itidal üzere aşırılıktan kaçarak yaşamak ve adalet Kur'an'da emrolunmuştur.²⁶⁸

268 Çamdibi, a.g.e., 84-85.

Bunun içindir ki Allah adalet üzere iş yapar, ve peygamberler adalet üzere olmakla emrolunmuşlardır.²⁶⁹

Kur'an, mensuplarından her hal ve şartta adaleti korumalarını ister. Aksi taktirde işin içine zulüm karışır. Zulüm ise arzu edilmeyen bir durumdur. Allah'a giden yolun en değerli azığı adalettir. Bir milleti, millet yapan ve ayakta tutan, adalettir. Bu hususta Kur'an;

“Muhakkak ki Allah, adaleti, ihsânı ve akrabaya yardım etmeyi emreder; çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O'umulur ki, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor”.²⁷⁰

Bu âyette Allah Teâlâ kâinat nizamının ve ahlâkî erdemlerin temeli olan, “adâlet”, “ihsan” ve akrabaya yardımı emretmektedir. Adalet, her şeyi tam olarak yerine getirmek, herkesin hakkını vermek, ölçülü davranmak, ve istikamet üzere olmak manalarına gelmektedir. İhsan, iyilik yapmak hayır ve bağışta bulunmak, emredilen şeyi gerektiği gibi yerine getirmektir.

İbadette ihsan, Allah'ı görür gibi ibâdet etmektir. Aynı âyetle yasaklanan “fahşâ” söz ve fiille işlenen çirkinlikleri, “münker” aklı selim ve dinin beğenmeyip, fena gördüğü şeyler yani adaletin zıttı olan davranışlardır. “Bağy” haddi aşmak ile şerri bir araya toplamıştır.²⁷¹

İnsandan beklenen erdemlerin ortaya çıkması için, nefsinde iç ve dış bütünlüklerin de adalet ortaya çıkması gerekir ki, böylece kalbî ibadet ve zikirle nurlansın, en önemli görünümü olan itidâl, yani denge ve orta yolu bulmuş olsun.

Salih (a.s.) da, Semûd halkına ifrat ve tefrite düşmemeleri için, Allah'tan sakınmaları ve kendisine itaatı şart koyuyor. Zira Allah kullarına her hâlükârda doğru olanı emreder. Adil olmalarını ister. Peygamberler'e de adaletle hükmetmelerini ister.²⁷² İnsanın adalet mekânizmasında bir sapma olursa, kendisinin ve tabiatın dengesinin bozulmasına sebep olur. Salih (a.s.)

269 eş-Şûra (42), 15.

270 en-Nahl (16), 90.

271 Çamdibi, *a.g.e.*, s. 85-86.

272 es-Sad (38), 26.

“Yeryüzünde bozgunculuk yapıp, dirlik düzenlik vermeyen aşırı gidenlerin emirlerine uymayın”²⁷³ diye ikâz ediyor.

Böylece ömürboyu sürecek, hatta nesilden nesile devredilecek, insan şahsiyetine şekil verecek olan adalet sistemini onların benliğine yerleştirmeye çalışıyor. Lakin kavmi Semûd peygamberinin davetine değil, bozgunculara tâbî oluyor.

Eğitimci de, eğittiği kişilere, aleyhlerine de olsa, adil olmalarını aralarında işlerini adaletle görmelerini empoze edip, kendisi de istikamet üzere olmalıdır ki, etkili olabilsin.

4- Hürriyet Prensibi

İslâm’ın kişiye tanıdığı hür irâdeyi, hiçbir felsefî eğitim anlayışında bulmak mümkün değildir. Hürriyet kişinin her istediğini yapması, bütün sorumluluklardan soyutlanması demek değildir. Hürriyet insana, insan vasıtasıyla verilmez. Verildiği takdirde, o insanı onun kulu-kölesi yapmaktır. Bu anlamda bir takım insanların hak ve hukukunu gasb ederek köleleştirmenin yanında fikirlerine müdahale edilerek köleleştirilir.

İslâm, insanı kendisi gibi insanların fikir ve inanç tasallutlarından kurtarmak ister. İslâm’da hürriyet denildiğinde anladığımız, maddî dünyadan (nefsin hilesinden) ayrılmak, ilişki ve alakayı kesmek demektir. Maddî varlıktan sıyrılınca, Allah’a bağlanma zarureti doğar. Bunun için de aklın temel kanunlarına bağlanmak gerekir.

İnsanda maddi olmayan putlar da vardır. “Bunlar kötü duygu, arzu ve isteklerden insan şahsiyetine yerleşmiş putlardır. Söküp atılmaları çok güçtür.”²⁷⁴ İnsan şahsiyetinin temelinde hürriyet vardır. İslâm dıştaki insanların müdahalesine fırsat vermeden, ilahi kaynağın menbaından faydalanılarak nefsin duygu ve arzularının motive edilerek kurtuluşunu gerçek hürriyet olarak tanıtır. Zira nefsinin tutsak esiri olanı dıştaki insanların motive etmesi tabiidir.

273 eş-Şuara (26), 151-152.

İslâm düşünce hürriyetine de önem verir. Düşünmeye teşvik eder ki, gerçekleri bulabilsin. Eğitimci de daima kişinin kendi kabiliyeti nisbetinde düşünebileceği bir alanda onu serbest bırakmalı. Çünkü Kur'an insan aklına hareket edebileceği ve o nisbette de düşünebileceği bir alan bırakıyor. Hatta düşünmek için gereken kolaylığı gösteriyor.²⁷⁵ Şehvetler ve öfkenin itidale ulaştırılması, şehvetin azgınlığından yani hevanın esaretiden kurtulmak gerçek hürriyete ulaşmaktır. Çünkü şehvetlerin kul'u olanlar onu yenmekten acizdirler. Hevaya tapmak ve onu yüceltmek insanı devamlı yorgunluk ve bıkkınlık içinde bırakır.²⁷⁶

Salih (a.s.) Semûd ahalisini bir tek Allah'a kulluk etmeye çağırırken, onları esareti altına almış (maddî ve manevî açıdan) bilhassa şehrin ileri gelen dokuz bozguncu insanın tasallutundan kurtarıp, gerçek hürriyetlerine kavuşmaları için yıllarca gayret etmiştir. Onların batıl inanç ve düşüncelerine ilâhî kaynağın prensipleriyle müdahale etmiş ise de onlar esareti, hürriyete tercih etmişlerdir. Böylece bir taraftan nefis ve hevalarını ilah edinmeleri, babalarının putlarına ibadet etmeleri, kavmin azgınlıklarına tabi olmaları gerçek hürriyete kavuşmalarını önlemiştir. Halbuki Salih (a.s.) şahsiyetlerinin temelinde bulunan hürriyete ulaştırmak için, beyinlerini harekete geçirip düşünebilmelerini sağlamak üzere onlara Allah'ın izniyle bir (düşünce) alanı bırakmıştır.²⁷⁷

İslâm insana düşünebilmesi, doğru yolu bulması için önce durumunu bir gözden geçirmesini, iyice düşünmesini istiyor, böylece ufkunu açıyor, imkân veriyor, serbest bırakıyor ki yaratana dönsün, gerçek hürriyetine kavuşsun. Fakat insanların bir çoğu bundan gafildir.

Buna göre eğiticinin de eğittiği kişileri hürriyet içinde düşünmelerini sağlaması, onlara düşünmeyi öğretmesi gerekir ki önce fikrî, sonra maddî alanda gelişme sağlansın. Zaten günümüzde görülüyor ki, ekonomik yönden büyük mesafe almış olan ülkeler, aynı zamanda ülke insanlarına hürriyet ve genellikle de düşünce hürriyeti tanıyan ülkelerdir.

274 el-Câsiye (45), 23.

275 el-Kamer (54), 17; Muhammed (47), 24; Geniş bilgi için bkz. Bayraklı, *a.g.e.*, 137-138.

276 Çamdibi, *a.g.e.*, 86.

277 en-Neml (27), 45-46.

5- Zaruret Prensibi:

İslâm eğitiminin ilkelerinden birisi de eğitimde uyulması gerekeni göstermektir. Eğiten ve eğitilen her an için hür değildir. Her uygulamalarını kendi başlarına yapamazlar, kayıt altındadırlar. Yetenekleri göz önünde bulundurmak zorundadırlar. İnsan şahsiyetinin belli bir kapasitesi vardır. Fazla yüklenilirse zararlı netice alınır. İslâm; yeteneklerin ve onların çalışma yönünün bilinmesini ister. Kur'an bu hususlara uyulmasını ve devamlı hatırd tutulmasını ister. "Allah kişiye ancak gücü yettiği kadar teklif eder."²⁷⁸

Eğer fazla yüklenilirse, insan ezilir, ümitsizliğe düşer, öğretim güçleşir, verim almak zorlaşır. İnsan tabiatı itibarıyla zayıftır ve bu onun tabiatında vardır. Eğitimci de daima kişinin kabiliyetini bedenî, zihnî, sosya-kültürel gelişimini göz önünde bulundurmalıdır.²⁷⁹

Anlayamadığı meseleleri insanlara anlatmaya kalkmak fitneye sebep olacağı belirtilmiş, bu şekilde insanlara anlayamayacağı şeyleri anlatmakta ısrar, onların isyanına ve inkârına zemin hazırlar.

İslâmiyet, vasat insana göre kanun ve prensipler koymuştur. İmam-ı Gazzali bunun bir şefkat gereği olduğunu belirtir. Eğitimci de eğittiği kişilerin yaşına, aklına, mizacına, hastalığına ve uygulamaya ne kadar müsait olduğuna dikkat etmek zorundadır. İnsan davranışlarının altında onun karakteri yatar. İnsanlar kendi karakterlerine göre amel eder. Bilgi bakımından da bu prensip dikkate alınmalıdır.

Bilgi şartlara göre öğretilmelidir. İnsana yapamayacağı şey değil, yapacağı şey öğretilmelidir. Kafalarının almayacağı şey öğretilmemelidir.

İnsanın bir de eğitilmeyen yanı vardır. Bu özelliği ile taş benzetilmiştir.²⁸⁰ Bu tip insanların eğitilemeyeceğini, onları eğitmek için bir emeğin sarfedilmemesinin gerektiğini bildirir.²⁸¹

278 el-Bakara (2), 286.

279 en-Nisa (4), 28.

280 el-Bakara (2), 74.

281 el-Bakara (2), 6.

Salih (a.s.) Allah Teâlâ'nın murakabesi ve O'nun koyduğu kural ve prensipler doğrultusunda, Semûd kavminin yetenek ve istidadına göre, eğitmeye çalışmıştır. Anlayabildikleri dilden, zeka, yaş ve kabiliyetlerine göre hitap etmiş, şefkat gereğidir ki, hep "Ya kavmi", "Ey kavmim!" diye dikkatlerini çekmiş, onları dalâlet karanlığından kurtarmaya çalışmış, yapabilecekleri şeylerle onları eğitmiştir. Onları önce bir olan Allah'a kulluğa, istiğfara, tevbeyle, iyiliğe, nimetlerin kadrini bilmeye, nankörlük etmemeye çağırarak, kullukta kendisinin de onlar gibi aynı kurallara tabi olduğunu açıklamıştır. Bunun yanında daha iyi anlamaları, gerçekleri görebilmeleri ve daha kolay idrak edebilmelerini sağlamak amacıyla şefkat ve merhamet gereği olarak, kendi keyiflerince mucize bir deve gönderilerek iman etmeleri beklenmiş, onlar ise bundan yüz çevirerek zalimlerden olmuşlardır. Bunların eğitilemeyeceklerini en iyi bilen Allah Teâlâ onları altlarından sarsıntı, üstlerinden şiddetli sayha ile helâk etmiştir. Salih (a.s.) "Ey kavmim! Andolsun ki, ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size öğüt verdim; fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz."²⁸² diyerek onlara anladıkları dilden anlatıp, kendilerini uyardığını, kendilerinin nasihat ve vahyin gereğini yerine getirmediklerini, böylece kendilerine yazık ettiklerini ifade etmiştir. Böylece Salih (a.s.)'ın bütün uğraşmalarına karşın onları iknâ edemediği, Semûd halkında kalplerinin taştan daha katı olduğu ortaya çıkmış oluyordu.

6- Dengeleme Prensibi

İslâm insan şahsiyetindeki unsurlar arasında bir dengenin bulunmasını ister. Hem insanın kendi içinde, hem de diğer insanlar arasında, hem de toplumlar arasında bu dengeyi sağlar. İnsanın istekleriyle yetenekleri arasındaki dengeyi sağlamaya çalışır. Maddî meselelerin yanında, manevî meselelerin arasında da dengeyi sağlamak ister.

Hayatta insana isabet eden her kötülük, her buhran, korku, ızdırıp, bozukluk, başarısızlık ve mutsuzluk, ruhun iç dengesinin bozulması ve bu bozukluğun da orada yaşanan gerçeklere aksetmenin zaruri bir neticesidir.

282 el-Âraf (7), 79.

Her iş ve davranışta nihai olarak aranan şey dengedir. Zira her şeyin hayırlısı ortasıdır. İfrat ve tefrit uygun görülmemiştir.

İslâm'a göre insan, maddi ve manevi alemleri cem eden bir varlıktır. Maddi ve manevi ihtiyaçlarının yararlı ve dengeli bir şekilde giderilmesini ister. İnsanın saadetini dengede görür. Arzularla, kuvvetler, ihtiyaçlarla, yetenekler arasında denklik vardır. Sefaletin kaynağı arzular ile yetenekler arasındaki uygunsuzluktur. Yetenekleri ile arzuları arasında dengeyi sağlayan insan mutlu olur. Mal, hakimiyet, makam, şöhret ve şehvet gibi arzulardan birisi insana hakim olursa, o insanın ruh aleminde bozukluk ve dengesizlik var demektir. Görünüşte mutlu görülürse de, gerçekte mutlu değildir.

İslâm eğitiminde en zor uygulanan prensip, denge prensibidir. İnsan hayatında dengeyi sağlamak güçtür.²⁸³

Daha öncede belirtildiği gibi insan yaşadığı hayatta ilgili ihtiyaç ve isteklerini dengeli bir şekilde tatmin etmez, fitri dinden uzaklaşınca azgınlığa, aşırılıklara, çılgınlıklara ve anti-sosyal davranışlara yönelir.

Salih (a.s.), Semûd kavmi arasında maddî ve manevî dengeyi sağlamaya çalışmıştır. Semûd'un yaptıkları kötülüklerden dolayı iç dengeleri bozulmuş, ifrata dalmışlardı. Halbuki yaşadıkları kainatta her şey dengeli olarak görülmektedir. Yetenekleri ile istekleri arasından denge kurmaya çalışmayıp her şeyi elde etmek istiyorlardı. Arzuları dengesizce, daima çok mala, şöhrete, hakimiyet ve makama sahip olmaktı. Halbuki Salih (a.s.) onlara, Allah'ın dünyalık her şeyi verdiğini, bu hırs onların ruh alemini bozduğunu haber vermişse de onlar, "Doğru söyleyenlerden isen bize bir mucize getir"²⁸⁴ diyerek dengesizliklerini ortaya koyuyorlardı.

Böylece fitri dinden uzaklaşarak sosyal olmayan davranışlar sergilemişler, şahsiyet dengelerini kuramamışlardır.

283 Bayraklı, *a.g.e.*, 154-159.

284 eş-Şuara (26), 142-154.

7- Örnekleme Prensipleri

İslâm eğitiminin en önemli prensiplerinden olup, “örnek olma” ve “örnek alma” meselesidir. Terbiyede örnek bütün prensiplerin en etkilisi ve başarıya en yakınıdır. Çoğu zaman insan yaşamında hoşlandığı, sevdiği, saydığı birisini kendine örnek alır, her hareketinde onu taklid eder, sözünü dinler, ona gücenir, davranışlarını ona bakarak ayarlar.

Örnek alma, toplumda yaşanan kıymet hükmüne göre gerçekleşir. İyi olanla, iyi olmayan arasında bir fark gözetilmiyorsa, insan o zaman menfaatine uygun olanı örnek alacaktır. Bunda rol düşünce değil, çevre olacaktır. Bu tip örnek almalar, değerlere önem vermeyen toplumlarda görülür. Çünkü bu insanlar, iyi olanla, iyi olmayan, müsbetle menfi arasında bir ayırım yapamayanlardır. Böyle durumlarda müsbetin yerine menfiyi, iyinin yerine kötüyü, doğrunun yerine yalanı örnek almada başa geçer. Böylece iyi olan şeyden de yüz çevrilmiş olur.

Semûd kavminin içinde bulundukları psikolojik durum ve hayat tarzları onlara müsbeti hep menfi göstermiştir. Halbuki doğru ile yanlış, iyi ile kötünün ayrıldığı anlaşıldığı yerde örnek almadan bahsedilebilir. Semûd kavmi iyiliklerden önce kötülöklere yöneliyor, kötü olan şeylere sarılıyor. Daha öncede açıklandığı gibi Allah Teâlâ peygamberi vasıtasıyla onlara iyi ve kötüyü açıklıyordu. “Ad ve Semûd’u da (helâk ettik) sizin için (onların başına nelerin geldiğı) oturdukları yerden apaçık anlaşılmaktadır. Şeytan onlara yaptıkları işleri (çirkinlikleri) güzel gösterip onları doğru yoldan çıkardı. Oysa bakıp görebilecek durumdaydılar.”²⁸⁵ diye buyurularak akıllarının erdiği, düşünebildikleri beyan edilir.

İslâmî eğitimde, örnek alınacak şeyin bizzat görüntü ile değil, gözlemle yapılması istenir. Hem örnek almayı mecbur kılar, hem de bunun gözlemle olacağını belirtir. Bir işin söylentisi değil, görüntüsü önemlidir.

Kur’an’da Allah kimin nasıl örnek alınacağını belirttiğı gibi, örnek olanın vasıfları da önemlidir. el-Ahzab, 31’de örnek alınacak kimsenin peygamberler olduğunu belirtirken, peygamberlerin hangi inanç yapısındaki insanlara örnek

285 el-Ankebut (29), 38.

olabileceğini göstermiştir. İnsanın psikolojik yapısı itibarıyla Allah'a ve Ahirete inanmıyorsa, peygamberi örnek alması mümkün gözükmemektedir.

Allah (c.c.), Semûd kavmine örnek alınması için Salih (a.s.)'ı göndermiş ise de onlar beşer olması, vahyin kendilerine değil de ona verilmesi gibi komik iddialarla inançsızlıklarını ortaya koyarak reddettiler.²⁸⁶

Örnek olan kişi rahmet olmalı, hayat bahşetmeli, ölü gönülleri diriltmeli, kalplere davranışlarıyla girmelidir. Peygamberler kavimleri ve ümmetleri için aynı zamanda bir rahmettirler.²⁸⁷ Semûd kavmine kendilerinden evvel geçmiş Ad kavmi örnek olarak gösterilmiş. Onların durumuna düşmelerinden sakındırılmış ise de onlar iyi kimseleri değil kötülerini örnek almışlardır.

Netice olarak, eğitimciler, eğittikleri insanlara her açıdan genel olarak iyi bir numüne olmak ayrıca yüksek şecaat ve ahlâk sahibi kişileri tanıtmalıdır ki gönüllerinde yer alsın.

8- Tekâmül Prensibi

İslâm eğitim ve öğretimdeki tekamül anlayışını insanın yaratılışındaki tekamüle dayandırır. Bunun için, Allah Teâlâ'nın insanlığı eğitmek için gönderdiği dinlerdeki tekamül ve insanın yaratılışındaki değişme noktaları, bütün bunlar üzerine kurulan eğitim ve öğretim ilkeleri nelerdir?

İnsan canlı varlık olması sebebiyle ilk yaratılış merhalesinde su var. İkinci safhasında diğer canlılardan farklı olarak suyun yanında toprak karışıyor. Adem (a.s.)'in yaratılmasından sonra diğer bütün insanların bir nutfeden (meniden) yaratılışında da bir tekamül geçirmektedir. Allah Teâlâ (c.c.) Adem (a.s.)'ı yarattığı altı maddeyi açıklamış, yedinci safhadan sonra insan haline getirdiğine dikkat çekmiştir. Bunlar;

1) Toprak,

2) Çamur,

286 el-Kamer (54), 24-25.

287 Bayraklı, a.g.e., 151.

- 3) Kara çamur,
- 4) Sabit ve yapışkan çamur,
- 5) Kuru balçık,
- 6) Pişmiş testi gibi şekillenmiş kuru balçık,
- 7) Ruh verilmiş sûret.²⁸⁸

Altıncı safhada Âdem'in ateş ile iyice ıslah edildiği, mayasını etkilediği ve adeta saksı gibi merhaleden geçirildiği, bu ateşin etkisiyledir ki, insanda, şeytan tesirine kapılma meyli ortaya çıkmıştır. Toprakta yapılmış mamûlatta ateşin etkisi olduğu gibi, insanların yine ateşten yaratılmış olan şeytanın tesirinde kalma istidadı vardır.

İnsanın yedinci merhaleye kadar diğer canlılarla müşterek olan özellikleri, bu merhaleden itibaren diğer canlılardan ayrılmasına neden olan ilahi ruh üfleniyor ve o zaman kendi şahsına munhasır özellikleri ortaya çıkmış oluyor.

Meniden yaratılma safhalarında da merhaleler vardır. Meni, pıhtılaşmış kan, bir et parçası, sonra bir çocuk olarak dünyaya geliş...!²⁸⁹

İnsanın eğitimi bazılarının iddia ettikleri gibi doğumundan sonra değil, insanın ilk yaratılışında mayasını teşkil eden ruhlar aleminde "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"²⁹⁰ sorusuyla başlamaktadır.

İslâm; dinlerin tekamülünü değerlendirirken, onlar aynı zamanda bir eğitim sistemini kapsarlar. İnsanın yaratılışı gibi, kurdukları toplumlar da tekamül geçirmiştir. Önceki nesilden daha büyük imkânlarla karşılaşılıyor.

İşte en büyük eğitici Allah Teâlâ, insanı yalnız, başıboş bırakmıyor.²⁹¹ Fitratına zıt hayat sürmesine razı olmuyor. Onu eğitmek için din ve peygamber gönderiyor.²⁹²

288 Âl-i İmran (3), 59; es-Secde, 79; es-Sa'd (38), 71; el-Hicr (15), 27, 36; es-Saffat (37), 11, er-Rahman (55), 14-15; el-Mü'minûn (23), 12.

289 Bkz. el-Hac, 5; el-Ğafir (Mü'min) (40), 67.

290 el-Âraf (7), 172.

291 el-Kıyamet (75), 36.

292 ez-Zümer (39), 7.

Öğretimde bilgi verirken, zihin ve kalbe yerleşmesi için yavaş yavaş verilmelidir. Kişinin ona hazır olmasını beklemelidir.

Allah Teâlâ, Salih (a.s.)'ı da diğer peygamberler gibi kavmine bir eğitimci olarak göndermiştir. Semûd kavminin fitrata zıt yaşamasını arzu etmemiştir. Tekamülüne uygun eğitim tarzı getirmiş, sahip oldukları nimetlerin sahibine kulluk edilmesini, teşekkürlerini istemiştir. Fakat onların ateşten yaratılmış olan şeytanın tesirinde kalmaları ile yaptıkları her kötü iş iyi gösterilmiş, sıfatlarına zıt bir hayatı tercih etmelerine sebep olmuştur.²⁹³ Salih Peygamber'in kavmini eğitirken kullandığı prensipleri belirttikten sonra, kullandığı metodlar üzerinde durmamız yerinde olacaktır.

9- Hidâyet Prensibi

Rehberlik, yön, yol, işaret, aydınlık ve idâre anlamlarına gelen hidâyet fiil halinde yol göstermek, işaret etmek, aydınlatmak ve idâre etmek manalarına gelir.²⁹⁴

a) Allah'ın Hidâyeti:

Allah inacına ermek, hiç şüphesiz Allah'ın takdiri ile olur.²⁹⁵ Yalnız buradaki takdiri, cebir içerisinde ele almamak lazımdır. Zira hakka, hakikate yönelmeyi arzu edip gayret gösteren de, dalaleti arzu eden de insanın kendisidir. Kur'an bu hususta bir çok âyeti kerimeyi ihtiva eder: "Kim hidâyete ererse, kendi nefsi için ermiş olur. Kim de dalalete düşerse kendi nefsi aleyhine dalalete düşmüş olur."²⁹⁶

Bu âyetten de anlaşılacağı vechile, Allah'ın kullarını hidâyet ve dalalette kılması, bir yerde kulların hidâyet ve dalâleti hak edecek bir iş yapmasıyla alakalı olduğu neticesine varabiliriz. Bu da gösteriyor ki, insan hidâyeti de, dalaleti de

293 el-Ankebut (29), 38.

294 Bayraklı, *a.g.m.*,

295 Bkz. Yunus (10), 100.

296 Bkz. el-İsrâ (17), 15; el-Enam (6), 54; es-Saf (61), 5; ez-Zümer (39), 3; et-Teğabun (64), 11; Yûnus (10), 108.

seçmede kendi iradesinde hür bırakılmıştır. Böylece insan kendisine sağlanan hür iradesiyle imana da, inkâra da gücü yetecek şekilde yaratılmıştır.²⁹⁷

Yalnız insanın sahip olduğu cüzi irâde hürriyetine göre, arzu ettiği yönde gücünü sarfedip tercihini kullanması Allah'ın iradesinin dışında cereyan etmez.

Allah Teâlâ; Semûd kavmi için, “Andolsun ki, Allah’a kulluk edin (demesi için) Semûd kavmine kardeşleri Salih’i gönderdik. Hemen birbirleriyle çekişen iki zümre oluverdiler. Salih dedi ki: ‘Ey kavmim! İyilik dururken niçin kötülüğe koşuyorsunuz? Allah’tan mağfiret dilereniz olmaz mı? Belki size merhamet edilir.’”²⁹⁸ “Semûd’a gelince, onlara doğru yolu gösterdik, ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler.”²⁹⁹

Allah’a kulluğa davet edilen insanların davete icabet edecekleri kesin değildir. Davetçiye düşen görev sabırlı olmaktır. Allah kullarının isyanına da kötü amellerine sabır göstermekte ve peygamberlerine sabrı tavsiye etmektedir. Din eğitimi de sabır işidir. Din eğitimcisi de daima sabırlı olmalıdır.

Demek ki, Yüce Allah doğru yolu mecbur etmiyor. Kulu serbest bırakıyor. Aksi takdirde peygamber göndermez, kulu derûnî bir duygu ile doğru yola sokar ve onun için kötü yol yaratmazdı. Kitabını, peygamberin varlığını, kulun kötü yola gitmesiyle doğru yola gitmesinin bir ihtimal dahilinde olduğunu göstermektedir. Bu durumda kitap ve peygamber, eğitim görevini yerine getirecek insanı doğru yola girme ihtimalini artırmaktadır.

Böylece din adamlarının yaptıkları din tebliğinde hemen kesin bir netice beklemeleri doğru olmaz. Onlar bir ihtimal, ya da ümidin peşini takip edecekler. İlâhî kitap ve peygamberin gönderilmesi, insanların doğru yolu bulmaları için bir hazırlık faaliyetidir. Eğitimsiz insandan bir ürün veya faaliyet beklemek boşunadır.³⁰⁰

297 er-Râzî, *Tefsiru'l-Kebir*, Tahran ty., XIII, 177.

298 en-Neml (27), 45-46.

299 Fussilet (41), 17.

300 Bayraklı, *a.g.m.*,

b) Peygamberlerin Hidâyeti:

Hidâyet çeşitlerinden bir tanesi de, Allah Teâlâ'nın insanları peygamberlerin lisanı ve gayreti ile davet ettiği bir hidâyettir. Bu tür hidâyette kişinin sa'y ve dahli yoktur. Yani nübüvvet çalışma ile elde edilmeyip, Allah'ın kullarından bazısına verdiği özel bir lütuftur. Böylece Allah Teâlâ nebiler vasıtasıyla kullarına hidâyet yolunu göstermiştir.

Salih peygamber de, Allah'ın lütfu ile Semûd kavmini doğru yola çağırması, davetini Allah adına yapmış, mucizei göstermiş, fakat çok az kişi bu davete kulak vermiştir.

Din adamı davetini Allah adına yapmalıdır. Elinden gelen gayreti göstererek, tebliğine kulak veren az da olsa, ümitsizliğe kapılmamalıdır. Ayrıca verilen vazifeyi yerine getirerek, sonucunu Allah'a bırakmalıdır.³⁰¹

c) Ulemanın Hidâyeti:

Peygamberlerin varisi olan alimlerin hidâyetteki rolleri de bir nevi peygamberlere benzer, aradaki fark vahiy almıyor olmalarıdır. Prensip ve metodları vahiy ve peygamberlerden alırlar. Peygamber, ashabını ve gelecek gerçek alimleri gökteki yıldızlara benzetmiştir. Gökteki yıldızlar karanlık gecede insanlara yol gösterirlerse, gerçek alimler de yeryüzünde yol göstericilik görevini yerine getirirler.³⁰²

Bu bakımdan, insanları doğru yola çağırma hususunda Kur'an bir kısım alimlere mesûliyet yükler.³⁰³ Bu görevi en iyi yapacak kimselerin de gerçek alimler olduğunu bildirir.³⁰⁴

Allah Teâlâ'nın her şeye gücü yeter. Kullarını değişik sebeplerle hidâyetine nail kılar. İnsanların bazısını vahiy, ilham ve rüya-i sadık gibi fevkalâde yollarla kullarının kalplerine ilahi sırları açırarak, olayları bütün hakikatiyle oldukları gibi gösterir ve hidâyetlerine vesile kılar.

301 Bkz. Yusuf (12), 103.

302 Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 157.

303 Âl-i İmran (3), 104.

304 Fâtır (35), 28.

B- METODLAR

İslâm eğitiminde metodlar bir bütün olarak insan şahsiyetine uygundur. Metodlar lüzumsuz ve yüzeysel olan şeylerle uğraşmayıp, insanın yapısına göre konur, ölçü insanın yapısıdır.

Ayrıca eğitim metodları yalnız öğretim metodları değildir. Madde ile mana arasındaki münasebetleri de dikkate alır.³⁰⁵

İnsanı madde, mânâ, beden ve ruhtan müteşekkil bir varlık, tüm temayül ve davranışları ile bir bütün olarak ele alır. Gaye insanı mükemmele ulaştırmaktır. Onu yaratıldığı fitratla kuşatır, lüzumsuz hiçbir yükü yüklemeyiz. Kur'an, kişinin terbiyesinde öncelikle kalbe, Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyi yerleştirir. İnsanın tepki ve duygularını harekete geçirerek aklına hitap eder. Böylece aklı ve duygusunu birlikte terbiye eder.

İslâm insana önce hissettiği, görebildiği ve aklının kabul edebileceği hususları göstererek eğitmeye başlar. Meselâ; Semâ ve arzı işaret ederek, dikkatleri yağmurun yağması, rüzgârın esmesi, bitkilerin büyümesi, şimşek ve gök gürültülerine çeker. Hülâsa gök ve yerde vuku bulan akıl almaz hadiseleri insanın gözü önüne serer. Böylece duyguları amele bağlı olarak terbiye eder ki, bu yol ruhun tevhide erişmesinde en mükemmel bir yoldur.

Kur'an'ın terbiye metodu açık ve en güzel şekliyle Mülk, Rahman ve Murselat sûrelerinde görülür. Bu sûreler de insanla başlar, insanı öğretmeye olan kudretinden, güneş, ay, yıldızlar, ağaç ve meyveler, tatlı sular ve sema ve arzda yaratılan şeyler dile getirilir. Rahman sûresinde 31 defa "O halde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edersiniz?" diye sorulurken, Murselat sûresinde de; "O gün (hakikatleri) yalan sayanların vay haline" diye on yerde dikkatleri çekilmektedir.

Böylece insanın edineceği bu duyguları inkâr etmesine imkân olmadığı ve biçâre kaldığı durumlar karşısında kayıtsız kalamayacağı, kabullenmeden başka bir seçeneğinin olmadığı mutlaklıdır.

Bu kısa açıklamadan sonra İslâm'ın ortaya koyduğu bazı eğitim ve öğretim metodlarıyla ve buna paralel olarak Salih (a.s.)'in kavmine uyguladığı metodlar üzerinde durulm.

305 Bayraktar, *a.g.e.*, İstanbul 1994, 140.

1- SORU – CEVAP METODU

Kur'an'da “Yes-e-lü-ke” veya “yes-e-lû-ne-ke” “Sana sorarlar” veya “soruyorlar” veya “görmediler mi”, işitmediler mi, bilmediler mi, gibi istifham-i inkârî lafzıyla gelen âyetler, eğitici, öğretici soruları içinde, sorulana telkin edilmek istenen hükmü ona kavratmak ve kolayca inandırmak içindir. Kur'an da soru sormanın ve soruşturmanın her haliyle bir öğrenme ve öğretme, bir yetiştirme ve yetiştirme metodu olarak kullanıldığını gösterir. Eğitim ve öğretimde insanları sual sormaya teşvik etmek gerekir. Böylece eğitim ve öğretim onların arzularına uygun olsun, kalplerinde kalıcı izler bıraksın. Çünkü insan isteyerek ve katılarak öğrendiği konuları daha kolay kavrar ve geç unuttur.³⁰⁶

İnsan fıtratında da bir takım soru sormak suretiyle öğrenme özelliği vardır. Bazen kendi kendine, bazen de başkalarına soru sormak suretiyle merakını giderir, araştırır ve gerçek bilgiye ulaşır. O şey hakkında malumat sahibi olur.

Soru-cevap metodu kullanılan ilahi metodların ilkidir. Sağladığı faydalar açısından incelendiğinde;

a) Nimetleri Hatırlatma:

Bu şekilde yapılan hatırlatmalarda ya Allah'ın nimetleri, ya da atalarının kötü duygu ve olumsuz davranışları hatırlatılarak, bunlardan bir an önce uzaklaşmaları ima edilir. Salih (a.s.) “Düşünün ki, (Allah) Âd kavminden sonra yerlerine sizi getirdi. Ve yeryüzünde sizi yerleştirdi: Onun düzlüklerinde saraylar yapıyor, dağlarında da evler yontuyorsunuz, diye soruyor ve “Artık Allah'ın nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın” diye cevap vererek hatırlatıyor.³⁰⁷ Soru-cevap metodu ruhu etkiler. O nefiste irfan ve Allah'a şükür duygusunu uyandırır. Böylece Allah'tan korkma ve boyun eğme duygusunu geliştirir.

306 Bayraktar, *a.g.e.*, 68.

307 Bu hususta bkz. el-Âraf (7), 73-74; Hûd (11), 61-63; eş-Şuara (26), 144-152; en-Neml (27), 45-46; Fussilet (41), 14, 17.

Salih peygamberin Allah'ın nimetlerini hatırlatmada gayesi ise, yetimlere, fakir ve yoksullara sahip çıkmaya davet etmektir. Zira onlar fakirlerle alay ederek: "Kavminin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf görülen inananlara dediler ki; Siz Salih'in Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz? (inanıyor musunuz?) Onlar da şüphesiz biz onunla ne gönderilmişse ona inananlar dediler."³⁰⁸ Müşriklerin inkârcı sorularına karşılık, inananlar büyük bir tevâzû içerisinde cevap verdiler.

b) İkâz ve Beyan Etme:

En çok kullanılan şeklidir. Bu metod da Allah'tan bir suâl varid olur, peşinden cevabı verilir. Maksat dikkatleri önemli bir konuya çekmek ve sonra da bunu açıklamaktır. Salih (a.s.) Semûd'a: "Siz burada, güven içinde bırakılacak mısınız? (sanırsınız) bahçelerinden pınarların içinde; ekinlerin, salkımları sarkmış hurmalıkların arasında, dağlardan ustaca yontuğunuz evlerde"³⁰⁹ diye önce soru sorulup, sonra "Allah'tan korkun bozgunculara itaat etmeyin" cevabı verilmektedir. Bir konuya muhatabın anlayacağı açıdan yaklaşarak onu iknâ etmek, yaptığı hareketin yanlış veya kötü olduğunu anlatabilmek, özellikle kültür seviyesi düşük insanlara karmaşık meseleleri detaylı bir şekilde izâh etmek büyük fayda sağlar.³¹⁰

c) Duygusal Soru-Cevap Şeklinde:

Bu insani duygu ve vicdani tepkilere dayanan bir hitap ya da bir sorudur ki, güzel iş yapma, doğru yola girme, iyilik ve güzellikleri benimseme vs. hususunda etkili bir iz bırakmaktır. Salih peygamber "Ey Kavmim! İyilik dururken niçin kötülüğe koşuyorsunuz? Allah'tan mağfiret dileseniz olmaz mı? Belki size merhamet edilir."³¹¹ Böylece Salih (a.s.) istifhamdan sonra kavmin bozguncuları

308 el-A'raf (7), 75.

309 eş-Şuara (26), 146-149.

310 Bayraktar, *a.g.e.*, 76.

311 en-Neml (27), 46.

acziyetini anlasınlar, Allah'ın yüceliğini kabul etsinler ve kudretine boyun eğsinler. Böylece ellerinden nimetler zâil olmasın. Buradan hareketle eğitimci de zor durumlarda, eğitimi üstlendiği kimseleri anlayıp dinlemeden, yeterince araştırma yapmadan hüküm vermemeli. Bilâkis onlarda meydana gelen olumsuz olan başka ve güzel bir duyguyu harekete geçirerek ortadan kaldırmaktadır.³¹²

d) Bir Delili Tartışma İle İspat Etmede:

Bundan da gaye, inanmayanlara mucizeyi ispat, iman ve tevhid ihtiyacını itiraf ettirmek, peygamber olarak verdikleri (söyledikleri) sözlerin doğruluğuna inandırmak, putların batıllığını itiraf ettirmektir.

Salih (s.a.) kavmini hidâyete çağırırken, onlara nail oldukları nimetlere şükretmeleri gerektiğini hatırlatıyor. Onlar ise, “Onun beşer olduğunu, ancak bir meleğe tabi olabileceklerini, kendisine tabi olmakla apaçık bir çılgınlık yapmış ve sapıklık içinde olacaklarını ifade ettiler. Doğru söyleyenlerden isen haydi bize bir mucize getir dediler”³¹³ Allah'ın yardımıyla, Semûd'un vuku bulmasına imkan ve ihtimal vermedikleri bir kayadan, hamile bir dişi devenin zuhuru ile peygamber olarak verdiği sözün doğruluğunu ve putlarının batıllığını ortaya koymuştur. Böylece bir çok müşrik imân etme zorunluluğu hissetmiştir.³¹⁴

İslâm eğitiminde, eğitimci, soran ve sorulan, kim ne olursa olsun, soruyu dinleyecek ve gerekeni yapacaktır. Zihinler sorulan sorulara verilen cevaplarla daha iyi eğitilir, zira almaya hazırdır. Eğitimde soru sormak kadar sorulara verilen cevaplar da önemlidir.

Salih (a.s.): “Ey Kavmim! Eğer ben Rabbimden (verilen) apaçık bir delil üzerinde isem ve o bana kendinden bir rahmet (peygamberlik) vermişse buna ne dersiniz? Ona asi olursam beni O'ndan kim korur?” diye zihinleri harekete geçiren soruyu soruyor.

312 Bayraktar, *a.g.e.*, 76.

313 el-Kamer (54), 24; eş-Şuara (26), 154.

314 Bayraktar, *a.g.e.*, 39-41.

“Ey Kavmim! İşte size mucize olarak Allah’ın devesi. Onu bırakın Allah’ın arzında yesin, (içsin). Ona kötülük dokundurmayın, sonra sizi yakın bir azap yakalar.”³¹⁵ cevabıyla zihinlerdeki istifhamı giderecek, itidâle davet ediyor.

Görüldüğü gibi islami eğitimde, eğitici soruyu sorar, cevabını kendi verir. Bazen muhatap cevaplandırır. Maksat eğitilen kişinin zihnindeki bilgiyi öğrenmektir. Sorulan soruya kızmamak, soruyu soran kişinin psikolojik ve fizyolojik durumlarını ve şartlarını bir eğitici olarak göz önünde bulundurmak çok önemlidir.³¹⁶ Böylece soru sormaya teşvik ederek muhatabın düşünmesini sağlamalıdır.

315 Hûd (11), 63-64.

316 Bayraklı, *a.g.e.*, 225.

2- Örnek Edinme Metodu

Örnek edinme (taklit) insanın tabiatından kaynaklanan bir duygudur. Çok defa çocuğun büyüğü, zayıfın kuvvetliyi, fakirin zengini örnek almaya yeltendiği görülmüştür. Örnek almanın cemiyetin yükselmesi ile alakası vardır. Cemiyet yükseldikçe örnek edinme kendiliğinden artar. İslâm eğitiminde örnek edinme çok önemli bir yer tutar. En büyük örnek Peygamber (s.a.v.)'dir.³¹⁷ Taklidin unsurlarını incelediğimizde, taklide duyulan istek ve arzular daha iyi anlaşılmış olacaktır.

a) Örnek Alma İsteği ve İhtiyaç:

Her insanda, okuma, yazma, konuşma, giyinme, vs. yönünden hoşuna giden, kısmen üstün bir insanı taklit eder ve onun etkisi altındadır. İstemeyerek de olsa, farkında olmadan tamamen veya kısmen üstün olanı taklit eder, davranışlarını benimser.³¹⁸

b) Örnek Edinme Her Yaşta Aynı Değildir:

Örnek edinme her yaşta aynı kabiliyet ve güce sahip değildir. Kabiliyet ve yaşa bağlıdır. Peygamberimiz namaz hususunda çocuğun kabiliyetini göz önüne alarak büyükleri tarafından namaza alıştırılmalarını istemiştir. İnsandan bir işin yapılması, bir kimseyi örnek alması istenirken, onun kabiliyeti, gücü, zihni, sosyal ve bedenî gelişmesini de göz önünde bulundurmak gerekir.

Salih (a.s.) da kavmini eğitirken daima kolay olanı, onların yapılarına uygun olanı, iyi kimseleri örnek almalarını tavsiye etmiştir.

c) Örnek Edinmedeki Gâyeler:

Her taklidin bir gayesi vardır. Taklit edilen tarafından bu gaye bazen bilerek, bazen bilmeden edinilir. Çocuklar ve toplumun bir kesimi şuursuzca taklit yapar.

317 el-Ahzâb (33), 21.

318 Bayraktar, *a.g.e.*, 42.

Bundan sanki bir güç ve amaç elde eder. Şuuru yükseldikçe taklidin gayesi öğrenilir. Böylece taklit ettiği şey ameli ve fikridir. Bunda şuur, taklit, tâbi olma vs. birbiriyle karışır ki bu taklid (örnek), tâbi olmanın en makbûlü, gâye ve uslûp yönüyle en geçerli olanıdır. Zira basiretle yapılmaktadır.

İslâm eğitiminin temel esaslarından biri de, örnek olma, örnek almadır. Terbiyede örnek olma, bütün vasıfların en tesirlisi ve başarıya en yakın olanıdır.

Peygamberler aynı zamanda örnek olan ve alınan kimselerdir. Zira onlar Allah yolunu aydınlatan ve hidâyete öncü birer kandildirler. Peygamberlerin gönderilişi, hele ilk insanın peygamber oluşu bu gerçeğe işaret etmektedir.

Bu örnek insanlar sadece sözleri ile değil, aynı zamanda yaptıkları ile de örnektirler. En büyük fedakârlığı yaparlar. İnsanların tahammül edemeyeceği şeyleri yüklenirler. Söyledikleri, emrettikleri işleri, önce kendileri tatbik eder, nasıl yapılacağını gösterirler ve öğretirler. Eğitimciler de, ilim adamları da, din görevlileri de aynı metodu uygulamalıdır ki, başarıya ulaşsınlar.

Salih (a.s.)'da, diğer peygamberler gibi, güvenilir, özü-sözü doğru, örnek alınması gereken bir elçi idi. Kavmine kendisinden başka mabûd bulunmayan bir Allah'a kul olmaya, nimetlere şükretmeye, yeryüzünde bozgunculuk yapmama³¹⁹ vs. davet ederken, önce bunlara kendisi riâyet ediyor, onlara bunların yolunu gösteriyor, nasıl yapacaklarını, nasıl davranmaları gerektiğini bir örnek olarak gösteriyor. Hem örnek oluyor.

Ama, insanoğlu ne gariptir ki, örnek alınması gerekeni değil de, nefsinin hoş gördüğü, şuursuz bir taklitçilikle kötü insanları örnek alıyor.

Semûd kavmi de kendilerine gerçek yolu gösteren peygamberlerini değil de, bozguncuları örnek almak suretiyle hak yoldan uzaklaşmışlardır.³²⁰

319 el-Âraf (7), 73-74; Hûd (11), 60; eş-Şuara (26), 143-152; en-Neml (27), 45-46.

320 eş-Şems (91), 11-15.

3- İbret ve Öğütle Eğitim Metodu

a) İbretle Eğitim Metodu:

İbret: Kelime manası itibarıyla ders almak, anlam, mana çıkarmak, bununla beraber kendini kontrol altında tutmaktır.

Kur'an, insanlara peygamberlerin kıssalarını haber vererek, onların hayatından kesitler sunmak suretiyle ibret almalarını ister.³²¹ Ne var ki, ibret alacak olanların da ancak akıl sahibi, basiretli kimseler olacağını, zalim, müfsit, mütekebbir vs. kötü ruhlu insanların bundan uzaklaşacağını da haber verir.

İslâm, kıssadan ibret alma hadisesinde, insanın ahlâkî ve duygularını eğitip düzene koyduğu gibi, eğitimcilerin de eğittiği kimselerin kalp uyanıklığını sağlayarak doğru düşünmeye sevketmelerini ister. Kur'an da bir öğüt kitabıdır.³²² Bir hayli öğüt vardır. Bunların bir kısmı, peygamberlerin, anne-babaların ve hükemânın öğütleri şeklinde sunulmuştur.³²³

Kur'an yeryüzünde canlı-cansız tüm varlıklardan ibret alınmasını emreder. Mesela: "İnsan yediğine bir baksın, Şöyle ki, yağmurlar yağdırdık, sonra toprağı göz göz yarıdık da oradan ekinler, üzüm bağları, sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, iri ve sık ağaçlı bahçeler meyveler ve çayırklar bitirdik. (Bütün bunlar) sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak içindir."³²⁴ misali, insanı en derûnî bir tefekküre, dolayısıyla ibret almaya sevkeder.

Eğitimci, semâvat ve arzdeki garâibden bahsetmek suretiyle, insanların şaşkınlık ve teaccüp (hayranlık) duygularını arttırması, ibret almaya vesile olur.

Salih (a.s.) kavmine, dağlarda taştan evler yonttuklarını, vadilerde köşkler yaptıklarını, suyu bol bahçelerin, pınarların içinde, ekinlerin, salkımları sarkmış hurmaların arasında bulunduklarını, bundan ibret almaları gerektiğini hatırlatıyor,³²⁵ fakat onlar zalim, müfsid ve mütekebbir olduklarından ibret almadılar ve akıllarını tağuti sistemlere hasrettiler.

321 Yusuf (12), 111 (Gerçekten peygamberlerin kıssalarında akıl sahipleri için büyük bir ibret vardır).

322 Yûnus, 57.

323 el-Maide (5), 72; el-Kehf (18), 72; Hûd (11), 45. Geniş bilgi için bkz. Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (SAV)*, Konya 1988, 284-289.

324 Bu hususta bkz. Abese (80), 24-32; en-Nahl (16), 66-69; el-Adiyat (100), 1-6; et-Tarik (86), 1-12.

325 eş-Şuara (26), 146-149.

b) Nasihate Eğitim Metodu:

Öğüt: İnsana yapılan kalbini yumuşatacak nasihat ve azâb-ı ilâhiden sakındırarak şeyleri hatırlatmak, amel-i sâliha teşvik edecek şekilde iyiye, güzele, doğruya yöneltmektir.³²⁶

Salih (a.s.) kavmine şöyle der: “Ey Kavmim! Andolsun ki, ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim size öğüt verdim fakat, siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz.”³²⁷ Öğüt vermek kolay, kabul etmek ve gereğini yapmak zordur.

İnsan psikolojik olarak kendisine yapılan etkili nasihatten bazen haz duyar. Çabuk unutulacağı için, sık sık öğüt verilmesi tavsiye edilir. Kur'an'da “Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt inananlara fayda verir.”³²⁸ buyrulmaktadır. Öğüt sadece söz ile değil, hareket, davranış ve amellerle de yapılmalıdır. Eğitici aynı zamanda nasihatın yanında güzel huy ve davranışlarıyla da bir güç olur.

İnsan tabiatında bulunan birinci derecede güçlü zaaf ve şehvetinin itici etkisiyle bazen basit hareketler yapabilir ve hevâsının esiri olabilir.³²⁹ Bu gibi hallerde mutlaka güzel öğüde ve nasihate ihtiyaç duyar. Kur'an'da çeşitli öğütler verilirken Lokman (a.s.)'ın oğluna verdiği öğütler ayrı yer tutar.³³⁰

Peygamberle kavimleri arasında geçen bir diyalokta ki Semûd kavmi ve Salih (a.s.) da buna dahildir: “Bu yaptığım tebliğe karşılık sizden bir ücret istemiyorum, benim ecrim alemlerin Rabbi Allah'tandır.” şeklinde eş-Şuara süresinde beş yerde tekrar edilmiştir. Böylece Peygamberlerin ihlâsı, Allah'a davette her türlü maddi beklentiden uzak oldukları belirtilir ki, öğüt veren, yol gösteren ilim adamlarının maddi çıkar beklememeleri, aksi takdirde öğüt ve nasihatlerinin fayda veremeyeceğine işâret edilmektedir.

326 Bayraktar, *a.g.e.*, 46-47.

327 el-Âraf (7), 79.

328 ez-Zariyat (51), 55.

329 el-Casiye (45), 23; el-Furkan (25), 43.

330 Lokman (31), 17-19.

4- Darb-ı Mesel İle Eğitim Metodu

İnsan hafızasına yapılan uzun konuşmalardan, hatırdaki kalan veya uzun süre hafızalardan silinmeyen verilmiş güzel misaller ve hikmetli sözlerdir.

Her seviyede insanın kolayca anlayabileceği güzel misaller iyi ve faydalı, sözün kalıcılığı, her zaman fayda vereceği anlatılır. Cenab-ı Hak; insanı benzetmelerle eğitirken iyi ile kötüyü birlikte zikrediyor. Çünkü iyi ile kötüyü ancak zıtları ile tanımak mümkündür. İnsan psikolojik olarak kötünden ve elemenden nefret eder, uzaklaşır, iyiye ve gerçeğe yönelir. Böylece eğitimci dersinde, din adamı vaazında buna dikkat ederek, bir şeyi zıddı ile öğretmeyi prensip edinmelidir ki, kötünden uzaklaşıp iyiye yaklaşsın.

Salih peygamber, kavmini imana davet ederken sakıncaları gereken kimse-leri de beyan ediyor: “Artık Allah’tan korkun bana itaat edin. Yeryüzünde bozgunculuk yapıp dirlik-düzen vermeyen aşırı gidenlerin emrine uymayın.”³³¹ buyururken, önce kulluğun, ibadetin, itaatın önemi öğretiliyor, sonra da bozgunculara tâbi olmanın sakıncaları dile getiriliyor.

Bir şeyin zıddı ile verilmesi İslâm eğitiminin temel prensipleri arasındadır. Bu prensip Allah tarafından konmuş ve uygulanması istenmiştir.

Sonuç olarak, diyebiliriz ki, eğitimci, eğittiklerine, ana-baba çocuğuna, din görevlisi cemaata bir şeyin yapılmamasını söylerken, yapılacak olanı da söylemesi gerekir. Aksi halde bir eğitim hatası yapabilir. Kötü durumların ortaya çıkmasına neden olabilir.

5- Doğruya Sevketme ve Kötülüğe Mani Olarak Eğitim Metodu

Toplumsal her ferdi, birlikte yaşadığı ve bir takım değerleri beraber paylaştıkları, toplumun diğer fertlerinin hareket ve davranışlarından kendini sorumlu tutmalıdır ki, buna “Emr-i bi’l-ma’ruf ve nehy-i ani’l-münker” denilir. Yani doğru yola sevketmek, kötü yoldan uzaklaştırmak. Kur’an bu hususta bir takım insanlara görev yüklemektedir.³³² Bu görevi yerine getirmede insanlar;

331 eş-Şuara (26), 150-152.

332 Bkz. Âl-i İmran (3), 104-110; et-Tevbe (9), 71.

a) Her insan bilgisi, becerisi, imkânı, kabiliyeti nispetinde başkalarına faydalı olmak; iyiyi, hak olanı, doğruyu, fazileti yaymak, herkes için yüce bir görevdir. Güçleri nisbetinde “farz-ı ayın”dır. Burada önce kişi kendinden başlamak zorundadır.

b) Kur’an’da iyiliği emredip kötülükten sakındıran bir grubun bulunmasına işâret edilmesi; bu işin ehil kimseler tarafından daha iyi yapılacağı belirtilmiştir. Böylece bu görev herkesin yapacağı bir iş değildir. Yani bilgisizlerin işi değildir, bilgiyi gerektirir. Dolayısıyla bu açıdan bilgisizlere bu sorumluluk verilmemiştir. Aksi halde bilen de bilmeyen de bir işe karışacak olursa her şey berbat olur. Bu görev ilim, irfan ahlâk ve meziyet sahibi hak yolun yolcusu insanlara verilmiştir.

Allah Teâlâ; bilmeden kendisi hakkında veya başka hususlarda mücadele etmelerini Hac suresi, âyet 3’te yasaklar ve uygun bulmaz “İnsanlardan bilgisi olmaksızın Allah hakkında tartışmaya giren ve her inatçı şeytana uyan bir takım kimseler vardır”, yine aynı surede 8 ve 9. âyetlerde ise “İnsanlardan bazısı, bir bilgisi, bir rehberi ve (vahye dayanan) aydınlatıcı bir kitabı olmadığı halde, sırf Allah yolundan saptırmak için yanını eğip-bükerek (kibir ve azamet içinde) Allah hakkında tartışmaya kalkar. Onun için dünyada bir rezillik vardır, kıyamet gününde ise ona yakıcı azabı tattıracağız”³³³

Emr-i bi’l-ma’ruf ve nehy-i ani’l-münker’i yerine getirirken mutlaka dikkate alınması gereken hususlar ve bir takım kuralları vardır.³³⁴ Bunlara riâyet etmeden yapılacak davetler maksada kâfi gelmez. Bu kurallar, kısaca şöyle zikredilebilir:

a. Bu görevi yapacak kişinin yeterli bilgi ve üstün ahlâk sahibi, dirâyetli kimse olması gerekir.

b. Tebliğ, öğüt ve irşad görevini tatlı dil ve yumuşak bir üslupla yapmak.³³⁵ Katı tutum içinde olunmamalı, yoksa tesirli olmaz.³³⁶

c. Söyledikleriyle önce kendisi yaşamalı, inanmalı, yoksa mes’ûl olur.³³⁷

333 el-Hac (22), 3, 8-9.

334 Süleyman Uludağ, *İslâmda Mürşid ve İrşâd Faaliyeti*, İstanbul 1975, s. 62.

335 en-Nahl (16), 125.

336 en-Nisa (4), 62.

337 el-Bakara (2), 44; es-Saff (61), 2-3.

d. Kötülük fiilen mevcut olmalı, zan ile hüküm verilmemeli.³³⁸

e. Kötülük zahiren yapılmış olup, araştırmaya bakılmamalıdır.³³⁹

f. Her halükârda anlayışlı ve sabırlı olunmalıdır.³⁴⁰

g. Bu hususta yardımlaşma ve istişareyi elden bırakmamalıdır.³⁴¹

Eğitimcinin bunları yerine getirirken her duyduğunu hemen söylememesi her şeyi bilmesi, bildiği şeyleri zamanında yeri geldiğinde dile getirmesi, her şeyi görmesi, fakat bazen de görmezlikten gelmek gibi kuralları benimsemelidir.

Salih (a.s.)'ın peygamber olarak gönderiliş gayelerinin başında, kavmine iyiliği emredip kötülükten alıkoymak gelmektedir. Peygamberliği müddetince bu mücadelenin içerisinde olmuş, hedefi, kavminin tüm insanlarına ebedi saadeti sağlamak olmuş ise de, onlar dalâleti (körlüğü), hidâyete tercih etmişlerdir.³⁴² Kavmin çoğu kendilerine uzanan yardım elini reddetmişlerdir.

6- Kıssa İle Eğitim Metodu

Bu metodun Kur'an'da sunulan eğitim ve öğretim metodları arasında önemli bir yeri vardır. Kıssa ya da hikâye ile eğitim metodunun insanın güzelliğine özenen san'at ruhunu bilmesi, incelmış hassasiyeti çoğaltması, ruh âlemi ve kâinat hakkında tefekkürü geliştirmesi, insan aklını hadiselerden ibret alma, hidâyeti arama, sapıklıktan uzak durma düşüncesine sevk etmesi mümkündür.³⁴³

Eğitimciler bazı muğlak mevzuların kolayca telkininde hikâyeden faydalanırlar. Zira hikâyedeki renkli anlatım ve zengin dekor havasından fayda bulmak suretiyle iyi örnekleri sevdirmeye, onları taklide özendirme imkânı mevcuttur.³⁴⁴

338 en-Necm (53), 28.

339 el-Hucurat (49), 12.

340 ez-Zümer (39), 10; el-Bakara (2), 153; Âl-i İmran (3), 146.

341 el-Maide (5), 2; Âl-i İmran (3), 159.

342 Fussilet (41), 17.

343 Bayraklı, a.g.e., 199-203.

344 M. Yaşar Kandemir, *Örneklerle İslam Ahlakı*, İstanbul 1980, 390.

Kıssalar, vahiy ve peygamberliğin isbatı, Allah'ın birliğinin isbatı, ilâhî dinlerin esasta birliği, ikaz, müjdeleme, sabır ve şükür vs. gibi dini gaye ve ahlâkî hedefleri içine alır.³⁴⁵

Kıssaların amacı; peygamberlerine karşı gelen toplumların helâk edilegeldiklerini bildirmek ve son peygamberin sözünü dinlemeyen insanları uyarmaktır.

Bu açıdan Kur'an kıssanın detayına girmez. Sadece konunun ana çizgilerini ve peygamberlerin hayatlarındaki ortak noktaları anlatır. Detaylar değişik olsalar da peygamberlerin dâ'vet kıssalarında ortak olan noktaları Cenab-ı Hak açıklar. Çünkü bu noktalar Hz. Muhammed'in dâ'veti ile de ilgilidir. Onun toplumu da kendinden önceki peygamberlerin toplumları gibi kendisine karşı geldiler. Bunların da aynı akibete uğrayacaklarının belirtilmesidir.

Kıssaların anlatımı bir yandan peygamberi, diğer yandan müminleri teselli etmek aynı, zamanda inkârcıları uyarma amacı taşır.³⁴⁶

İnsanlar dâima geçmiş yıllarına özlem duyar. İnsanlık tarihi de, insan ömrü gibidir. İnsanın maziye bilme, tarihi öğrenme arzusu olduğu gibi; toplumların da tarihi hadiseleri öğrenme, güç alma, iyi olanlar gibi olma, kötü olanlardan ibret alma arzusu vardır. Denilebilir ki, insan tabiatı icabı kıssa ile eğitime ihtiyaç duyar.³⁴⁷

Kıssaların psikolojik etkisi de çok önemlidir. Çünkü kıssada insan duygularının müsbet kullanılışı, yani başkalarına faydalı olması temsil edilmektedir. Aynı zamanda insanların dolaylı olarak hatalarından zevk alma duygusu köreltilmiştir.

İslâm eğitiminde kıssa türlerine gelince:

a) Şahıslar, olaylar ve yer itibarıyla bizzat gerçekleşmiş tarihi kıssalar:

Bunlar ibret ve vaaz içindir. Bu konular hakkında oldukça bol malzeme vardır. Geçmiş kavim ve peygamberlerin kıssaları, İslâm tarihi, ilim adamlarının tarihi, ilim, edebiyat açısından insanlığa rehber olan fikir adamları vb. gibi bu tip kıssaya misal teşkil eder.

345 Bayraktar, *a.g.e.*, 50.

346 Ateş, *a.g.e.*, II, 1005-1006.

347 Bayraktar, *a.g.e.*, 50-51.

b) Gerçekten yaşanmış bununla birlikte bütün insanlığın fitratını temsil eden kıssalar:

Hz. Adem'in iki oğlu (Habil ile Kabil)'nun kıssaları konuya güzel bir misâldir. Bu kıssada insanın kin, hased, pişmanlık ve fedakârlık gibi duygulara sahip olduğu anlatılmaktadır.³⁴⁸

c) Kur'an da bir de temsili kıssalar vardır:

Bunlar geçmişte vuku' bulduğu gibi her zaman olması mümkündür.³⁴⁹ Kıssalar hem Kur'anda hem sünnette anlatılmış bir eğitim aracıdır.³⁵⁰

Salih peygamber, kavmine, önceki kavimlerden bilhassa Âd kavminin kıssasından bahsetmiş, ibret almalarını istemiş ve onların başına gelen felaketin kendi başlarına gelebileceğini anlatmış onlar ise dinlememişler ve helâk olmaktan kurtulamamışlar.³⁵¹ Böylece tarih sahnesinden silinip gitmişlerdir.

348 el-Maide (5), 26-30.

349 el-Kehf (18), 32-44.

350 Özbek, *a.g.e.*, 233-252.

351 el-A'raf (7), 74.

SONUÇ

İslâm'da eğitim; insanın doğumundan itibaren fitrî olarak sahip olduğu kabiliyetlerinin gelişmesine vesile olmak, iyi ve güzel davranışlar kazandırmaktır. İnsanların yaşadıkları hayata uyum sağlamaları, iyiye doğruya ve mutluluğa yönlendirilmeleri, faziletli ve erdemli birer insan olmaları bakımından eğitici, eğitilen arasındaki münasebetler, gün geçtikçe biraz daha önem arz etmektedir.

Eğiten ve eğitilen arasındaki ilişkileri yüksek olan toplumlarda kaliteli, seviyeli yetişmiş insanlara rastlanırken, bu dengeyi sağlayamayan toplumlarda iyi yetişmiş eleman ve özellikle basiretli iyi bir idâreci bulmak güç, ayrıca faziletli, dengeli hareket eden insanlara pek az rastlanır.

Dünya hayatına âciz ve bilgisiz olarak, gelen insan oğlunun eğitime, bunun içinde, kaliteli, uyumu kolay bir yaşanır çevreye ihtiyaç vardır. İnsanlardan bir kısmının eğitimi kolay, bir kısmının zor olması hasebiyle, bilgisizce, yanlış metodlar uygulanmakta, eğitimi biraz daha da zorlaştırmaktadır. Halbûki insan eğitimi canlılar içerisinde en zor olanıdır. Fakat imkânsız da değildir. Önemli olan insanı eğitecek metod ve ilkelerin iyi tesbit edilmesi, usullerin denenmesi, eğiten ve eğitilen arasındaki uygun münasebetlerin oluşmasıdır.

Allah Teâlâ kullarına ilâhi lutuf neticesi gönderdiği Peygamberleri ve kitapları vasıtasıyla³⁵² çeşitli eğitici usul ve terbiye metodlarını göstermiştir.

Gönderilen bu peygamberlerden birisi de Salih (a.s.)'dır. Kavminin en değerli cevherlerinden akla hitap ederek, onu idâre eden merkezi (kalbi) eğitmek sûretiyle, tevhîdin esaslarını yerleştirerek, gönülden gönüle giden bir bağ kurmak istemiştir.

Salih Peygamberin kullandığı eğitim ve öğretim ilke ve metodları diğer peygamberlerinki ile aşağı yukarı aynıdır. Yalnız her peygamberin kullandığı kendine has metodları da vardır. O zaman da kullandığı eğitim ve öğretim metodlardan hâlâ taze ve canlılığını koruruyan, bugünün mes'elelerine bile çözüm getirebilecek bir takım kurallar bulmakda mümkündür.

352 Âl-i İmrân (3), 164; el-Cum'a (62), 2.

Salih (a.s.) her peygamber gibi Allah'ın elçisi olduğunu açıklar. İnsanları O'na kuluk, ibadet, itaat etmeye, dua ve niyazda bulunmaya, günahlarından af dilemeye, nimetlerine şükretmeye da'vet eder. Onlara sevgi ve muhabbetle yaklaşır. Bilmediklerini öğretir. Adil ve iyilik sever olmalarını tavsiye eder. Dünya ve ahiret dengesini sağlamaya çalışır. Şirk, yalan, hırsızlık, sahtekârlık, kibîrlilik gibi ahlâk dışı ve benzeri nâhoş olaylardan uzaklaştırmaya çalışır. Kendisi de gerek peygamberliği, gerekse öncesinde taraflı-tarafsız tüm insanlar tarafından hissedilen ahlâkî bir olgunluk, güvenilir bir kimse olmuş, tiksindirici ve nefreti mûcip huy ve davranışlarda bulunmamıştır.

Bu ahlâk ve fazilet düsturu peygamber, bilgili, emin ve kültürlü, basîret sahibi olduğu gibi, karakter, şahsiyet, davranış ve hareket yönüyle, ayrıca; sevgi, şefkat, merhamet, Allah korkusu, vakar, af, sabır, ihsan, iyilik sever vs. olarakta insanlara numûne olmuştur.

Salih Peygamber, insanları hak yola da'vette, kavminden sert tepkiler görmüş, suçlanmış, hakarete ve iftiraya uğramış, yine de tebliğine devam etmiştir, tâki âzâb onları kuşatıncaya kadar. Böylece Semûd'u atalarının yolundan, tapındıkları putlardan alıkoymak mümkün olmamıştır.

Salih (a.s.)'ın eğitim ve öğretimde ulaşmak istediği amaçları şöyle sıralayabiliriz.

a) Kavminin erdemli bir üyesi olacak olan faziletli insan yetiştirmek. Böylece davranışları iyi yönde değiştiren ve toplumu düzenleyen bir eğiticilik görevini yerine getirmiş olmaktadır.

b) Kendisini kavmine bir elçi (eğitici) olarak takdim etmiştir ki, tavsiye ettiği, insanlara sunduğu bütün fikirler kendi hayatında şekillenmiş ve söylediklerini bizzat yaşayarak göstermiştir.

c) Peygamberliğinin her safhasında kavminin insanlarına değer verip, sevgi ve şefkatle yaklaşmış, sevgisiz eğitimin mümkün olmadığını göstermiştir.

d) Tebliğinde insanın tanınması, kabiliyet ve şahsına munhasır tebliğ yapmaya önem vermiş, yani eğittiği insanların beden, zihin, çevre, irsiyet ve eğitim seviyesine uygun bir ölçü oluşturmuştur.

e) Kavminin arasından gelip, onlarla birlikte yaşamış, halkının problemlerini yakinen bilen biri olarak çözüm üretmiş isede çok az müstesna başarılı olamamıştır.

f) Bir eğitici olarak Salih Peygamber ulaşmak istediği hedefe varabilmek için, eğitiminde güzel ve hikmetli söz söylemiş, itidali ön plânda tutmuş, tebliğine karşı bir istekte de bulunmamasına rağmen, kavmi kendilerine uzanan bu can simidine tutunmayıp ellerinin tersiyle itmişlerdir.

Salih (a.s.)'ın kavmini eğitirken kullandığı metodlar'a gelince:

a) Eğitim metodları yalnız öğretim metodlarından ibaret değildir. İnsanı madde, mânâ, beden ve ruhtan müteşekkil bir varlık ve bir bütün olarak ele alır. Gaye insanı mükemmele ulaştırmaktır, onu fitraten kuşatır. Luzumsuz hiçbir yükü yüklemeyiz. Salih (a.s.) da kavmini eğitirken hissettiği, görebildiği ve akıllarının kabul edebileceği hususları göstererek eğitmeye çalışır. Ortada bir deve mucizesi vardır. Bu bir imtihan vesilesidir. Deve ile bir arada iyi yaşamak zorundaydılar. Deve onlara nimetleri paylaşmayı öğretmiştir. Kavmin zorbaları paylaşmadan rahatsızlık duydular. Birden eşkıya kesiliverdiler. Derhal deveyi ortadan kaldırıp, etrafındakilere zulmetmeye başladılar. Bugünün eşkıya ve çeteleri de paylaşmayı kabul etmiyenlerdendir.

Mucize deve kendi nöbetinin dışında, kuyudan su içmediği, meralarından da otlamadığı rivâyet edilir. İçgüdü ile hareket eden bu hayvan, onlara adalet dersi de vermektedir. Akıllı geçinen bu insanlar devenin aksine gittikçe azgınlaşmışlardır.

Salih (a.s.), sahib oldukları nimetleri hatırlatır, olayları açıklar akıllarına uymayan şeyleri ispat ederekduygusal yönden onlara yaklaşır. Sorular sorarak haksızlıklarını ortaya çıkarır. Böylece onları öğreterek, bilgilendirir, âdil olmalarını sağlamaya çalışır.

b) Salih (a.s.) kavmini eğitirken daima kolay olanı, yapılarına uygun olan iyi kimseleri örnek almalarını tavsiye ederken bundan bir güç ve amaç elde eder. Şuuru yükseldikçe taklidin gayesi de ortaya çıkar. Böylece insanın taklit ettiği şey ameli ve fikri olur. Bu taklit tâbî olmanın en makbûlü, gâye ve üslûp yönüyle de en geçerli olanıdır. Zira basîretle yapılmaktadır.

c) Salih Peygamber geçmiş kavimlerin kıssalarını anlatarak ibret almalarını istemiş, öğüt vermekten de geri kalmamıştır. Maksat eğittiği kimselerin kalp uyanıklığını sağlayarak doğru düşünmeye sevkettir.

d) Kavmini hafızalarda yer edecek, uzun süre silinmeyecek güzel misaller ve hikmetli sözlerle iyiliğe çağırıyor, kötülükten uzaklaştırıyor. Böylece yapılmasını istediği şeyleri verirken, aynı zamanda kötülüklerden sakınmanın yollarını da öğretmiş oluyor.

Netice olarak, bütün peygamberlerin uyguladığı eğitim ve öğretim metodlarında olduğu gibi, Salih (a.s.)'in de uyguladığı eğitim ve öğretim metodları, insanlara hayrı öğretmek, iyi bir toplum oluşturmak, dünya ve ahiret saadetine erdirmek için geçerli kâide ve usulleri tatbik ederek ortaya koymak olmuştur. Fakat bütün bunlara rağmen Semûd halkı bunu idrâk edemeyip helâk olan kavimlere dahil olmaktan kurtulamamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abu'l-Hasan Ali İbnu Muhammed İbnu Halef el-Maruf el-Kabisi, *İslâm'da Öğretmen ve Öğrenci Münasebetlerine Dair Bir Risale* (çev. S. Ateş), İstanbul 1995.
- Abdülbâki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres Li-el-Fazil-Kur'âni'l-Kerîm*, İstanbul: *el-Mektebetü'l-İslâmiyye* 1984.
- Acıpayamlı, H. İbrahim, *Peygamberlerin Mucizeleri*, İstanbul ty.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-IV, Kahire 1313.
- Altıntaş, Ramazan, *Kur'an'da Hidâyet ve Dalâlet*, İstanbul 1995.
- Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, I-VI, İstanbul 1988.
- Aydemir, Abdullah, *İslâmi Kaynaklara Göre Peygamberler*, İstanbul 1990.
- Ayhan, Halis, *Eğitime Giriş*, İstanbul 1986.
- el-Bar, M. Ali, *İnsanın Yaratılışı*, terc. A. Öztürk, Ankara 1989.
- Bayraklı, Bayraktar, *İslâm'da Eğitim*, İstanbul 1980.
- , “Din Eğitiminde İhtimal İlkesi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1994, sa. 1, s. 4.
- Bayraktar, M. Faruk, *İslâm Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, İstanbul 1994.
- Behçet, Ahmet, *Peygamberler Tarihi (Allah'ın Peygamberleri)*, (terc. Taceddin Uzun), Konya 1994.
- Bilgin Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara 1988.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, I-VIII, İstanbul 1315.
- Cüceloğlu, Doğan, *İnsan ve Davranışı*, İstanbul 1993.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hurâfeler ve Batıl İnançlar*, İstanbul 1981.
- , *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Peygamberler ve Tevhîd Mücadelesi*, I-III, İstanbul 1996.

- Çamdibi, H. Mahmut, *Din Eğitime Giriş*, İstanbul 1989.
- , *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, İstanbul 1994.
- Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-Hakim ve Meâli Kerim*, I-III, İstanbul 1968.
- el-Gazzali, Muhammed, *Fikhü's-Sîre*, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-Hadis, 1965.
- Gazzali, Ebu Hamid Muhammed, *İhyâ u Ulumuddîn*, I-IV, Mısır ty.
- , *Ebu Hamid, Esmâu'l-Husna*, terc. Yaman Arıkan, İstanbul 1983.
- Gölcük Şerafettin, *DİA*, XI, İstanbul.
- İbn Mâce, *Sünen*, I-II, Mısır 1979.
- İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, terc. Bedrettin Çetiner – Bekir Karlığa, İstanbul 1983
- İbn Sahnun, *Eğitim ve Öğretimin Esasları*, çev. M.F. Bayraktar, İstanbul 1996.
- İnan, Abdülkadir, *Hurâfeler ve Menşe'leri* 1962, *DİB*. Ankara.
- el-İsfehani, Ragıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, İstanbul 1986.
- Kandemir, M. Yaşar, *Örneklerle İslâm Ahlakı*, İstanbul 1980.
- Karanî Bedir, *İstanbul Çevresinde Hurâfe Üzerine Bir Alan Araştırması* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), M.Ü.İ.F., İstanbul 1998.
- Kazancı, Ahmet Lütfi – Peker, Süleyman, *Hız. Ademden Hız. Muhammed'e (s.a.v.) Kur'an'ın Tanıttığı Peygamberler (Peygamberler Tarihi)*, İstanbul 1997.
- Kazıcı, Ziya, *Anahatlarıyla İslâm Eğitim Tarihi*, İstanbul 1995.
- Köksal, M. Asım, *Peygamberler Tarihi*, Ankara 1995.
- Kutup, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, Terc., M. Emin Saraç – H. Bekir Karlığa, Tarih I-XVI, İstanbul 1968.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri, *Sahih*, III, Kahire 1955

- en-Nesefi, Abdullah b. Mahmud, *Tefsiru'n-Nesefi*, I-III, Beyrut ty.
- Onur, Bekir, *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik-Yaşlılık-Ölüm*, Ankara 1991.
- Özbek Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)*, Konya 1988.
- Özek, Ali ve arkadaşları, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Açıklamalı Meali*,
İstanbul 1990.
- Öztürk, Y. Nuri, *İslâm'da Büyük Günahlar*, İstanbul 1997.
- , *Kur'an'ın Temel Kavramları*, İstanbul 1998.
- Pazarlı, Osman, *Din Psikolojisi*, İstanbul 1981.
- Pinter, Rudolf ve Arkadaşları, *Eğitim Psikolojisi* (Çev. S. Akdeniz),
İstanbul 1991.
- er-Râzî, Fahrettin, *Tefsiru'l-Kebir*, XIII, Tahran, ty. 177.
- es-Sabûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir*, VII. terc. S. Gümüş –
N. Yılmaz, İstanbul 1992.
- , *Safvetü't-Tefasir*, Beyrut 1981.
- Sofuoğlu, Mehmed, *Bidatler ve Korunma Yolları*, YİE. Dergisi,
İstanbul 1984.
- Solmaz, N. Mehmet – Çakan, İ. Lütfi, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler
ve Tevhid Mücadelesi*, İstanbul 1996.
- Tabbâra, Afif Abdulfettah, *Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz*,
(terc. Ali Rıza Temel – Y. Arkın), İstanbul 1982.
- Uğurel, Refia- Şemin, *Ruh Sağlığı*, İstanbul 1979.
- Uludağ, Süleyman, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, Ankara 1992.
- , *İslâm'da Mürşid ve İrşad Faaliyeti*, İstanbul 1975.
- Varış, Fatma, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara 1978.
- Vehbi, Mehmet, *Hulasatu'l-Beyan fi Tefsiru'l-Kur'an*, I-XVI,
İstanbul 1969.

Yavuz, Yusuf Şevki, *DİA*, Hurâfe md. Yayınlanmadı, İstanbul.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (terc. İsmail Karaçam ve Arkadaşları), İstanbul, I-X.

Çantay, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakim ve Meali Kerim*, İstanbul, Tarih 1965, II, 518.

Zeynu'd-dîn Ahmed b. Abdi'l-latîfi'z-zebidî, *Sahih-i Buhari, Muhtasar Tecrid-i Sarih Tercüme ve Şerhi*, I-XIII (trc. Ahmet Naim - Kamil Miras, Ankara 1987.